

Rotterdammers in hun vrije tijd 2009/2010

Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS)
Oktober 2010

In opdracht van Bestuursdienst en dienst Sport en Recreatie, gemeente Rotterdam

© Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS)

Auteurs: Margriet Heessels, Martijn Epskamp, Paul de Graaf en Chris de Vries (red.)

Project: 10-3263

Prijs: € 25

Adres: Blaak 34, 3011 TA Rotterdam
 Postbus 21323, 3001 AH Rotterdam
Telefoon: (010) 267 95 00
Telefax: (010) 267 95 01
E-mail: infocos@sdr.rotterdam.nl
Website: www.cos.rotterdam.nl

INHOUD

Samenvatting	5
1 Inleiding	9
1.1 Plaatsbepaling	9
1.2 Leeswijzer, toelichting bij het onderzoek	9
1.3 Onderzoeksmethode en tijdreeksen	10
2 Tijdsbesteding: verplichte zaken en vrije tijd	11
2.1 Tijdsbesteding in het kort	11
2.2 Verplichte taken en vrije tijd	11
2.3 Samenhang verplichte taken en vrije tijd	13
2.4 Oordeel over de hoeveelheid vrije tijd	14
3 Mediagebruik	17
3.1 Mediagebruik in het kort	17
3.2 Televisie en radio	17
3.3 Computergebruik	21
3.4 Het gebruik van internet	23
4 Sportdeelname	27
4.1 Sportdeelname in het kort	27
4.2 Sportdeelname algemeen	27
4.3 Sportdeelname naar achtergrondkenmerken	28
4.4 Takken van sport	33
4.5 Verband waarin wordt gesport	35
4.6 Plaats waar wordt gesport	36
4.7 Zelfbeeld van sporters	37
4.8 Samenhang tussen bewegen, andere tijdsbesteding en uitgaven	37
5 Cultuurdeelname	41
5.1 Cultuurdeelname in het kort	41
5.2 Bezoek aan voorstellingen	41
5.3 Bezoek aan cultureel erfgoed	43
5.4 Bezoek aan festivals en evenementen	44
5.5 Bezoek aan lokale cultuurcentra	46
5.6 Beoefenen van kunstzinnige activiteiten	46
6 Recreatieve bestedingen	49
6.1 Recreatieve bestedingen in het kort	49
6.2 Recreatieve bestedingen per persoon per maand	49
6.3 Bestedingen per persoon en door alle Rotterdammers samen	50
7 Recreatie in eigen buurt of deelgemeente	55
7.1 Recreatie in eigen buurt of deelgemeente in het kort	55
7.2 Bezoek aan overdekte buurt- en wijkvoorzieningen	55
7.3 Bezoek aan voorzieningen voor openluchtrecreatie in de buurt	57

8	Hobby's en diverse soorten vrijetijdsbesteding	61
8.1	Hobby's en dergelijke in het kort	61
8.2	Hobby's	61
8.3	Ontspanningsruimte thuis	62
8.4	Tochtjes maken	63
9	Sociale contacten en lidmaatschappen	65
9.1	Sociale contacten en lidmaatschappen in het kort	65
9.2	Sociale contacten	65
9.3	Lidmaatschappen van een vereniging of organisatie	66
10	Vrijwilligerswerk en informele hulp	69
10.1	Vrijwilligerswerk en informele hulp in het kort	69
10.2	Deelname	69
10.3	Tijdsbesteding aan onbetaald werk	70
10.4	Potentiële groei van het vrijwilligerswerk, beginners en stoppers	71
11	Gelukkig in Rotterdam, waardering voor Rotterdam	73
11.1	Gelukkig in Rotterdam en waardering voor Rotterdam in het kort	73
11.2	Bent u alles bij elkaar gelukkig?	73
11.3	Attractiviteit van Rotterdam	75
11.4	Trots op Rotterdam	76
12	Rotterdammers in soorten en maten	77
12.1	Leeswijzer	77
12.2	Traditionele achtergrondkenmerken voor het indelen van groepen	77
12.3	Nieuwere vormen van het indelen in groepen	78
12.4	Andere (externe) gegevens als verklarende variabelen	80
12.5	Onderzoeksuitkomsten met verschillende achtergrondkenmerken	81
13	Vergelijkingen met landelijk onderzoek	85
13.1	Vergelijkingen met landelijk onderzoek in het kort	85
13.2	Rotterdams en landelijk onderzoek: appels met peren vergelijken?	85
13.3	Sportdeelname vergeleken	85
13.4	Cultuurdeelname vergeleken	88
13.5	Deelname aan onbetaald werk vergeleken	90
	Bijlagen	91
Bijlage I	De betekenis van de percentages; significantie	93
Bijlage II	Onderzoeksopzet, respons en representativiteit	97
Bijlage III	Uitkomsten van de analyses behorend bij hoofdstuk 12	103
Bijlage IV	Publicatieoverzicht COS	107

Samenvatting

Vrije tijd en lokaal overheidsbeleid

Iedere Rotterdammer beschikt over vrije tijd en komt in aanraking met gemeentelijk beleid op het gebied van vrijetijdsbesteding. Soms direct, soms indirect. Door een bezoek aan een kinderbeerderij, een uurtje sporten in een sporthal of op een sportveld, bij het 's zondags winkelen of tijdens een cursus in een Lokaal Cultuur Centrum. Tijdens het bezoek aan een voorziening als De Doelen of bij de activiteiten in het kader van een "brede school". Bij het uitgaan tot in de vroege uurtjes of tijdens een wandelingetje in een buurtpark. Bij het gebruik van de bibliotheek of door het doen van vrijwilligerswerk. Door activiteiten ter voorkoming van sociaal isolement onder ouderen of bij het meemaken (door aanwezigheid of via de media) van een festival of een groot evenement zoals de Tour de France.

Plaatsbepaling van het onderzoek

Hoeveel tijd besteedt de Rotterdammer eigenlijk aan *verplichte* zaken en hoeveel tijd blijft er over om naar eigen voorkeur in te vullen? En *hoe* vult de Rotterdammer die vrije tijd in? Wat vindt hij of zij daarbij eigenlijk van Rotterdam en geeft hij of zij veel geld uit aan leuke maar niet noodzakelijke dingen? Sinds 1995 vindt elke twee jaar een grootschalige vrijetijdsenquête plaats onder Rotterdammers. Diverse diensten van de gemeente Rotterdam en enkele andere partijen zijn daarvoor de opdrachtgevers. Zij hebben verschillende taken, maar hebben gemeen dat zij beleid maken of uitvoeren dat (onder andere) betrekking heeft op de vrijetijdsbesteding van de Rotterdammer. Het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) van de gemeente Rotterdam voert dit onderzoek uit; eind 2009, begin 2010 al voor de achtste keer op rij. Deze rapportage doet verslag van de uitkomsten.

Plaatsbepaling van dit rapport

De eerder door het COS gepubliceerde *Feitenkaart Rotterdammers in hun vrije tijd 2009/2010* laat kort en bondig de trends in de tijd zien. Deze rapportage vermeldt niet alleen tijdreeksen, maar schetst ook wat uitgebreider de stand van zaken op een aantal vrijetijdsgebieden. Vanwege de veelheid aan informatie is dit een rapportage op hoofdlijnen. Aparte deelrapporten gaan dieper in op specifieke beleidsterreinen of doelgroepen.¹

In het vervolg van deze samenvatting worden slechts enkele punten aangestipt. Elk hoofdstuk in dit rapport heeft een eigen thema en wordt voorafgegaan door een puntsgewijze samenvatting.

Mediagebruik

Rotterdammers kijken al jaren gemiddeld drie uur per dag televisie. Het gebruik van lokale media blijft dalen, terwijl het gebruik van internet blijft stijgen, tot inmiddels 85 procent van de Rotterdammers. Zij gebruiken het internet vooral om te e-mailen, gericht informatie te zoeken of om bankzaken te regelen.

¹ Zo zijn of worden rapporten gepubliceerd over cultuurdeelname, ruimtelijke ordening, jongeren, senioren, onbetaald werk, mantelzorg en wellicht nog andere thema's.

Sportdeelname

Tweederde van de Rotterdammers doet wel eens aan sport. Vergeleken met voorgaande jaren is dat vrij veel. Al een aantal jaren doen mensen die sporten dit gemiddeld circa 80 keer per jaar, wat neerkomt op één tot twee keer per week. De populairste sporten zijn zwemmen en fitness, wat trouwens ook landelijk geldt. Ruim een op de drie sporters sport in verenigingsverband. In Rotterdam is de sportdeelname lager dan landelijk, wat *geheel* wordt verklaard door de bevolkingssamenstelling (ethniciteit en opleidingsniveau).

Cultuurdeelname

Het gaat goed met de cultuurdeelname van de Rotterdammers. Het bezoek aan culturele *uitvoeringen* is sinds 2001 toegenomen tot 80 procent. De toename van het aandeel bezoekers is in verschillende genres te zien, maar het sterkst bij het toneel. Ongeveer driekwart van de bezoeken vindt plaats binnen de gemeentegrenzen. Het *museumbezoek* is de laatste jaren iets toegenomen, tot 40 procent. Het bezoek aan *festivals* ligt al jaren tussen de 65 en 69 procent. *Lokale Cultuurcentra* (LCC's) worden door bijna een kwart van de Rotterdammers wel eens bezocht. Bijna de helft van de Rotterdammers beoefent zelf kunstzinnige activiteiten, dat is een duidelijke toename vergeleken met eerdere metingen. Populaire activiteiten zijn "tekenen, schilderen, grafisch werk", "fotografie, film, video" (behoorlijk gestegen) en een muziekinstrument bespelen.

Recreatieve bestedingen

Het *aandeel* Rotterdammers dat geld uitgeeft aan recreatieve zaken blijft vrijwel gelijk, maar het *bedrag* dat Rotterdammers hieraan uitgeven is het laatste jaar gedaald. Die daling is vooral zichtbaar bij de uitgaven aan funshoppen en zou het gevolg kunnen zijn van de economische recessie. Gemiddeld geeft de Rotterdammer 172 euro per maand uit aan "leuke, niet noodzakelijke dingen". Voor alle Rotterdammers samen (13 tot en met 75 jaar), is dat bijna een miljard euro op jaarbasis.

Recreatie in eigen buurt of deelgemeente

De meest bezochte voorzieningen in de buurt of wijk zijn bibliotheken en zwembaden. De daling van het bezoek aan buurt- en wijkvoorzieningen is in 2009 gestopt. Het bezoek aan bibliotheken is zelfs weer gestegen (naar 41 procent). Jongeren en Rotterdammers van niet-westerse afkomst maken relatief vaak gebruik van buurt- en wijkvoorzieningen. Twee op de drie Rotterdammers bezoekt wel eens een openluchtrecreatievoorziening in de buurt.

Onbetaald werk

Na de daling in 2005 is de omvang van het onbetaald werk in Rotterdam nu weer wat toegenomen. 43 procent van de Rotterdammers doet aan *informele hulp* of een georganiseerde vorm van *vrijwilligerswerk*. Slechts weinigen besteden echt veel tijd aan onbetaald werk, maar toch staat de totale tijdsbesteding gelijk aan 20.000 tot 25.000 arbeidsplaatsen. Waarschijnlijk doet meer dan de helft van de Rotterdammers ooit in zijn leven wel eens vrijwilligerswerk. Eén op elke zeven Rotterdammers geeft *mantelzorg*.

Sociale contacten

De meeste Rotterdammers (85%) gaan wel eens op visite, gemiddeld vijf uur per week. Ruim de helft van de Rotterdammers brengt veel vrije tijd door met gezinsleden. De laatste jaren lijkt het erop dat Rotterdammers wat meer tijd alleen en wat minder tijd met gezinsleden of vrienden doorbrengen. Wellicht wordt dit de laatste jaren steeds meer gecompenseerd door virtueel contact: gezamenlijk tijd doorbrengen zonder fysiek in elkaars nabijheid te zijn.

Vrije en verplichte tijd

Al met al besteden Rotterdammers steeds meer tijd aan studie en steeds minder tijd aan zorgtaken. De gemiddelde hoeveelheid *vrije* tijd per Rotterdammer is de afgelopen twaalf jaar nauwelijks veranderd. Toch hebben veel Rotterdammers het gevoel dat zij minder vrije tijd hebben dan vijf jaar geleden. Aangenomen mag worden dat het steeds verder toegenomen vrijetijdsaanbod zorgt voor een groeiend gevoel van “niet toekomen aan de leuke dingen”. Al jaren zegt ruim een op de drie Rotterdammers te weinig vrije tijd te hebben. Mensen met een combinatie van verplichte taken (zoals werk en zorg) hebben relatief weinig vrije tijd, vooral als men thuiswonende kinderen heeft.

Gelukkig in Rotterdam

Negen van de tien Rotterdammers is alles bij elkaar gelukkig of heel gelukkig. Sinds 1997 is er niet veel veranderd in het percentage gelukkige Rotterdammers. Het aandeel Rotterdammers dat vindt dat er in Rotterdam veel te beleven is, is in de afgelopen jaren gegroeid. Het aandeel Rotterdammers dat volmondig zegt trots te zijn op de stad schommelt sinds 1997 op een uitzondering na tussen de 60 en 65 procent.

1 Inleiding

1.1 Plaatsbepaling

In deze algemene rapportage staan de resultaten beschreven van de achtste Vrijetijdsomnibus-enquête (VTO). Het betreft een grootschalige enquête onder de Rotterdamse bevolking van 13 tot en met 75 jaar over onder andere tijdsbesteding, sport, cultuur, openluchtrecreatie, vakantie, attractiviteit van Rotterdam, oordeel over de stad en geluksbeleving. Het onderzoek is uitgevoerd door het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) in opdracht van de dienst Sport en Recreatie en de Bestuursdienst van de gemeente Rotterdam. Daarnaast hebben andere gemeentelijke diensten en instellingen met eigen vragen deelgenomen: de dienst Kunst en Cultuur, de dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de dienst Jeugd, Onderwijs en Samenleving, de dienst dS+V, de organisatie Your World, het Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam, de GGD en de stichting Rotterdam Festivals.

Deze rapportage bevat de resultaten van een analyse van de onderzoeksuitkomsten op hoofdlijnen. Het materiaal biedt daarnaast volop mogelijkheden voor verdere analyses. Voor diverse deelnemers aan deze Vrijetijdsomnibus-enquête worden of zijn aparte analyses en rapportages opgesteld. Verdere analyses zijn bij het COS aan te vragen.

Als afzonderlijke publicatie is reeds verschenen de *Feitenkaart Rotterdammers in hun vrije tijd 2009/2010*, een zeer kernachtige cijfermatige samenvatting met veel tijdreeksen.

1.2 Leeswijzer, toelichting bij het onderzoek

Bij de interpretatie van de resultaten van dit onderzoek moet rekening worden gehouden met het feit dat niet-westerse Rotterdammers, met name Marokkanen, Turken en Surinamers/Antillianen, gemiddeld jonger zijn dan de westerse Rotterdamse bevolking. De omvang van de groep niet-westerse Rotterdammers in de leeftijdsgroep 65-75 jaar is zowel in het onderzoek als in de Rotterdamse bevolking nog klein. In de jongste leeftijdsgroep (13 t/m 24 jaar) vormen niet-westerse allochtonen ongeveer de helft van de respondenten. Gaat het ergens over ouderen, dan gaat het dus ook merendeels over westerse Rotterdammers. Gaat het ergens over niet-westerse Rotterdammers, dan gaat het gemiddeld genomen om jongere mensen dan bij de westerse Rotterdammers.

Overigens: een deel van de niet-westerse Rotterdammers rekent zichzelf tot de Nederlanders in plaats van tot de herkomstgroep. Soms rekenen zij zich tot beide groepen. In dit rapport worden de termen allochtoon en autochtoon niet of nauwelijks gebruikt. In plaats daarvan is veelal het onderscheid gebruikt tussen westerse en niet westerse etniciteit (of afkomst, of achtergrond). Westerse Rotterdammers zijn dan de autochtonen en de allochtonen uit een ander westers land (landen die liggen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika of Oceanië en verder Japan en Indonesië). Als er in de tekst over 'Rotterdammers' wordt gesproken, dan wordt bedoeld Rotterdammers van 13-75 jaar. Om de in dit rapport vermelde percentages te kunnen vertalen naar aantallen in de Rotterdamse bevolking, is het handig te weten dat in dit onderzoek 1 procent staat voor circa 4.700 (bijna vijfduizend) Rotterdammers van 13 tot en met 75 jaar.

1.3 Onderzoeksmethode en tijdreeksen

Zoals in bijlage II (over de onderzoeksopzet) is te lezen, is deze keer het veldwerk langs twee sporen gehouden: een postenquête en een internetenquête. De respondent kon kiezen aan welke methode hij of zij de voorkeur gaf. (Overigens is onder specifieke groepen allochtonen een aantal enquêtes face to face afgenomen). Over het algemeen is er een duidelijke samenhang tussen het kiezen voor de internetenquête en het vrijetijdsgedrag. Mensen die de enquête op internet invulden doen meer aan sport, cultuurbezoeken, et cetera. Dat betekent niet dat de uitkomsten nu hoger zijn dan voorheen omdat er nu via internet werd geënuêteerd. Dat zou zo zijn wanneer deze mensen de enquête niet zouden hebben ingevuld als dat niet via internet had gekund. Of daar sprake van is, kunnen we niet achterhalen. Wel bestaat de indruk dat er over het algemeen sprake is van een enigszins selectieve respons. Bijlage II gaat ook daar op in. De responsbereidheid lag deze keer duidelijk lager dan andere keren, maar de representativiteit is zeker niet slechter. Voor een betrouwbare uitkomst en voor betrouwbare tijdreeksen is juist de representativiteit van groot belang. De toegenomen sportdeelname die in hoofdstuk vier wordt geconstateerd zou wellicht kunnen worden weggedeneerd wanneer de respons een stuk selectiever zou zijn dan in voorgaande metingen, maar daar lijkt juist geen sprake van. Dat wegredeneren is dus niet terecht wanneer gekeken wordt naar de representativiteit, niet wanneer de tijdreeksen in andere soorten van tijdsbesteding worden bestudeerd (geen onverklaarbare trendbreuken) en ook niet wanneer de toegenomen sportdeelname in andere steden of het hele land in ogenschouw wordt genomen.

2 Tijdsbesteding: verplichte zaken en vrije tijd

2.1 Tijdsbesteding in het kort

- De gemiddelde hoeveelheid vrije tijd per Rotterdammer is de afgelopen twaalf jaar nauwelijks veranderd
- Toch hebben veel Rotterdammers het gevoel dat zij minder vrije tijd hebben dan vijf jaar geleden. Wellicht zorgt het steeds verder toegenomen vrijetijdsaanbod voor een groter gevoel van “niet toekomen aan de leuke dingen”
- Al jaren zegt ruim een op de drie Rotterdammers te weinig vrije tijd te hebben
- Gemiddeld besteden Rotterdammers 40 uur per week aan verplichte taken (werk, studie, zorg) en houden ze 21 uur per week aan vrije tijd over
- Tweederde van de Rotterdammers besteedt tijd aan betaald werk, 38 procent besteedt tijd aan studie en 87 procent besteedt tijd aan zorgtaken
- Mensen die meer uren besteden aan verplichte taken (werk, studie, zorg) houden minder vrije tijd over. Dat geldt niet voor iedere Rotterdammer in dezelfde mate. Zo houden mannen in verhouding tot hun verplichte taken meer vrije tijd over dan vrouwen
- Mensen met een combinatie van verplichte taken (bijvoorbeeld werk plus zorg) hebben gemiddeld genomen weinig vrije tijd, vooral als men thuiswonende kinderen heeft

2.2 Verplichte taken en vrije tijd

De hoeveelheid vrije tijd van mensen wordt mede bepaald door de tijd besteed aan betaald werk, studie (opleidingen, cursussen) en zorg (voor het huishouden of huisgenoten). 64 procent van de Rotterdammers besteedt tijd aan betaald werk, 38 procent besteedt tijd aan studie en 87 procent besteedt tijd aan zorg. Het aandeel Rotterdammers dat tijd besteedt aan studie en zorg is tussen 2007 en 2009 toegenomen.

De kolom ‘verplichte taken’ in de tabel geeft inzicht in het aandeel Rotterdammers dat tijd besteedt aan werk, studie en/of zorg. Bijna alle Rotterdammers besteden tijd aan een of meer van deze verplichte taken (97 procent). Naast verplichte taken zijn andere noodzakelijke activiteiten, zoals eten, slapen en persoonlijke verzorging, van invloed op de hoeveelheid vrije tijd. 98 procent van de Rotterdammers houdt, na het verrichten van verplichte taken en andere noodzakelijke activiteiten, vrije tijd over.

Tabel 2.1 Aandeel (%) Rotterdammers dat tijd besteedt aan verplichte taken en vrije tijd

	werk	studie	zorg	verplichte taken	vrije tijd
2009	64	38	87	97	98
2007	64	31	75	98	99
2005	60	31	76	98	98
2003	57	28	71	99	99
2001	60	30	74	99	98

Uit onderstaande tabel blijkt dat bijna een derde van de Rotterdammers 50 of meer uur per week aan verplichte taken besteedt. 19 procent besteedt hier minder dan 20 uur aan. De helft van de Rotterdammers heeft 20 - 50 uur vrije tijd per week.

Tabel 2.2 Tijdsbesteding van Rotterdammers (per week) aan verplichte taken en vrije tijd, in procenten

	werk	studie	zorg	verplichte taken	vrije tijd
0 uur	36	62	13	3	2
1 - 19 uur	11	23	62	16	48
20 - 39 uur	29	10	17	24	36
40 - 49 uur	19	4	3	27	7
50 uur of meer	5	1	4	31	6
Totaal	100	100	100	100	100

Gemiddeld besteden Rotterdammers 40 uur per week aan verplichte taken en 21 uur aan vrije tijd. De gemiddelde tijd besteed aan verplichte taken en vrije tijd is sinds 1997 nauwelijks veranderd.

De volgende tabel geeft inzicht in de tijdsbesteding van specifieke groepen Rotterdammers. Rechts in de tabel zijn de uren besteed aan verplichte taken en vrije tijd opgeteld ('totaal verplicht en vrije tijd') en is weergegeven welk deel van de totale tijd besteed aan verplichte taken en vrije tijd aan vrije tijd wordt besteed ('vrije tijd relatief').

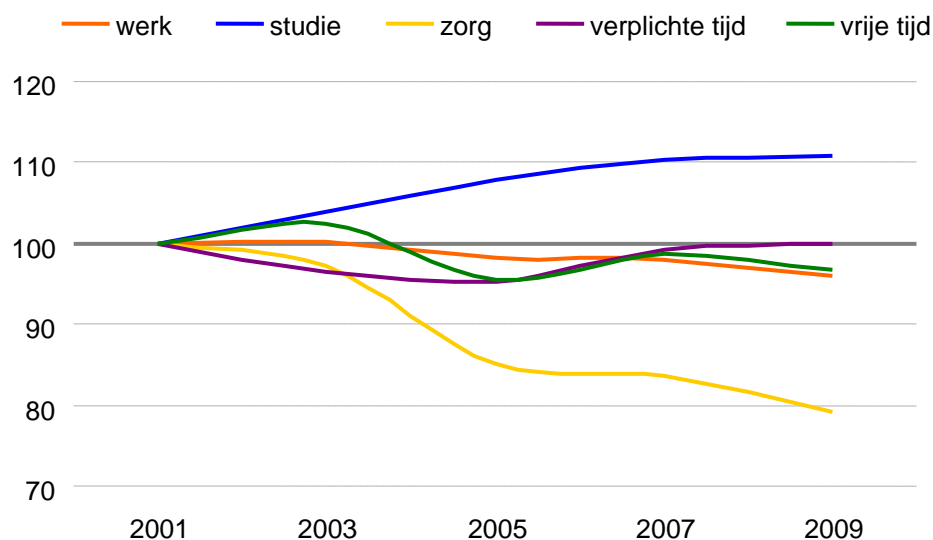
Tabel 2.3 Gemiddelde tijdsbesteding van verschillende groepen Rotterdammers in uren per week

	werk	studie	zorg	verplichte taken	vrije tijd	totaal verplicht en vrije tijd	vrije tijd relatief
Man	25	6	9	39	24	63	38%
Vrouw	17	7	16	41	18	59	31%
13-24 jaar	10	24	6	40	20	60	33%
25-44 jaar	29	3	15	47	18	65	27%
45-64 jaar	24	1	15	40	22	62	36%
65-75 jaar	2	1	15	18	31	49	64%
westerse etniciteit	22	5	13	41	23	64	36%
niet-westerse etniciteit	16	11	12	39	17	56	31%
mensen met betaald werk	35	3	11	49	18	67	27%
gepensioneerden / vut	1	1	15	17	34	51	67%
wao-ers	6	1	14	21	22	43	52%
uitkeringontvangers	3	3	19	24	21	45	46%
ontvangers studiefinanciering	8	30	6	45	18	63	28%
Overigen	10	13	15	38	21	59	35%
Alle Rotterdammers	21	7	13	40	21	61	34%

Sommige groepen besteden in totaal veel meer uren aan verplichte taken en vrije tijd dan andere. Vergelijk bijvoorbeeld mensen met betaald werk (totaal 67 uur) en wao-ers (totaal 43 uur). Mannen en vrouwen besteden ongeveer evenveel tijd aan verplichte taken (mannen meer aan werk en vrouwen meer aan zorg). Toch houden mannen aanzienlijk meer vrije tijd over dan vrouwen. Rotterdammers in de leeftijd van 25 tot en met 44 jaar hebben het druk met verplichte taken en hebben weinig vrije tijd. Personen van niet-westerse afkomst besteden gemiddeld veel tijd aan studie (wat mogelijk samenhangt met hun betrekkelijk jonge gemiddelde leeftijd) en houden minder vrije tijd over dan Rotterdammers van westerse afkomst. Gepensioneerden hebben heel veel vrije tijd. Mensen met betaald werk en ontvangers van studiefinanciering hebben juist weinig vrije tijd.

Rotterdammers die tijd besteden aan werken doen dit gemiddeld 32 uur per week. Zij die tijd besteden aan studie en zorgtaken doen dit gemiddeld respectievelijk 17 en 15 uur per week. De volgende figuur laat zien dat mensen die studeren hier sinds 2001 meer tijd aan zijn gaan besteden. Mensen die zorgtaken verrichten zijn hier aanzienlijk minder tijd aan gaan besteden. Werkende mensen hebben in 2009 iets minder tijd besteed aan betaald werk dan in 2001.

Figuur 2.1 Ontwikkeling (indexcijfer, 2001 = 100) van het gemiddelde aantal uren per week besteed aan ...

2.3 Samenhang verplichte taken en vrije tijd

De hoeveelheid vrije tijd neemt af naarmate de hoeveelheid verplichte tijd toeneemt. Dat wekt weinig verbazing. Rotterdammers die minder dan 20 uur per week besteden aan verplichte taken (werk, studie of zorg) houden gemiddeld 29 uur vrije tijd per week over. Rotterdammers die meer dan 50 uur per week verplichte taken doen, hebben gemiddeld 17 uur vrije tijd per week.

De volgende tabel geeft inzicht in de samenhang tussen combinaties van verplichte taken en vrije tijd. Uit de tabel blijkt dat een taakcombinatie drukt op het aantal uren vrije tijd per week (behalve in het geval van vrouwen die studie en zorg combineren; zij hebben net als vrouwen zonder studie-zorg combinatie gemiddeld 19 uur vrije tijd per week). Zijn er naast de taakcombinatie thuiswonen-

de kinderen, dan is het aantal uren vrije tijd nog kleiner. In iedere categorie hebben mannen meer vrije tijd dan vrouwen. Bijvoorbeeld: mannen met een werk-zorg combinatie en kinderen hebben meer vrije tijd dan vrouwen in dezelfde situatie. Vooral vrouwen met kinderen die werk met studie en/of zorg combineren hebben weinig vrije tijd.

Tabel 2.4 Gemiddeld aantal uren vrije tijd per week bij verschillende taakcombinaties

		geen combinatie	wel combinatie geen kinderen	wel combinatie wel kinderen
werk-studie	man	26	21	17
	vrouw	20	17	13
werk-zorg	man	28	23	18
	vrouw	21	19	14
studie-zorg	man	25	22	19
	vrouw	19	19	16

2.4 Oordeel over de hoeveelheid vrije tijd

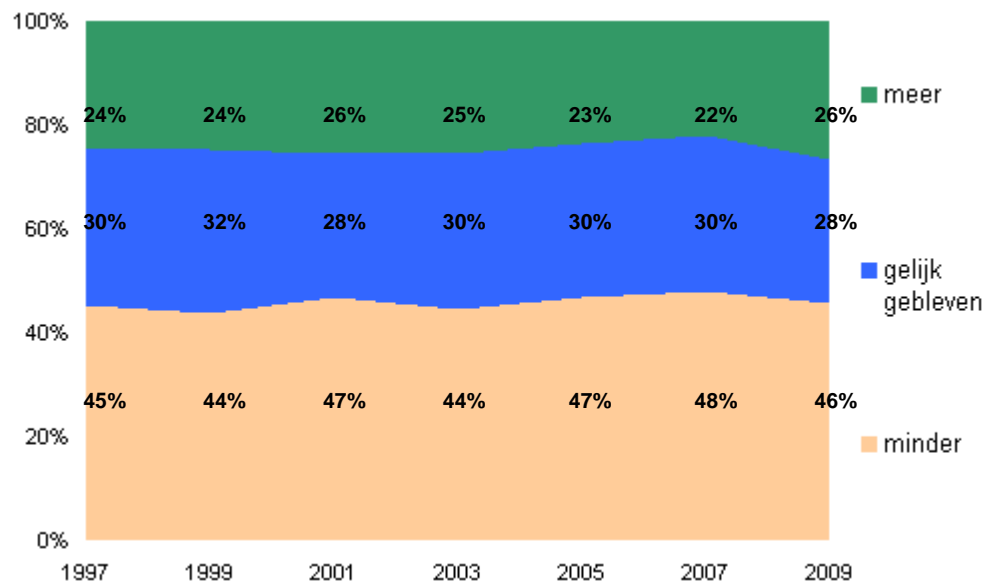
Het oordeel over de hoeveelheid vrije tijd waarover Rotterdammers beschikken is sinds 1999 redelijk constant. De meeste Rotterdammers vinden dat ze genoeg (60 procent) of te weinig (37 procent) vrije tijd hebben. Van de mensen met een betaalde baan of studiefinanciering (personen die gemiddeld veel tijd kwijt zijn met verplichte taken) komt respectievelijk 49 procent en 44 procent naar eigen zeggen vrije tijd te kort. Relatief veel uitkeringsontvangers (16 procent) vinden dat ze (te) veel vrije tijd hebben.

Tabel 2.5 Ontwikkeling van het oordeel over de hoeveelheid vrije tijd, in procenten

	1999	2001	2003	2005	2007	2009
(te) veel	3	3	3	4	4	4
Genoeg	60	59	59	61	58	60
te weinig	37	38	38	35	38	37
Totaal	100	100	100	100	100	100

Zoals eerder opgemerkt, is de gemiddelde hoeveelheid vrije tijd per persoon sinds 1997 nauwelijks veranderd. Toch is het aandeel Rotterdammers dat minder vrije tijd zegt te hebben dan vijf jaar geleden, al jaren veel groter dan het aandeel dat het tegenovergestelde beweert (zie volgende figuur). Het lijkt er dus op dat veel Rotterdammers ten onrechte denken dat ze steeds minder vrije tijd hebben: dit blijkt niet uit het aantal uren vrije tijd in de loop van de jaren. Wellicht zorgt het steeds verder toegenomen vrijetijdsaanbod voor een groter gevoel van “niet toekomen aan de leuke dingen”.

Figuur 2.2 Ontwikkeling van het aandeel Rotterdammers dat zegt meer, even veel of minder vrije tijd te hebben dan vijf jaar geleden

3 Mediagebruik

3.1 Mediagebruik in het kort

- Rotterdammers kijken gemiddeld drie uur per dag televisie
- Het aandeel Rotterdammers dat naar de lokale zender TV-Rijnmond kijkt of naar lokale radiozenders luistert, daalt
- Het gebruik van internet blijft stijgen, tot inmiddels 85 procent van de Rotterdammers
- Rotterdammers gebruiken het internet vooral om te e-mailen, gericht informatie te zoeken of om te bankieren

3.2 Televisie en radio

Bijna elke Rotterdammer kijkt wel eens televisie. Vier procent kijkt niet, één procent geeft geen antwoord en eveneens één procent kijkt gemiddeld minder dan een half uur per dag. In de afgelopen jaren is hier geen enkele verandering in te bespeuren. Het gemiddelde aantal TV-kijkuren ligt voor de Rotterdammers ook al jaren op hetzelfde niveau (ongeveer drie uur per dag).

Tabel 3.1 De mate waarin Rotterdammers televisie kijken, in procenten

	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
minder dan ½ uur per dag	1	1	0	1	1	1	1
½ tot en met 1 uur per dag	16	17	15	16	19	19	21
1 t/m 2 uur per dag	28	27	28	28	29	30	27
2 t/m 3 uur per dag	18	19	22	20	20	20	19
3 t/m 4 uur per dag	17	16	16	15	14	13	13
meer dan 4 uur per dag	15	16	15	15	14	14	14
kijkt wel eens	95	96	96	96	97	96	95
kijkt helemaal niet	3	3	1	2	2	3	4
geen antwoord	2	1	3	2	1	1	2
totaal	100	100	100	100	100	100	100
aantal uren per dag (gemiddelde van kijkers)	3,0	3,0	3,1	2,9	2,8	2,9	2,9

Het aandeel Rotterdammers dat wel eens naar de regionale zender TV Rijnmond kijkt, is de afgelopen jaren wel aan verandering onderhevig: het daalt de laatste jaren enorm, in 2009 keek 33 procent van de Rotterdammers wel eens naar RTV Rijnmond, terwijl dat in 2005 nog 51 procent was.

Tabel 3.2 De mate waarin Rotterdammers naar TV Rijnmond kijken, in procenten

	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
minder dan ½ uur per dag	11	13	14	13	12	10	6
½ tot en met 1 uur per dag	27	37	39	34	34	28	24
1 t/m 2 uur per dag	2	2	3	3	3	2	2
Meer dan 2 uur per dag	1	1	1	1	1	1	1
kijkt wel eens	42	53	57	51	51	42	33
kijkt helemaal niet	46	46	41	46	47	56	65
geen antwoord	12	1	2	3	2	1	2
totaal	100	100	100	100	100	100	100
aantal uren per dag (gemiddelde van kijkers)	0,8	0,7	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1

Niettemin is er ook een procentje van de Rotterdamse bevolking dat meer dan twee uur per dag naar deze zender kijkt. De tijd die kijkers naar TV Rijnmond kijken is de afgelopen jaren wel iets toegenomen: van minder dan een uur per dag naar ruim een uur per dag.

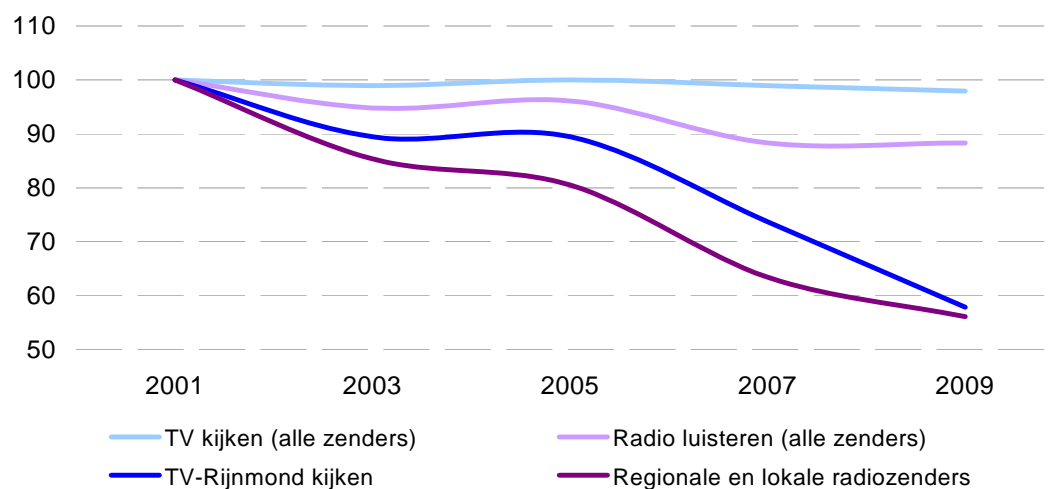
Twee op de drie Rotterdammers luistert wel eens naar de radio. Bijna een kwart luistert wel eens naar een lokale of regionale zender (een vrij bonte verzameling waartoe onder andere Radio Rijnmond, buurtomroepen en “migrantenzenders” behoren). Gemiddeld luisteren de radioluisteraars 3,5 uur per dag. Luisteraars naar lokale of regionale zenders doen dat gemiddeld twee tot tweeënhalf uur per dag.

Tabel 3.3 De mate waarin Rotterdammers radio luisteren, in procenten

	radio luisteren totaal	regionale en lokale radiozenders
hooguit 1 uur per dag	25	13
1 t/m 2 uur per dag	11	3
2 t/m 5 uur per dag	15	4
meer dan 5 uur per dag	16	3
luistert wel eens	68	23
luistert niet	30	75
geen antwoord	2	2
totaal	100	100
aantal uren per dag (gemiddelde van luisteraars)	3,5	2,4

De volgende figuur illustreert de ontwikkeling van het kijk- en luistergedrag van de Rotterdammers sinds 2001. De cijfers zijn geïndexeerd, waardoor de ontwikkeling voor de verschillende media op dezelfde schaal is weer te geven. Wat het meest opvalt is de daling van het aandeel kijkers/luisteraars naar lokale en regionale zenders. Het aandeel TV kijkers is de afgelopen jaren nauwelijks veranderd, maar het aandeel kijkers naar TV Rijnmond is duidelijk gedaald. Het aandeel radioluisteraars is vergelijkbaar met 2009, maar het aandeel luisteraars naar lokale en regionale zenders daalde nog verder.

Figuur 3.1 Ontwikkeling (indexcijfer, 2001 = 100) van het aandeel Rotterdammers dat kijkt of luistert naar televisie en radio (totaal en lokaal/regionaal)

Het gebruik van lokale televisie en radio verschilt behoorlijk naar achtergrondkenmerken. De volgende tabel illustreert dat. Groepen die relatief veel naar TV Rijnmond kijken en naar lokale of regionale radiozenders luisteren zijn vooral de ouderen en dus ook de ontvangers van pensioen, VUT of AOW en verder ook de lager opgeleiden en Rotterdammers met een wat lager inkomen en dus degenen die moeten leven van een uitkering zoals bijstand, WW of WAO. Ook bewoners van de Rotterdamse Zuidoever stemmen relatief vaak af op TV Rijnmond of op lokale of regionale radiozenders.

Tabel 3.4 Gebruik van (lokale en niet-lokale) TV en radio naar kenmerken, in procenten

	TV kijken	TV Rijnmond	Radio luisteren	Lokale radio- zenders
Mannen	95	37	72	26
Vrouwen	94	31	65	21
13-24 jaar	94	22	57	15
25-44 jaar	94	24	65	15
45-64 jaar	95	42	73	31
65-75 jaar	93	51	78	37
westers	94	33	74	24
niet-westers	95	36	52	22
Laag (t/m lbo)	95	46	63	30
Midden (vmbo, mbo, havo, vwo)	95	36	71	28
Hoog (hbo, wo)	94	19	69	13
sociaal minimum	93	40	56	24
minimum tot modaal	95	38	68	28
modaal tot 2x modaal	96	34	73	24
meer dan 2x modaal	96	22	72	19
betaald werk	95	28	73	21
pensioen/VUT/AOW	95	52	77	41
WAO	95	48	60	34
uitkering (bijstand, WW)	95	44	55	25
studiefinanciering	95	19	54	14
overig	93	33	60	20
Noord binnen de Ring	94	29	60	18
Noord buiten de Ring	95	29	75	23
Rotterdam Zuid	95	41	70	29
Totaal	95	33	68	23

3.3 Computergebruik

Negen op de tien Rotterdammers maakt wel eens gebruik van een computer en slechts één op de tien doet dat dus niet, vooral 65 tot 75-jarigen en mensen met wat minder opleiding of inkomen.

Tabel 3.5 De plaats waarin Rotterdammers wel eens een computer gebruiken, in procenten

	Ik gebruik nooit een computer	Thuis	Op het werk	Op school / opleiding	In de bibliotheek	In een internetcafé	Ergens anders
Mannen	8	88	46	19	7	6	13
Vrouwen	11	87	42	21	7	2	8
13-24 jaar	0	97	22	77	17	8	13
25-44 jaar	5	92	66	12	7	5	12
45-64 jaar	13	84	47	3	3	3	9
65-75 jaar	32	66	5	1	3	0	4
Laag (t/m lbo)	24	71	9	22	6	3	7
Midden (VMBO, mbo, havo, vwo)	8	89	40	22	7	4	10
Hoog (hbo, wo)	2	96	80	14	8	4	12
sociaal minimum	20	74	15	31	9	8	13
minimum tot modaal	14	82	32	20	8	4	10
modaal tot 2x modaal	5	93	54	16	5	2	8
meer dan 2x modaal	3	97	74	12	5	3	10
westers	8	89	50	15	5	3	10
niet-westers	14	81	28	34	11	8	10
Totaal	10	87	44	20	7	4	10

Een groot deel van de Rotterdammers gebruikt thuis wel eens een computer (87 procent). Ruim vier op de tien Rotterdammers gebruikt wel eens een computer op het werk. Hoger opgeleiden, Rotterdammers met een hoog inkomen en 25 tot 44-jarigen maken vaker gebruik van een computer tijdens het werk dan anderen. Het op school gebruiken van de computer wordt logischerwijze vooral door 13 tot 24-jarigen gedaan (77 procent).

De Rotterdammers konden ook aangeven of en hoeveel computers er in het huishouden aanwezig zijn en of zij een internet aansluiting thuis hebben. Bijna negen van de tien Rotterdammers heeft thuis de beschikking over één of meerdere computers en 85 procent heeft thuis een internetaansluiting.

Naarmate het huishoudensinkomen hoger is, stijgt niet alleen het aandeel Rotterdammers die een computer in huis hebben, maar ook het gemiddeld *aantal* computers in het huishouden en het aandeel huishoudens met een *internetaansluiting*. Onder jongeren van 13 tot 24 jaar is het aantal computers en de beschikbaarheid over internet in huis eveneens hoog.

Tabel 3.6 De mate waarin Rotterdammers een computer in het huishouden hebben (in %) het gemiddeld aantal computers per huishouden en het aandeel Rotterdammers dat een thuis een internetaansluiting heeft (in %)

	Geen computers in het huishouden	Wel computers in het huishouden		Gemiddeld aantal computers per huishouden	Heeft thuis een internetaansluiting
Mannen	11	89		1,8	85
Vrouwen	10	90		1,6	85
13-24 jaar	4	96		2,2	92
25-44 jaar	7	93		1,7	89
45-64 jaar	11	89		1,8	85
65-75 jaar	30	70		1	64
Laag (t/m lbo)	21	79		1,5	79
Midden (VMBO, mbo, havo, vwo)	9	91		1,9	93
Hoog (hbo, wo)	4	96		2	94
sociaal minimum	21	79		1,3	73
minimum tot modaal	16	84		1,4	79
modaal tot 2x modaal	4	96		1,8	94
meer dan 2x modaal	3	97		2,5	97
westers	9	91		1,8	87
niet-westers	14	86		1,4	81
Totaal	10	90		1,7	85

3.4 Het gebruik van internet

Het gebruik van internet blijft voorlopig doorgroeien. Gebruikte in 1997 slechts 14 procent van de Rotterdammers wel eens het internet en in 2007 76 procent, inmiddels is dat aandeel gegroeid naar 85 procent. Gemiddeld doen die internetters dat ongeveer drie uur per dag.

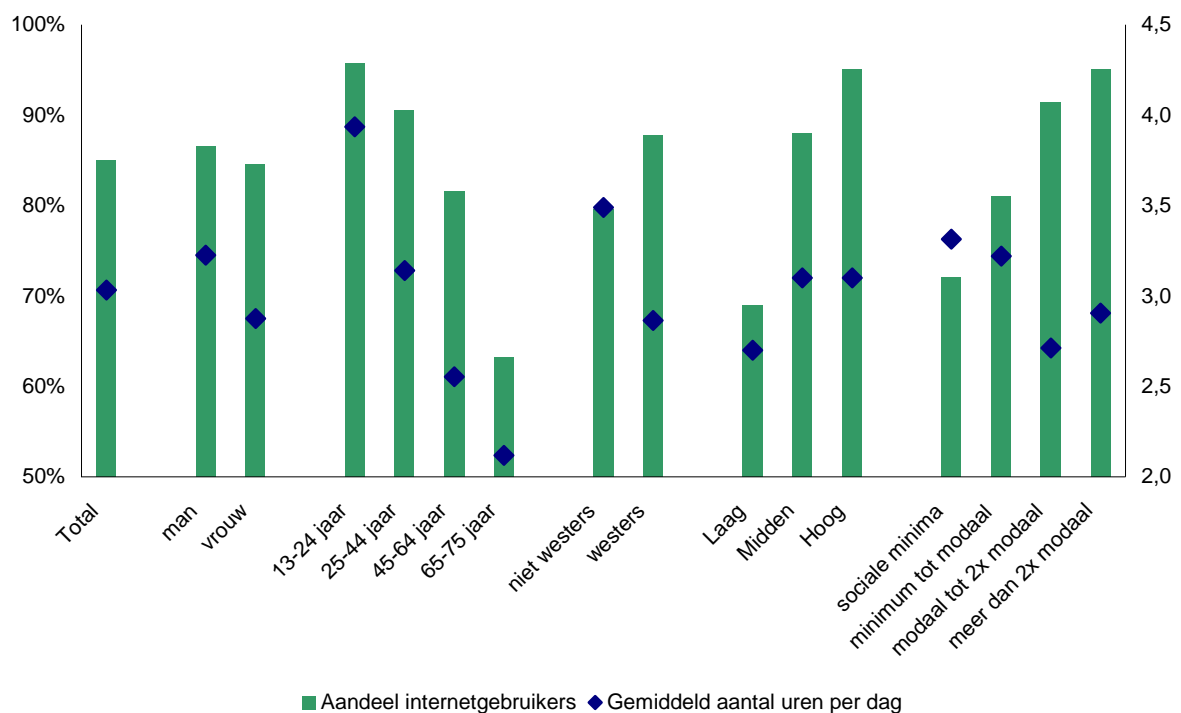
Uit de volgende tabel blijkt dat onder de Rotterdamse mannen iets meer internetgebruikers te vinden zijn dan onder de Rotterdamse vrouwen. In bijna elk van de leeftijdsgroepen geldt dat verband. En hetzelfde geldt voor de tijdsbesteding: mannen besteden meer tijd aan het internet dan vrouwen.

Tabel 3.7 Internetgebruik door Rotterdammers, naar leeftijd en geslacht

	2007		2009	
	aandeel internetgebruikers	gemiddeld aantal uur per dag (alleen de internetters)	aandeel internetgebruikers	gemiddeld aantal uur per dag (alleen de internetters)
jongen 13 t/m 24 jaar	94%	3,3	95%	4,1
meisje 13 t/m 24 jaar	94%	2,6	96%	3,8
man 25 t/m 44 jaar	87%	2,5	91%	3,4
vrouw 25 t/m 44 jaar	83%	2,0	90%	2,9
man 45 t/m 64 jaar	73%	2,1	83%	2,8
vrouw 45 t/m 64 jaar	66%	1,8	80%	2,3
man 65 t/m 75 jaar	50%	1,9	72%	2,3
vrouw 65 t/m 75 jaar	32%	1,8	54%	1,9
subtotaal mannen	79%	2,5	87%	3,2
subtotaal vrouwen	74%	2,1	85%	2,9
totaal alle Rotterdammers	76%	2,3	85%	3,0

Het gebruik van internet van enkele groepen Rotterdammers staat in de volgende figuur nog eens weergegeven. Jongeren gebruiken vaker het internet dan ouderen en besteden er gemiddeld ook meer uren per dag aan. Het aandeel Rotterdammers van niet-westerse afkomst dat wel eens internet gebruikt ligt lager dan onder Rotterdammers van westerse afkomst, maar de niet-westerse Rotterdammers besteden gemiddeld wel meer tijd op het internet. Ditzelfde geldt voor Rotterdammers met een lager inkomen: het aandeel internet gebruikers is lager dan bij de hogere inkomens, maar degenen die van internet gebruik maken, besteden er gemiddeld wel meer tijd aan.

Figuur 3.2 Internetgebruik van enkele groepen Rotterdammers

Ruim vier op de vijf Rotterdammers geeft aan thuis wel eens iets te doen op internet. Het zijn vooral 65 tot 75-jarigen die dat niet doen. Aan degenen die thuis wel eens internet gebruiken is gevraagd wat zij dan wel eens doen op internet.

Driekwart van alle Rotterdammers checkt wel eens zijn e-mail via internet of zoekt gericht informatie op internet. Daarnaast zijn bankieren via internet, het bijhouden of bekijken van netwerksites, het volgen van nieuwsberichten, funsurfen en teleshoppen veel voorkomende activiteiten op het internet.

Het internet gedrag van jongeren wijkt af van dat van ouderen. Zo houden jongeren zich beduidend vaker dan gemiddeld bezig met het bijhouden van netwerksites, chatten, funsurfen, downloaden van muziek of films en online gaming en juist minder met internetbankieren en het volgen van nieuwsberichten.

Tabel 3.8 Wat Rotterdammers thuis wel eens doen op internet (in procenten)

	13-24 jaar	25-44 jaar	45-64 jaar	65-75 jaar	Totaal
e-mail	86	81	72	52	75
gericht informatie zoeken op internet	77	81	73	52	74
bankieren via internet	56	76	63	35	63
bijhouden of bekijken van netwerksites zoals MSN, Hyves, Facebook, LinkedIn etc.	74	49	22	11	40
nieuwsberichten of nieuwsgroepen	34	45	36	23	37
funsurfen / surfen voor het plezier	60	45	21	10	35
teleshoppen (aankopen via internet)	30	45	33	16	35
downloaden van muziek of film	48	27	11	7	23
chatten/chatboxen	46	21	9	3	20
online gaming / spelletjes	38	15	12	13	18
downloaden van software	25	19	13	10	17
reageren op weblog van anderen of op nieuwsgroep	6	7	2	1	4
bijhouden van een weblog	5	5	1	2	3
ik doe nooit iets met internet	0	2	6	5	3
geen antwoord	1	1	1	5	1
niet van toepassing (geen pc of internet thuis)	6	10	13	32	13

4 Sportdeelname

4.1 Sportdeelname in het kort

- Tweederde van de Rotterdammers doet wel eens aan sport. Vergeleken met voorgaande jaren is dat vrij veel. Vooral onder 45-plussers is de sportdeelname toegenomen
- Populaire sporten zijn onder meer: zwemsport, fitness (conditie en kracht), bowling/kegelen, hardlopen/joggen/trimmen, wandelsport, schaatsen en wielrennen/mountainbike/toerfietsen
- Mannen, jongere mensen, hoger opgeleiden en westerse mensen doen meer aan sport dan andere groepen
- Sinds 2005 doen mensen die sporten dit gemiddeld circa 80 keer per jaar. Door mannelijke, hoger opgeleide en westerse sporters wordt meer gesport dan door sporters uit andere groepen. Oudere sporters doen dat nauwelijks minder dan jongere sporters
- Er wordt veel *ongeorganiseerd* gesport. Daarnaast wordt veel gesport bij sportverenigingen en sportscholen/fitnesscentra
- Al jaren zijn parken/bossen, fitnesscentra/sportscholen, sporthallen/sportzalen/gymlokalen en de openbare weg de meest populaire sportlocaties
- Een op de zes Rotterdammers die wel eens sporten ziet zichzelf als sporter

4.2 Sportdeelname algemeen²

In 2009 heeft 66 procent van de Rotterdammers gesport. Dit percentage is groter dan in alle voorgaande meetjaren. Dit geldt ook voor de percentages van mensen die wekelijks of vaker hebben gesport. De Rotterdammers die in 2009 hebben gesport deden dit gemiddeld 81 keer, (vrijwel) even vaak als in 2005 en 2007.

Tabel 4.1 Ontwikkeling van de sportdeelname in procenten³

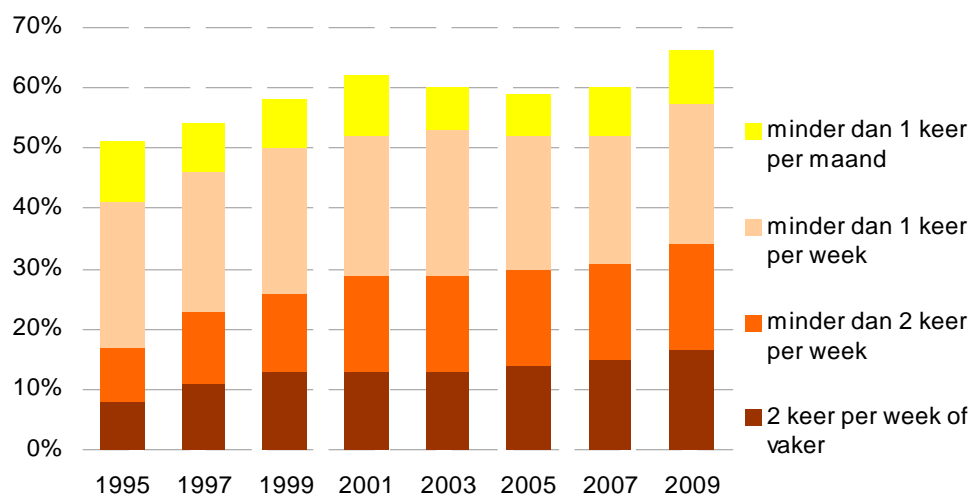
per jaar		1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
1 t/m 11	minder dan 1 keer per maand	10	8	8	10	7	7	8	9
12 t/m 51	minder dan 1 keer per week	24	23	24	23	24	22	21	23
52 t/m 103	minder dan 2 keer per week	9	12	13	16	16	16	16	17
104 +	2 keer per week of vaker	8	11	13	13	13	14	15	17
> 0	Subtotaal: sport wel eens	51	54	58	62	60	59	60	66
0	Sport nooit	49	46	42	38	40	41	40	34
	Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	gemiddeld aantal keer per jaar (alleen sporters)	-	-	71	74	75	80	81	81

² Evenals in voorgaande jaren is bij het meten van de sportdeelname grotendeels de landelijke Richtlijn Sportdeelname Onderzoek (RSO) gehanteerd.

³ De categoriegrenzen zijn sinds 2005 licht gewijzigd ten opzichte van eerdere jaren. In 2003 en daarvoor werd gerekend met de categorieën (aantal keren per jaar): 0, 1-10, 11-50, 51-100 en 101+. De huidige grenzen sluiten beter aan bij de beleving van de sportfrequentie en de labels die in de tabel worden genoemd van een aantal keer sporten per week of per maand.

De volgende figuur is een grafische weergave van de ontwikkeling van de sportdeelname van Rotterdammers. Duidelijk is te zien dat het aandeel sporters in 2009 opvallend groot is en dat het aandeel mensen dat wekelijks of vaker sport sinds 1995 gestaag is gegroeid.

Figuur 4.1 Ontwikkeling van de sportdeelname in procenten

4.3 Sportdeelname naar achtergrondkenmerken

Onderstaande tabel toont de sportdeelname van Rotterdammers naar verschillende achtergrondkenmerken.

Tabel 4.2 Sportdeelname naar achtergrondkenmerken, in procenten

	0 keer	1-11 keer	12-51 keer	>51 keer	gemiddeld aantal keer (alleen sporters)
mannen	30	8	23	39	91
vrouwen	37	9	24	30	72
13-24 jaar	20	10	27	43	93
25-44 jaar	28	10	27	35	71
45-64 jaar	40	8	20	32	85
65-75 jaar	54	5	17	24	76
LBO of lager	53	7	18	22	78
VMBO-VWO	33	11	24	33	79
HBO-WO	17	7	28	48	83
westers	31	8	24	37	83
niet-westers	40	11	22	26	75
alle Rotterdammers	34	9	23	34	81

Onder mannen, hoger opgeleiden en westerse mensen is zowel het aandeel sporters als de gemiddelde sportfrequentie van sporters groter dan onder vrouwen, lager opgeleiden en niet-westerse mensen. Verder wordt het aandeel sporters kleiner naarmate de leeftijd toeneemt. De gemiddelde

sportfrequentie van oudere sporters is echter niet heel laag: 65 tot en met 75 jarigen die sporten doen dit gemiddeld 76 keer per jaar, vaker dan sportende 25 tot en met 44 jarigen.

De volgende tabel laat zien hoe de sportdeelname van verschillende groepen Rotterdammers zich tussen 2005 en 2009 ontwikkeld heeft. Binnen alle groepen zijn relatief meer mensen gaan sporten en relatief meer mensen frequent (twaalf keer per jaar of vaker) gaan sporten. Vooral onder 45 tot en met 75 jarigen is de sportdeelname toegenomen.

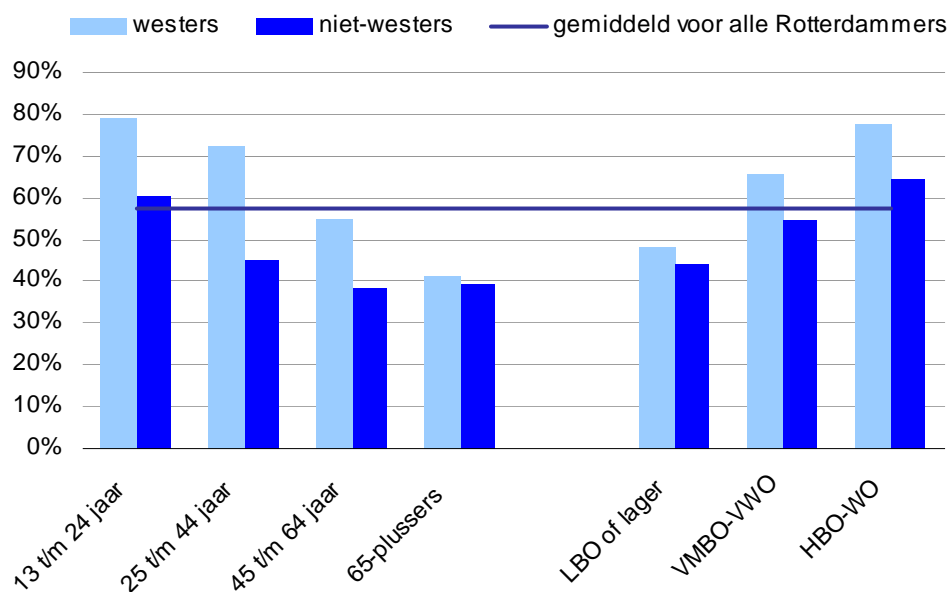
Tabel 4.3 Ontwikkeling van de sportdeelname naar achtergrondkenmerken, in procenten ⁴

	2005				2007				2009			
	0 keer	1-11 keer	12-51 keer	>51 keer	0 keer	1-11 keer	12-51 keer	>51 keer	0 keer	1-11 keer	12-51 keer	>51 keer
mannen	37	7	21	35	37	7	20	36	30	8	23	39
vrouwen	45	8	22	26	42	8	22	28	37	9	24	30
13-24 jaar	24	10	26	41	26	11	23	41	20	10	27	43
25-44 jaar	34	9	25	33	32	9	25	34	28	10	27	35
45-64 jaar	50	6	18	25	48	6	18	28	40	8	20	32
65-75 jaar	72	3	11	15	63	3	15	19	54	5	17	24
LO of lager	61	7	13	19	63	5	13	18	53	7	18	22
LBO-MAVO	53	8	19	21	51	9	18	22	33	11	24	33
MBO-VWO	33	7	24	35	33	8	24	35				
HBO-WO	22	8	27	43	21	8	26	46	17	7	28	48
westers	38	7	22	33	35	7	22	36	31	8	24	37
niet-westers	48	9	20	23	52	10	19	19	40	11	22	26
alle Rotterdammers	41	7	21	30	40	8	21	32	34	9	23	34

De volgende figuur toont de samenhang tussen het aandeel sporters (die minstens twaalf keer per jaar sporten) en de achtergrondkenmerken leeftijd en opleidingsniveau in combinatie met etnische afkomst. In het algemeen geldt: hoe hoger de leeftijd en hoe lager het opleidingsniveau, des te kleiner het aandeel sporters. Daarnaast valt op dat in alle leeftijds- en opleidingscategorieën het aandeel sporters groter is onder westerse dan onder niet-westerse mensen. Een uitzondering is de groep niet-westerse 65-plussers. Onder deze groep is het aandeel sporters niet of nauwelijks kleiner dan onder westerse 65-plussers en niet-westerse mensen van 45 tot 65 jaar.

⁴ Voor 2009 is LBO bij de laagste opleidingscategorie gevoegd en zijn de twee middelste categorieën samen genomen. De opleidingsgegevens zijn daardoor slechts beperkt vergelijkbaar met die van 2005 en 2007. De hoogste categorie bleef gelijk.

Figuur 4.2 Percentage Rotterdammers dat minstens 12 keer per jaar sport, naar leeftijd en opleidingsniveau in combinatie met etniciteit

De achtergrondkenmerken die in voorgaande figuur zijn gecombineerd, worden in de volgende tabel afzonderlijk gecombineerd met de deelgemeente waar men woont. Voor combinaties met minder dan 100 respondenten is geen percentage gegeven ('-'). Ook voor de totaalpercentages van Pernis en Hoek van Holland is het aantal respondenten kleiner dan 100. Deze totaalpercentages zijn ter indicatie wel weergegeven, maar tussen haakjes.

Het aandeel sporters is in sommige deelgemeenten veel groter dan in andere. Dit komt voor een belangrijk deel door de samenstelling van de bevolking. Bijvoorbeeld: dat er in Hoogvliet relatief minder sporters zijn dan in het Stadscentrum, zal voornamelijk samenhangen met de gemiddelde leeftijd van de bevolking (in Hoogvliet wonen relatief meer ouderen). Kijken we naar specifieke groepen (lager opgeleiden, hoger opgeleiden, mensen tot 45 jaar, etc.), dan zien we dat per groep de percentages van de verschillende deelgemeenten flink kunnen verschillen. Zo is bijvoorbeeld het aandeel sporters kleiner onder lager opgeleiden in Prins Alexander dan onder lager opgeleiden in Delfshaven. Dit hangt samen met andere factoren, bijvoorbeeld etniciteit (in Prins Alexander is een groter deel van de lager opgeleiden van westerse afkomst en mensen van westerse afkomst sporten meer).

Tabel 4.4 Percentage Rotterdammers dat minstens 12 keer per jaar sport, naar deelgemeente, opleidingsniveau, leeftijd en etniciteit

	t/m VWO	HBO-WO	13-44 jaar	45-75 jaar	westers	niet westers	totaal
<i>Aandachtsgebieden:</i>							
IJsselmonde	53	-	62	46	55	50	54
Charlois	48	-	59	45	54	51	53
Feijenoord	49	-	59	43	54	50	52
Delfshaven	41	76	60	35	64	41	52
Pernis	-	-	-	-	-	-	(49)
<i>Niet-aandachtsgebieden:</i>							
Stadscentrum	51	83	73	-	73	-	67
Hoek van Holland	-	-	-	-	-	-	(66)
Prins Alexander	61	74	76	58	64	-	64
Hillegersberg-Schiebroek	53	73	75	55	64	-	63
Kralingen-Crooswijk	54	82	72	51	67	51	63
Noord	48	81	66	48	70	43	60
Overschie	-	-	-	-	53	-	52
Hoogvliet	44	-	-	51	53	-	50
Rotterdam totaal	51	76	65	49	61	48	58

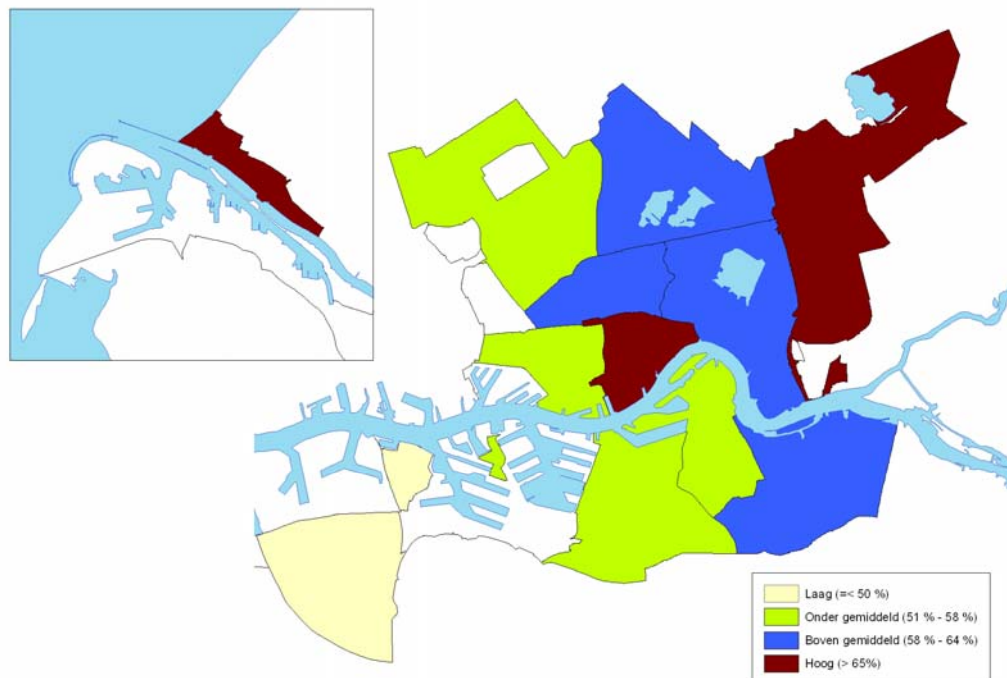
In de volgende tabel is te zien hoe de sportdeelname zich in de deelgemeenten heeft ontwikkeld. De deelgemeenten zijn in twee groepen ingedeeld: aandachtsgebied en niet-aandachtsgebied. Het aandachtsgebied bestaat uit de vijf deelgemeenten waarvan in het vorige collegeprogramma is gezegd dat daar de sportparticipatie zou moeten toenemen. In vier van deze deelgemeenten is het aandeel sporters in de periode 2005-2009 toegenomen. Voor Pernis, de vijfde deelgemeente, is dit niet te zeggen vanwege kleine aantallen respondenten. Ook in een aantal deelgemeenten buiten het aandachtsgebied – Stadscentrum, Prins Alexander en Noord – is het percentage sporters duidelijk toegenomen ten opzichte van 2005.

Tabel 4.5 Percentage Rotterdammers dat minstens 12 keer per jaar sport, naar deelgemeente in de jaren 2005, 2007 en 2009

	sportdeelname 2005	sportdeelname 2007	sportdeelname 2009
IJsselmonde	48	46	54
Charlois	41	45	53
Feijenoord	47	42	52
Delfshaven	46	46	52
Pernis	44	(55)	(49)
<i>subtotaal aandachtsgebied</i>	46	45	53
Stadscentrum	58	64	67
Hoek van Holland	59	63	(66)
Prins Alexander	54	63	64
Hillegersberg-Schiebroek	61	66	63
Kralingen-Crooswijk	60	56	63
Noord	54	55	60
Overschie	51	52	52
Hoogvliet	51	49	50
<i>subtotaal niet-aandachtsgebied</i>	56	59	62
Rotterdam totaal	52	53	58

In de volgende figuur is op een kaart weergegeven in welke deelgemeenten de sportdeelname hoger en in welke deze lager dan gemiddeld is.

Figuur 4.3 Aandeel sporters (12 keer per jaar of vaker) per deelgemeente, eind 2009

4.4 Takken van sport

In onderstaande tabel is een uitsplitsing gemaakt naar sportfrequentie. De top tien van meest beoefende sporten verschilt per groep. Wel staan een aantal sporten bij alle drie de groepen in de top tien, namelijk zwemsport, fitness (conditie en kracht), bowling/kegelen, hardlopen/joggen/trimmen, wandelsport, schaatsen en wielrennen/mountainbike/toerfietsen. Onder mensen die 1-11 keer per jaar sporten is zwemmen het meest populair; 30 procent beoefent deze sport. Onder mensen die vaker sporten is conditiefitness de meest beoefende sport.

Tabel 4.6 Meest beoefende sporten, in procenten van de sporters (naar sportfrequentie)

Sport 1-11 keer per jaar		Sport 12-51 keer per jaar		Sport 52 keer of vaker per jaar	
zwemsport	30	fitness, conditie	39	fitness, conditie	45
fitness, conditie	21	zwemsport	27	hardlopen / joggen / trimmen	31
bowling / kegelen	18	hardlopen / joggen / trimmen	22	fitness, kracht	28
hardlopen / joggen / trimmen	15	wandelsport	19	zwemsport	28
wandelsport	12	wielrennen / mountainbike / toerfietsen	15	wandelsport	23
fitness, kracht	10	fitness, kracht	14	wielrennen / mountainbike / toerfietsen	20
schaatsen	9	bowling / kegelen	14	tennis	15
biljarten / poolbiljart / snooker	8	danssport	11	bowling / kegelen	15
wielrennen / mountainbike / toerfietsen	6	tennis	10	veldvoetbal	14
skiën / langlaufen / snowboarding	6	schaatsen	9	schaatsen	14

Van de sporters (die minstens 12 keer per jaar sporten) doet 14 procent aan voetbal. Sinds 1999 heeft dit percentage geschommeld tussen de 12 procent en 15 procent, geen duidelijke toe- of afname dus. Ook bij de meeste andere traditionele (team)sporten is per saldo niet veel veranderd. Volleybal is minder populair geworden onder sporters.

Tabel 4.7 Ontwikkeling van de deelname aan enkele traditionele (team)sporten, in procenten van Rotterdammers die minstens 12 keer per jaar sporten

	1999	2001	2003	2005	2007	2009
voetbal (veld + zaal)	12	15	13	13	13	14
- waarvan veldvoetbal	9	10	11	11	11	12
- waarvan zaalvoetbal	5	8	6	6	5	7
tennis	13	11	11	13	13	13
tafeltennis	4	5	6	7	6	6
badminton	6	7	6	6	5	5
basketbal	4	5	4	4	4	5
gymnastiek/turnen	5	5	4	5	4	5
hockey	3	3	3	3	4	4
volleybal	6	5	4	3	3	4
atletiek	2	2	2	2	2	3
honkbal / softbal	1	2	1	2	1	2
korfbal	1	1	2	1	1	2
handbal	0	1	1	1	1	1

De deelname aan fitness sporten kent een sterke stijging sinds 1999. De helft van de sporters beoefent een fitness sport. Wandel-/fietsporten zijn ook populairder geworden. Een derde van de sporters beoefent nu deze sport. Joggen wordt al sinds 2001 door een derde van de sporters beoefend. De deelname aan denksporten en de zogenaamde cafésporten daalt.

Tabel 4.8 Ontwikkeling van de deelname aan enkele categorieën sporten, in procenten van Rotterdammers die minstens 12 keer per jaar sporten⁵

	1999	2001	2003	2005	2007	2009
fitnesssporten	32	34	39	41	48	50
wandel-/fietsporten	21	27	34	28	28	33
joggen/skeeleren	17	31	30	31	32	31
zwemsporten	34	33	32	28	27	29
zaalsporten	23	26	22	22	21	21
wintersporten	25	15	14	14	15	19
veldsporten	12	16	17	17	17	18
bowling/midget golf, ed.	18	17	17	15	17	17
tennis, squash	17	21	15	17	16	16
cafésporten	19	18	17	14	13	10
danssporten	-	-	-	-	8	10
watersporten	11	11	11	10	11	10
denksporten	9	10	12	8	7	7
vechtsporten	4	5	6	7	5	5
racSPORTen	-	-	-	-	4	5
paardensporten	-	-	-	-	3	3
overige sporten	14	26	24	25	18	20

⁵ In de jaren 1999 t/m 2005 werden danssporten, racesporten en paardensporten ingedeeld bij de overige sporten. Aerobics/steps wordt gerekend tot de fitnesssporten.

4.5 Verband waarin wordt gesport⁶

Veel sporters (die minstens 12 keer per jaar sporten) sporten ongeorganiseerd. 46 procent sport ongeorganiseerd met anderen en 43 procent sport ongeorganiseerd alleen. Ruim een derde van de sporters sport bij een sportvereniging. Een even groot aandeel sport als klant/lid/cursist bij een sportschool of fitnesscentrum.

De laatste jaren sporten wat minder sporters ongeorganiseerd met anderen en wat meer sporters ongeorganiseerd alleen. Sporten bij sportscholen en fitnesscentra is sinds 1999 aanzienlijk populairder geworden.

Tabel 4.9 Organisatorische verbanden waarin wordt gesport, in procenten van Rotterdammers die minstens 12 keer per jaar sporten

	1999	2001	2003	2005	2007	2009
ongeorganiseerd met vrienden, familie, gezin of collega's	51	53	51	50	46	46
ongeorganiseerd, alleen/individueel	37	36	38	42	42	43
als lid van een sportvereniging	28	35	34	36	40	36
als klant/lid/cursist bij een sportschool, fitnesscentrum	24	27	31	33	38	36
als deelnemer aan een georganiseerd sportevenement ⁷	-	-	-	-	11	9
georganiseerd door gemeente, sociaal-cultureel werk, sportbuurtwerk	7	8	6	7	6	7
georganiseerd door bedrijf/bedrijfssport	5	7	8	7	6	7
in het kader van een georganiseerde sportvakantie	5	5	6	7	5	5

De helft (51 procent) van de sporters beoefent minstens één sport in les-, trainings-, competitie-, of toernooiverband. Dit aandeel is sinds groter dan tien jaar geleden. Meer sporters zijn in les- of cursusverband of trainingsverband gaan sporten.

Tabel 4.10 Vorm waarin wordt gesport, in procenten van mensen die minstens 12 keer per jaar sporten

	1999	2001	2003	2005	2007	2009
les- of cursusverband	21	24	24	27	29	29
trainingsverband	18	21	20	23	27	24
competitieverband	17	17	15	16	18	17
toernooiverband	10	11	10	11	12	12
geen van de drie meest beoefende sporten in een van bovenstaande verbanden	56	53	54	52	47	49

⁶ Gegevens in deze paragraaf zijn gebaseerd op de drie meest beoefende sporten per respondent.

⁷ Deze antwoordcategorie is alleen in 2007 en 2009 aan respondenten voorgelegd.

4.6 Plaats waar wordt gesport⁸

Sporters (mensen die twaalf keer of vaker per jaar sporten) sporten veelal in parken/bossen, fitnesscentra/sportscholen, sporthallen/sportzalen/gymlokalen of op de openbare weg. Al jaren zijn dit de meest populaire sportlocaties. Fitnesscentra/sportscholen en trapveldjes hebben sinds 1999 aan populariteit gewonnen, terwijl de populariteit van overdekte zwembaden en ijsbanen is gedaald. De positieve ontwikkeling van de populariteit van fitnesscentra/sportscholen lijkt inmiddels gestopt. (Overigens zijn de fitnesssporten zelf nog steeds erg populair.)

Tabel 4.11 De plaats waar sporters sporten, in procenten van mensen die minstens 12 keer per jaar sporten

	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Park, bos	28	30	33	32	32	36
Fitnesscentrum / sportschool	22	25	27	31	36	32
Sporthal, sportzaal, gymlokaal	25	33	30	30	31	32
Openbare weg	26	26	28	30	30	29
Sportveld, sportterrein, atletiekbaan	18	21	19	21	23	21
Zee, meer, plas, sloot	12	16	17	17	17	17
Overdekt zwembad, ijsbaan (binnen)	23	22	20	17	16	14
Thuis, tuin	9	11	11	10	9	11
Buurthuis / wijkgebouw	10	11	9	9	8	10
Trapveldje	3	3	6	6	6	10
Ski-, tennis-, klimhal e.d.	7	9	8	8	8	5
Openluchtzwembad, ijsbaan (buiten), e.d.	4	7	7	5	4	4
Halfpipe, skatebaan	1	1	1	1	1	2
geen antwoord	7	6	4	4	2	5

Het gebruik van de verschillende soorten sportvoorzieningen door sporters verschilt per deelgemeente. In sommige gevallen is dat niet zo verwonderlijk, zoals het bovengemiddelde gebruik van de sportplek "park, bos" in de deelgemeente Kralingen-Crooswijk, waar immers het Kralingse Bos ligt.

Tabel 4.12 Gebruik van sportlocaties voor wie minstens 12 keer per jaar sport, per deelgemeente

	Meer dan gemiddeld	Minder dan gemiddeld
Park, bos	Kralingen-Crooswijk, Pr. Alexander	Hoogvliet, IJsselmonde
Fitnesscentrum / sportschool	IJsselmonde	Hoek van Holland, Pernis
Sporthal, sportzaal, gymlokaal	Charlois	Hoogvliet
Openbare weg	Hoek van Holland	Charlois, Overschie
Sportveld, sportterrein, atletiekbaan	Kralingen-Crooswijk	Charlois, IJsselmonde
Zee, meer, plas, sloot	Kralingen-Crooswijk, Pr. Alexander	Charlois, IJsselmonde
Overdekt zwembad, ijsbaan (binnen),	Delfshaven	Noord
Thuis, tuin		Noord, Overschie
Buurthuis / wijkgebouw	Feijenoord	Hillegersberg-Schiebr., Kralingen-Cr., Noord
Trapveldje		Overschie, Stadscentrum
Ski-, tennis-, klimhal e.d.		Hoogvliet, IJsselmonde
Openl. zwembad, ijsbaan (buiten), e.d.		
Halfpipe, skatebaan	Feijenoord	Hillegersberg-Schiebroek, Overschie

⁸ Gegevens in deze paragraaf zijn gebaseerd op de drie meest beoefende sporten per respondent.

4.7 Zelfbeeld van sporters

Ruim 40 procent van de Rotterdammers die wel eens sporten ziet zichzelf niet of nauwelijks als sporter, 30 procent ziet zichzelf enigszins als sporter en 28 procent ziet zichzelf “tamelijk” of “zonder meer” als sporter. Sinds 2005 is in deze verdeling niet veel meer veranderd. Logischerwijs is er een sterk verband tussen de frequentie van sportbeoefening en of men zichzelf als sporter ziet. Naarmate men meer sport, is de kans groter dat men zichzelf als sporter ziet.

Tabel 4.13 *Ziet u zichzelf als sporter? In procenten van mensen die minstens 12 keer per jaar sporten*

	Nee, in het geheel niet	Nee, nauwelijks	Enigszins	Ja, tamelijk	Ja, zonder meer	Totaal
minder dan 1 keer per maand	40	39	13	5	4	100
minder dan 1 keer per week	20	33	33	9	6	100
1-2 keer per week	9	22	38	18	13	100
meer dan 2 keer per week	7	11	27	27	29	100
Alle sporters 2009	16	25	30	15	13	100
idem 2007	15	26	30	18	11	100
idem 2005	17	24	29	18	12	100
idem 2003	17	25	35	14	10	100
idem 2001	18	26	28	17	11	100
idem 1999	23	26	25	15	11	100

4.8 Samenhang tussen bewegen, andere tijdsbesteding en uitgaven

Het is interessant om na te gaan of mensen die aan beweging doen, meer of minder aan een andere vorm van vrijetijdsbesteding doen. Daarbij kan worden aangesloten bij de eerder ontwikkelde methodiek. In het verleden heeft het COS uitgebreid onderzoek gedaan naar de zogeheten non-participatie in de vrijetijdsbesteding.

Als eerste worden enkele clusters van vrijetijdsbesteding ingedeeld: *deelname in het algemeen* is de overkoepelende term. *Beweging* bestaat uit sportdeelname en het maken van fiets-wandel- of skeelertochten. *Cultuurdeelname* is samengesteld uit een behoorlijk aantal vragen naar het bezoek aan theater, concert, museum, et cetera, *Uitgaan* is gebaseerd op de vraag of men geld uitgeeft aan onder andere uitgaan en uit eten gaan. (dit is noodgedwongen iets anders dan voorheen, omdat de vragen van destijds nu niet zijn gesteld). *Maatschappelijke participatie* is gebaseerd op het doen van vrijwilligerswerk of informele hulp en lidmaatschappen van maatschappelijke organisaties. In de volgende tabel is weergegeven in hoeverre Rotterdammers “relatief vaak deelnemen” aan elk van deze clusters van vrijetijdsbesteding⁹. In bijlage III zijn overigens deze uitkomsten voor een groot aantal verschillende groepen Rotterdammers te vinden.

⁹ Voor een uitleg over de gehanteerde methode: zie onder andere de COS-publicaties *Non-participatie in vrijetijdsbesteding 2001* en *Motieven voor non-participatie*. In het eerstgenoemde rapport wordt een uitgebreide toelichting gegeven op de methodiek, inclusief definities.

Tabel 4.14 *Percentage Rotterdammers dat relatief vaak deelneemt aan... (enkele clusters van vrijetijdsactiviteiten)*

	deelname totaal	beweging	cultuur- deelname	uitgaan (uitgaven)	maatsch. participatie
Alle Rotterdammers (13-75 jaar)	23	42	29	8	6

De variabele *beweging* is gebaseerd op het doen aan sport en het maken van (wandelaar-, fiets-, en skeeler)tochten. Hier wordt eerst de samenhang tussen die beide soorten van beweging toegelicht. In totaal doet 58% van de Rotterdammers minstens 12 keer per jaar aan sport en maakt 77% minstens eens per maand een dergelijk soort tocht(je). Van degenen die aan sport doen maakt 84% wel eens zo'n tocht en onder de niet-sporters is dat 68%. Tellen we deze twee samen, dan blijkt dat zelfs 87% van de Rotterdammers minstens eens per maand beweegt (al kan dat ook "slechts" een wandeling betreffen). In de rest van deze paragraaf gaat het over "relatief vaak" deelnemen aan beweging en andere vormen van vrijetijdsbesteding.¹⁰

Omdat sportdeelname op zichzelf ook een onderwerp is dat veel belangstelling krijgt, wordt hierna eerst nog weergegeven hoe het sporten zelf samenhangt met de andere vormen van participatie. Uit de volgende tabel blijkt dat Rotterdammers die aan sport doen, meer dan de anderen ook aan cultuurdeelname, uitgaan en maatschappelijke participatie doen.

Tabel 4.15 *Percentage Rotterdammers dat relatief vaak deelneemt aan... (enkele clusters van vrijetijdsactiviteiten), naar wel of niet deelnamen aan sport*

	cultuur- deelname	uitgaan (uitgaven)	maatsch. participatie
geen sporter (0-11 keer)	17	4	3
wel sporter (12+ keer)	36	11	8
Alle Rotterdammers (13-75 jaar)	29	8	6

Hoe is het verband tussen deelname aan sport en uitgaven aan sport? De volgende tabel laat dit zien. Het verband is duidelijk en eerlijk gezegd ook voor de hand liggend: hoe fanatieker Rotterdammers aan sport doen, des te groter is de kans dat ze daar ook geld aan besteden. Opvallend is: wanneer men er geld aan besteedt, is het bestede bedrag niet erg afhankelijk van frequentie van het sporten, uitgezonderd de echte fanatieke sporters. De niet echt fanatieke sporters geven daar tussen de 38 en 48 euro per maand aan uit. Degenen die minstens twee maal per week sporten, besteden daar gemiddeld 60 euro per maand aan.

¹⁰ Relatief vaak bewegen betekent minstens eens per maand sporten en/of minstens eens per maand andere beweegactiviteiten, zoals een fiets-, wandel-, of skeelertocht of andere openluchtrecreatie.

Tabel 4.16 Samenhang tussen deelname aan sport en bestedingen aan “zelf sporten”

	Percentage dat hier geld aan uitgeeft	Gemiddeld bedrag per maand ¹¹
sport niet	12	€ 46
sport minder dan eens per maand	40	€ 42
sport eens per maand - eens per week	64	€ 38
sport 1-2 x per week	82	€ 48
sport meer dan 2 x p week	82	€ 60
totaal	53	€ 48

¹¹ Dit gemiddelde bedrag per maand is uiteraard alleen voor degenen die er geld aan uitgeven en komt daarom niet overeen met de bedragen in hoofdstuk zes. Dit betreft een schatting. De enquêtevraag bevat categorieën, waarvan meestal het midden is gekozen voor deze berekening.

5 Cultuurdeelname¹²

5.1 Cultuurdeelname in het kort

- Acht op de tien Rotterdammers bezoekt wel eens een culturele voorstelling
- Ongeveer driekwart van de bezoeken vindt plaats binnen de gemeentegrenzen
- Cultureel erfgoed wordt door ruim de helft (56 procent) van de Rotterdammers bezocht
- Twee op elke drie Rotterdammers bezoekt wel eens een Rotterdams festival
- Bijna een kwart van de Rotterdammers bezoekt wel eens een Lokaal Cultuurcentrum
- Bijna de helft van de Rotterdammers beoefent zelf kunstzinnige activiteiten
- Populaire activiteiten daarbij zijn “tekenen, schilderen, grafisch werk”, “fotografie, film, video” (is in 2009 behoorlijk gestegen) en een muziekinstrument bespelen

5.2 Bezoek aan voorstellingen

In 2009 bezocht 80 procent van de Rotterdammers een culturele voorstelling, genoemd in de volgende tabel. De genres met het grootste aandeel bezoekers zijn film, culturele festivals, toneelvoorstellingen, musicals, cabaret/stand-up comedy/kleinkunst en pop-/rockconcerten. Ten opzichte van 2001 is van de meeste genres het aandeel bezoekers toegenomen. Onderin de tabel zijn ook totaalen gegeven exclusief film en/of exclusief de sinds 2007 in de vragenlijst toegevoegde debatten en festivals. Hieruit blijkt dat het aandeel bezoekers van voorstellingen de laatste jaren is toegenomen, ook als de later toegevoegde genres niet worden meegerekend.

¹² Evenals in voorgaande jaren wordt bij het meten van de cultuurdeelname de landelijke Richtlijn Cultuurdeelname Onderzoek (RCO) grotendeels gevolgd. In de rapportage “Cultuurdeelname van Rotterdammers 2009” van het COS die in oktober 2010 verschijnt, wordt dieper ingegaan op de cultuurdeelname van Rotterdammers.

In 2009 legden de bezoekers van voorstellingen gemiddeld 11,7 bezoeken af. De bezoekfrequentie verschilt sterk per genre. Deze ligt bijvoorbeeld bij films veel hoger dan bij musicals. 77 procent van de bezoeken aan culturele voorstellingen vond plaats binnen de gemeentegrenzen van Rotterdam. Van de bezoeken aan pop-/rockconcerten vond slechts de helft plaats in Rotterdam.

Tabel 5.1 Bezoek van Rotterdammers aan culturele voorstellingen

	Percentage Rotterdammers dat culturele voorstellingen heeft bezocht					Gemiddeld aantal bezoeken per bezoeker 2009	Percentage bezoeken in Rotterdam 2009
	2001	2003	2005	2007	2009		
Toneelvoorstelling	19	18	17	20	25	2,7	75
Cabaret, stand up comedy, kleinkunst ¹³	18	16	17	19	22	2,1	65
Opera of operette	5	5	4	5	6	2,4	64
Concert klassieke muziek	13	15	12	13	14	3,6	76
Concert pop-/wereldmuziek	25	23	24	27	-	-	-
Concert pop/rock	-	-	-	-	22	2,9	50
Concert wereldmuziek	-	-	-	-	11	2,0	67
Concert Urban	-	-	-	-	10	2,9	66
Jazz-/bluesconcert	5	6	6	9	10	2,2	78
Concert, harmonie, fanfare, brassband	3	3	4	6	6	2,3	77
Musical	19	19	21	23	23	1,8	58
Dance-/houseparty	13	12	10	13	11	5,3	72
Ballet-/dansvoorstelling	7	9	8	9	9	2,4	73
Film in bioscoop of filmhuis	56	57	57	61	58	6,6	86
Uitvoering van een koor	9	11	8	10	11	2,1	66
Literaire bijeenkomst	3	4	4	4	5	2,3	61
Lezing over kunst/kunstgeschiedenis	3	3	4	4	5	3,0	79
Debat	-	-	-	6	6	2,7	79
Cultureel festival	-	-	-	35	32	2,1	83
Minstens een van bovenstaande	75	75	75	81	80	11,7	77
Minstens een exclusief film	62	60	60	71	72	7,8	70
Minstens een excl. debat en festival	75	75	75	78	78	11,0	76
Minstens een excl. film, debat en festival	62	60	60	64	67	7,2	68

¹³ Tot en met 2007 zonder stand up comedy.

5.3 Bezoek aan cultureel erfgoed

In 2009 heeft 56 procent van de Rotterdammers een bezoek gebracht aan een vorm van cultureel erfgoed zoals genoemd in de volgende tabel. 44 procent van de Rotterdammers heeft bezienswaardige gebouwen, dorpen of stadsdelen bezocht, 40 procent heeft musea bezocht, 21 procent heeft een bezoek gebracht aan galeries of ateliers en 3 procent heeft archieven bezocht. Van deze laatste vorm van cultureel erfgoed is het aandeel bezoekers sinds 2001 afgenomen. Van de andere vormen van cultureel erfgoed is het aandeel bezoekers toegenomen.

Bezoekers van musea hebben in 2009 gemiddeld 4,3 musea bezocht. Bij galerieën en ateliers, archieven en bezienswaardige gebouwen, dorpen en stadsdelen zijn de gemiddelde bezoekfrequenties respectievelijk 3,7, 2,3 en 6,4. Een kwart van de bezoeken aan bezienswaardige gebouwen, dorpen of stadsdelen vond plaats in Rotterdam. Bezoeken aan andere vormen van cultureel erfgoed vonden in ruim de helft van de gevallen plaats in Rotterdam.

Tabel 5.2 Bezoek van Rotterdammers aan cultureel erfgoed

	Percentage Rotterdammers dat cultureel erfgoed heeft bezocht					Gemiddeld aantal bezoeken per bezoeker 2009	Percentage bezoeken in Rotterdam 2009
	2001	2003	2005	2007	2009		
museum	38	37	38	40	40	4,3	55
galerie, atelier	17	20	19	20	21	3,7	57
archief	4	4	3	3	3	2,3	59
bezienswaardige gebouwen, dorpen, stadsdelen	39	39	36	42	44	6,4	25
minstens een van bovenstaande	54	52	53	55	56		

5.4 Bezoek aan festivals en evenementen

Net als in voorgaande jaren kennen bijna alle Rotterdammers minstens een van de festivals die in de volgende tabel zijn genoemd en heeft circa tweederde een of meer festivals bezocht. Het meest bezochte festival is al jaren de Wereldhavendagen. Het bezoek hieraan door Rotterdammers is gedaald van 37 procent in 2007 naar 31 procent in 2009. Het bezoek aan het Zomercarnaval, op de tweede plaats, is gedaald tot 28 procent. De top drie wordt (ook al weer jaren) gecombineerd door het Dunyafestival. In 2009 kwam een kwart van de Rotterdammers op dit festival af, vergelijkbaar met 2007. Een kleiner deel van de Rotterdammers bezocht de festivals met een wat hoogdrempelig cultureelaanbod: het Gergiev Festival, het Poetry International Festival, de Operadagen Rotterdam en de Keuze van de Rotterdamse Schouwburg. Van de meeste festivals is het aandeel Rotterdammers dat er van gehoord heeft (licht) toegenomen.

Tabel 5.3 Percentage Rotterdammers dat Rotterdamse festivals heeft bezocht en percentage dat van deze festivals heeft gehoord

	heeft het bezocht					heeft ervan gehoord				
	2001	2003	2005	2007	2009	2001	2003	2005	2007	2009
Wereldhavenfestival / Wereldhavendagen	34	40	35	37	31	85	84	87	86	86
Zomercarnaval (vh Solero Zomercarnaval)	29	34	32	32	28	75	87	88	87	89
Dunyafestival	22	20	21	25	24	65	68	72	76	80
De Parade	11	20	19	19	18	43	63	64	65	65
Internationaal Filmfestival Rotterdam	12	13	11	13	14	78	76	79	78	81
FFWD Danceparade	21	15	16	17	13	76	57	64	67	67
Festival de Wereld van Witte de With	-	5	5	9	11	-	20	24	33	37
R'Uitmarkt	7	8	8	10	10	51	52	53	59	58
Dag van de Romantische Muziek	5	6	7	8	8	34	36	38	42	40
Pleinbioscoop	-	-	7	8	8	-	-	31	50	54
North Sea Jazz Festival	-	-	-	7	7	-	-	-	75	75
Nieuwsjaarsnacht bij Erasmusbrug	-	-	-	-	7	-	-	-	-	61
Zomer Zondagen	-	-	-	-	7	-	-	-	-	29
Museumnacht	-	-	5	6	6	-	-	50	57	61
Metropolis Popfestival	5	4	4	5	5	32	28	27	33	34
Gergiev festival	2	4	3	3	4	22	33	34	34	34
North Sea Round Town	-	-	-	-	4	-	-	-	-	25
Poetry International Festival	-	-	-	3	3	-	-	-	44	45
De keuze van de R'damse Schouwburg	-	3	2	3	3	-	23	19	20	18
Operadagen Rotterdam	-	-	-	2	2	-	-	-	21	22
Camping Rotterdam	-	-	-	-	2	-	-	-	-	43
Musica Republica	-	-	-	-	2	-	-	-	-	17
Minstens een van bovenstaande	69	68	65	69	66	96	95	96	95	97

Overigens is het percentage van 66 procent festivalbezoekers in bovenstaande tabel veel groter dan het percentage van 36 procent bezoekers aan culturele festivals in tabel 5.1, waarschijnlijk omdat voor tabel 5.1 niet naar specifieke festivals is gevraagd. Wellicht bedachten de respondenten die bijvoorbeeld de Wereldhavenfestival of het Zomercarnaval hebben bezocht dit pas toen ze de namen van de festivals in de vragenlijst zagen, of vonden ze dit zelf geen *culturele* festivals.

Rotterdammers die in 2009 festivals hebben bezocht, brachten in dat jaar gemiddeld drie bezoeken aan festivals. Voor *alle* Rotterdammers ligt het gemiddelde op twee bezochte festivals per jaar.

De Marathon van Rotterdam is al jaren het best bezochte sportevenement in de stad. De Bavaria City Racing eindigt als tweede in de rij. In 2009 bezocht 12 procent van de Rotterdammers dit evenement. Het bezoek aan wedstrijden in het betaalde voetbal scoort met elf procent bijna even hoog. Wanneer alle sportevenementen (inclusief de sportevenementen die relatief weinig zijn bezocht en niet in de tabel staan) worden meegeteld, blijkt 38 procent van de Rotterdammers in 2009 wel een dergelijk evenement te hebben bezocht.

Tabel 5.4 *Percentage Rotterdammers dat Rotterdamse sportevenementen heeft bezocht* ¹⁴

	2009
Marathon van Rotterdam	18
Bavaria City Racing	12
Wedstrijden betaald voetbal (Feijenoord etc)	11
ABN-AMRO tennistoernooi	5
Rotterdamse Wieler 6 daagse	3
CHIO	3
World Port Tournament (honkbal)	2
Finale Euro Hockey League	2
Proloog Eneco Tour	2
Andere sportwedstrijden of sporttoernooien	21
Minstens een van de genoemde	38

Onder de “overige evenementen” (zoals genoemd in de volgende tabel) is de categorie “braderieën, festivals, evenementen in de buurt” de meest bezochte. Het bezoek hieraan is in de afgelopen jaren echter wel duidelijk gedaald: 43 procent van de Rotterdammers bezocht in 2009 een dergelijk evenement in de eigen buurt, terwijl dat in 2003 nog 52 procent was. Bijna een kwart van de Rotterdammers bezocht in 2009 op Koninginnedag de festiviteiten in de Rotterdamse binnenstad. Dit aandeel is sterk gedaald ten opzichte van 2007 toen nog een derde van de Rotterdammers dit evenement bezocht. Hoewel er het laatste jaar meer evenementen worden genoemd, is het bezoek aan deze evenementen weer verder afgenomen. In de afgelopen jaren nam het aandeel Rotterdammers dat minstens een genoemd evenement heeft bezocht af van 76 procent tot 57 procent.

Tabel 5.5 *Percentage Rotterdammers dat Rotterdamse ‘overige evenementen’ heeft bezocht* ¹⁵

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Braderieën, festivals, evenementen in de buurt	48	54	52	51	52	48	45	43
Koninginnedag in de binnenstad	34	36	33	36	36	32	33	23
Kermis	22	22	19	22	25	21	20	20
Zondagsmarkt Binnenrotteplein	-	-	-	-	-	21	20	12
Circus	10	4	3	8	8	7	6	5
Minstens een van bovenstaande	-	76	70	71	69	67	65	57

¹⁴ Evenementen uit de vragenlijst die door 1 procent of minder van de Rotterdammers zijn bezocht, zijn opgenomen onder de categorie ‘Andere sportwedstrijden of toernooien’. Vanwege onderzoekstechnische redenen moet een tijdreeks in deze tabel niet zinvol worden geacht.

¹⁵ In 2007 is tevens gevraagd of men Jeugdvakantieland had bezocht. 3 procent van de Rotterdammers bezocht dit evenement, dat zit in het totaal van 2007 verwerkt.

5.5 Bezoek aan lokale cultuurcentra

In 2009 bezocht 23 procent van de Rotterdammers minstens één van de in onderstaande tabel genoemde Lokale Cultuurcentra (LCC's). 't Klooster en De Larenkamp zijn elk door 5 procent van de Rotterdammers bezocht. De andere LCC's zijn elk door 1 tot 4 procent van de Rotterdammers bezocht. Het bezoek aan een LCC wordt vooral gedaan door bewoners uit de deelgemeente waar het LCC ligt, maar ook door Rotterdammers van andere deelgemeenten.

Het bezoek aan LCC's valt deze keer met 23 procent duidelijk hoger uit dan in de vorige meting (ongeveer 12 procent). Destijds was voor de respondenten nogal moeilijk te interpreteren om welke gebouwen of locaties het precies ging, waardoor de onderstaande uitkomst waarschijnlijk een stuk dichterbij de werkelijkheid ligt dan die van twee jaar geleden.

Tabel 5.6 Percentage Rotterdammers dat Lokale Cultuurcentra heeft bezocht, 2009

Naam LCC	Ligging	Aandeel bezoekers
Gebouw 't Klooster	Feijenoord	5
Gebouw De Larenkamp	Charlois	5
Wijktheater 't Kapelletje	Noord	4
LCC Delfshaven	Delfshaven	4
Gebouw Zevenkamp	Prins Alexander	4
Gebouw De Tamboer	Kralingen-Crooswijk	3
Gebouw de Castagnet	Hillegersberg-Schiebroek	3
LCC Lombardijen	IJsselmonde	3
Gebouw De Zevensprong	Hoogvliet	3
Gebouw de Hoekstee	Hoek van Holland	2
De Kristal ¹⁶	Prins Alexander	1
Minstens één van bovenstaande LCC's bezocht		23

5.6 Beoefenen van kunstzinnige activiteiten

In 2009 heeft 48 procent van de Rotterdammers kunstzinnige activiteiten beoefend. De activiteiten met de meeste beoefenaars zijn tekenen/schilderen/grafisch werk en fotografie/film/video. Een muziekinstrument bespelen staat met 13 procent op de derde plaats. Het totale aandeel beoefenaars van kunstzinnige activiteiten was in 2009 groter dan in eerdere meetjaren, toen het percentage onder de 40 procent uitkwam. De stijging van het totaalpercentage is deels een feitelijke stijging; van verschillende activiteiten, zoals tekenen en beeldhouwen, is het aandeel beoefenaars toegenomen. De stijging van het totaalpercentage is ook een gevolg van veranderingen in de vragenlijst; voor 2009 zijn extra activiteiten als graffiti en dj'en toegevoegd en is de inhoud en omschrijving van een aantal bestaande categorieën aangepast.

Sommige kunstzinnige activiteiten worden vaker beoefend dan andere. Rotterdammers die websites ontwerpen deden dit in 2009 gemiddeld zes keer (eens per twee maanden). Bespelers van muziekinstrumenten bespeelden hun instrument gemiddeld 37 keer (circa drie keer per maand).

¹⁶ De Kristal is officieel geen LCC maar een wijkgebouw in Nesseland. Deze werd relatief veel door respondenten zelf ingevuld waarbij duidelijk was dat het om een *culturele* activiteit in een wijkgebouw moest gaan.

De ene kunstzinnige activiteit wordt vaker dan de andere beoefend in georganiseerd verband. Het meest georganiseerde beoefend worden klassiek zingen, toneel/mime/cabaret kleinkunst en dans anders dan streetdance. Deze activiteiten worden in meer dan de helft van de gevallen georganiseerd beoefend. Activiteiten die relatief weinig in georganiseerd verband worden beoefend zijn tekenen/schilderen/grafisch werk, websites ontwerpen, fotografie/film/video en muziek maken op de computer. Deze activiteiten vinden in minder dan een kwart van de gevallen plaats in georganiseerd verband.

Tabel 5.7 Beoefening van kunstzinnige activiteiten door Rotterdammers

	Percentage Rotterdammers dat kunstzinnige activiteiten heeft beoefend					Gemiddeld aantal keer per beoefenaar 2009	% beoefend in georganiseerd verband 2009
	2001	2003	2005	2007	2009		
Tekenen, schilderen, grafisch werk	11	11	13	14	18	21	24
Graffiti	-	-	-	-	1	10	37
Websites ontwerpen	4	6	5	6	7	6	19
Dj'en	-	-	-	-	2	13	35
Beeldhouwen, boetseren, pottenbakken, sieraden	3	4	5	5	7	11	32
Fotografie/film/video	6	5	8	8	18	16	13
textiel, wandkleden/kleding maken, weven ¹⁸	4	5	4	5	8	14	20
Verhalen/gedichten schrijven, poetry slam ²⁰	6	6	6	6	8	17	19
Zingen	10	9	10	10	-	-	-
Rap	-	-	-	-	2	15	40
R&B zang	-	-	-	-	3	20	31
Pop	-	-	-	-	4	26	33
Klassiek	-	-	-	-	2	21	61
Overige zang	-	-	-	-	7	28	47
Muziekinstrument bespelen	9	9	9	10	13	37	27
Muziek maken op de computer	4	5	5	4	5	15	10
Toneel, mime, cabaret kleinkunst	-	-	-	-	3	15	62
Toneel, mime, (volks)dans, ballet	4	3	4	4	-	-	-
Dans	-	-	-	-	-	-	-
Ballet (klassiek, modern, jazzballet)	-	-	-	-	1	30	62
Streetdance/breakdance/krumping	-	-	-	-	3	25	49
Ander soort dans	-	-	-	-	9	21	55
Minstens een van deze activiteiten	34	33	34	37	48		

¹⁸ Tot en met 2007 zonder kleding maken.

²⁰ Tot en met 2007 zonder poetry slam.

6 Recreative bestedingen

6.1 Recreative bestedingen in het kort

- Het aandeel Rotterdammers dat geld uitgeeft aan recreatieve zaken blijft vrijwel gelijk
- Het bedrag dat Rotterdammers hieraan uitgeven, is gedaald, vooral door een daling in de uitgaven bij het funshoppen
- Gemiddeld geeft de Rotterdammer 172 euro per maand uit aan deze zaken
- Dat komt allemaal samen neer op bijna een miljard euro op jaarbasis

6.2 Recreative bestedingen per persoon per maand

De volgende tabel laat zien welke bedragen Rotterdammers naar eigen inschatting maandelijks besteden aan diverse leuke maar niet noodzakelijke dingen op het gebied van recreatie en uitgaan. Het gaat hierbij overigens *niet* altijd om uitgaven *binnen de Rotterdamse gemeentegrenzen*, maar om uitgaven van Rotterdammers (in en buiten de stad). Bij alle genoemde zaken is het aandeel “non-participanten” vrijwel hetzelfde gebleven als in 2007.

In 2009 lijkt het erop dat er iets lagere bedragen per maand werden uitgegeven dan in 2007. Deze ontwikkeling over de jaren is in lijn met de economische crisis van de afgelopen tijd.

Tabel 6.1 *Bedragen die Rotterdammers gemiddeld per maand uitgeven aan leuke, niet noodzakelijke dingen op het gebied van recreatie en uitgaan, in procenten²¹*

	uit eten gaan							horeca						
	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
niets	20	15	16	17	20	16	18	34	32	34	38	41	40	40
niet meer dan €25	41	35	29	30	32	30	29	39	35	33	32	31	29	31
niet meer dan €50	25	27	27	25	23	25	26	15	20	17	15	16	16	17
niet meer dan €100	11	19	21	18	16	20	17	9	9	11	10	8	10	9
niet meer dan €200	2	4	5	7	6	7	7	2	3	4	3	3	4	3
meer dan €200	1	1	2	2	3	3	3	0	1	1	2	1	1	1
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	uitgaan							zelf sporten						
	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
niets	33	26	30	30	33	30	30	46	45	46	45	50	49	47
niet meer dan €25	47	44	35	37	39	36	38	28	26	22	20	21	20	23
niet meer dan €50	17	23	24	23	18	22	22	17	18	18	18	17	17	17
niet meer dan €100	3	6	10	9	7	9	9	7	9	10	10	8	10	9
niet meer dan €200	0	1	1	2	1	2	2	1	2	3	3	2	3	2
meer dan €200	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	3	1	2	2
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

²¹ In 1997, 1999 en 2001 was deze vraag gesteld met grensbedragen in guldens, en wel f50, f100, f250 en f500. Gevoelsmatig komen oude en nieuwe grensbedragen voor respondenten waarschijnlijk aardig overeen. De gegevens over 1997 en 1999 zijn exclusief 13- tot en met 15-jarigen. Hoewel de omvang van de bestedingen bij deze leeftijdsgroep iets lager is dan bij oudere Rotterdammers, is de invloed hiervan op de totaalcijfers verwaarloosbaar.

Vervolg van tabel 6.1 op (vorige pagina)

	kansspelen							winkelen voor het plezier						
	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
niets	58	54	56	63	66	67	64	12	11	11	14	15	14	16
niet meer dan €25	34	37	32	27	27	25	26	42	38	33	31	36	32	34
niet meer dan €50	6	6	7	7	5	6	7	27	29	27	27	23	24	24
niet meer dan €100	2	2	3	2	1	2	2	15	17	20	17	16	18	18
niet meer dan €200	0	1	2	1	0	0	0	4	4	6	8	7	8	6
meer dan €200	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3	4	3	4	3
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

De meeste Rotterdammers besteden wel eens geld aan funshoppen (84 procent) en aan uit eten gaan (82 procent). Uitgaan is iets waar ruim twee op de drie Rotterdammers wel eens geld aan uitgeeft, 60 procent geeft wel eens iets uit in de horeca, ongeveer de helft besteedt geld aan zelf sporten en een derde van de Rotterdammers besteedt wel eens geld aan kansspelen. Aan kansspelen geven Rotterdammers ook het minste geld uit: bijna niemand besteedt hieraan meer dan vijftig euro per maand gemiddeld.

6.3 Bestedingen per persoon en door alle Rotterdammers samen

Gemiddeld besteden Rotterdammers zo'n 172 euro per maand aan leuke niet noodzakelijke dingen op het gebied van recreatie en uitgaan. Voor alle Rotterdammers samen komt dat neer op grofweg 79 miljoen euro per maand, ofwel bijna een miljard euro per jaar. Overigens gaat het dan om geld dat wordt uitgegeven door Rotterdammers, maar niet per definitie in Rotterdam. Rotterdammers geven natuurlijk ook buiten hun eigen stad geld uit en omgekeerd geldt: ook mensen van elders geven in Rotterdam geld uit.

De volgende tabel laat zien welke bedragen er aan de genoemde zaken worden besteed. Dit zijn ruwe schattingen op basis van de percentages en bedragen uit de vorige tabel. In de linker helft van de tabel staan de bedragen per persoon per maand. Funshoppen en uit eten gaan zijn beide goed voor ongeveer 45 euro per maand per Rotterdammer, aan horeca, zelf sporten en uitgaan geeft de Rotterdammer gemiddeld ongeveer 25 euro per maand uit en aan kansspelen ongeveer negen euro per maand.

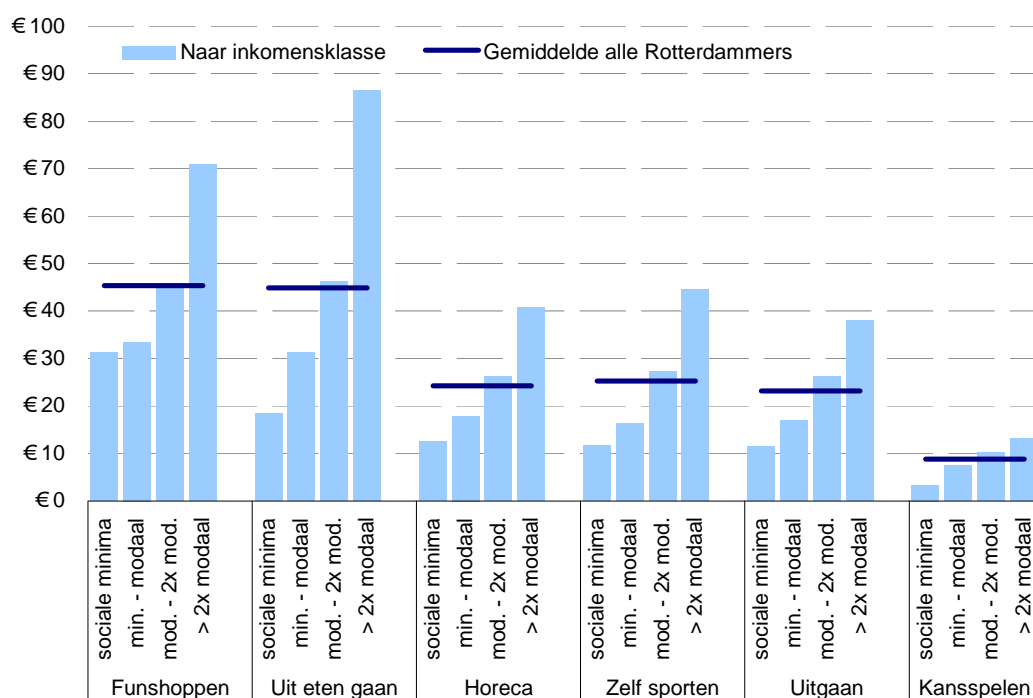
Ten opzichte van 2007 is een daling te zien in de totale uitgaven op het gebied van recreatie en uitgaan van Rotterdammers. Deze daling is vooral te zien bij het funshoppen: de Rotterdammer geeft gemiddeld 45 euro per maand hieraan uit.

Tabel 6.2 *Gemiddeld bedrag per maand dat Rotterdammers uitgeven aan niet noodzakelijke, maar wel leuke dingen op het gebied van recreatie en uitgaan (ruwe schattingen)²²*

	gemiddeld per persoon, in euro's							alle Rotterdammers van 13 t/m 75 jaar, in miljoenen euro's						
	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
funshoppen	34	39	46	49	45	50	45	15	18	21	23	21	23	21
uit eten gaan	27	38	44	44	42	47	45	13	17	20	21	20	22	21
zelf sporten	18	21	25	31	23	25	25	8	10	12	15	11	12	12
horeca	21	25	27	27	24	26	24	10	11	13	13	11	12	11
uitgaan	14	20	22	24	21	24	23	6	9	10	11	10	11	11
kansspelen	8	10	13	10	8	8	9	3	5	6	4	4	4	4
totaal	122	152	177	185	161	180	172	55	70	82	87	76	83	79

De volgende figuur geeft de gemiddelde bedragen weer die Rotterdammers in verschillende inkomensklassen maandelijks uitgeven aan recreatieve zaken (inclusief de nullen van degenen die er geen geld aan uitgeven). Uiteraard blijkt dat Rotterdammers die meer te besteden hebben gemiddeld genomen meer geld uitgeven aan niet noodzakelijke, maar wel leuke dingen. Wat ook te zien is, is dat de hoogste inkomensklasse vaak het sterkst afwijkt van de rest en het gemiddelde behoorlijk omhoogtrekt.

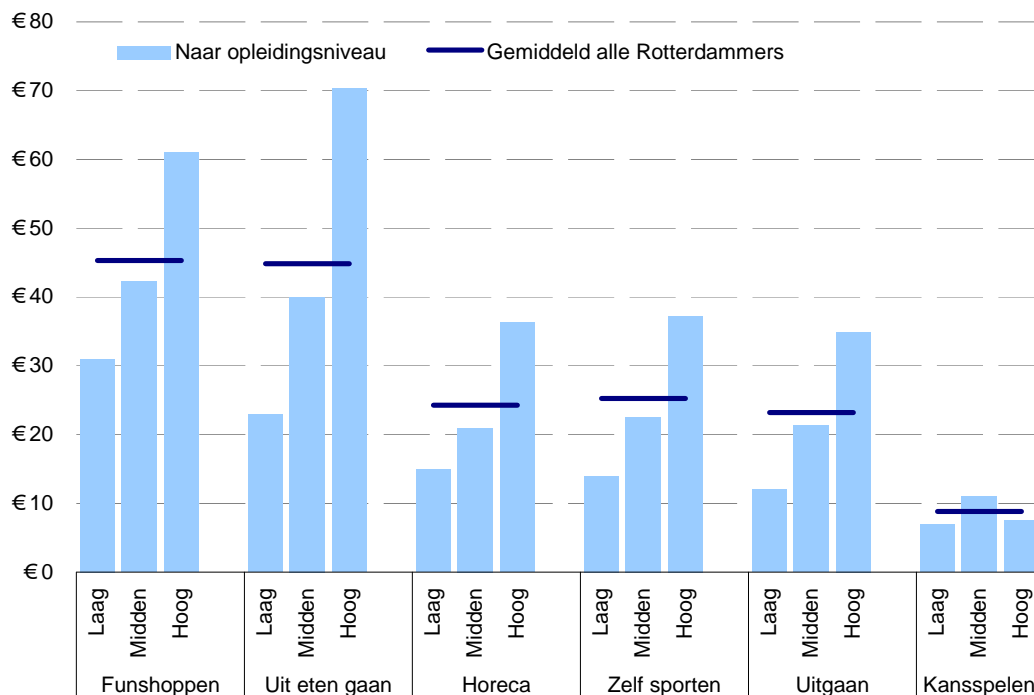
Figuur 6.1 *Gemiddelde bedragen die Rotterdammers in verschillende inkomensklassen maandelijks besteden aan genoemde recreatieve zaken*

²² In de gemiddelde bedragen per maand zijn ook de nullen meegeteld van wie er niets aan besteedde. De bedragen voor 1997 en 1999 zijn exclusief 13- tot en met 15-jarigen. Bij de berekening van totaalbedragen zijn de bedragen die 13- tot en met 15-jarigen uitgaven bijgeschat.

Voor de verschillende opleidingsklassen is ook uitgesplitst wat Rotterdammers besteden aan recreatieve zaken. De uitgaven stijgen met de hoogte van het opleidingsniveau. Hoger opgeleiden geven beduidend meer uit aan recreatieve zaken dan Rotterdammers met een laag en midden opleiding. Dit geldt alleen niet voor het geld dat Rotterdammers uitgeeft aan kansspelen: midden opgeleiden geven gemiddeld iets meer uit dan laag en hoog opgeleiden.

Figuur 6.2 Gemiddelde bedragen die Rotterdammers in verschillende opleidingsklassen maandelijks besteden aan genoemde recreatieve zaken

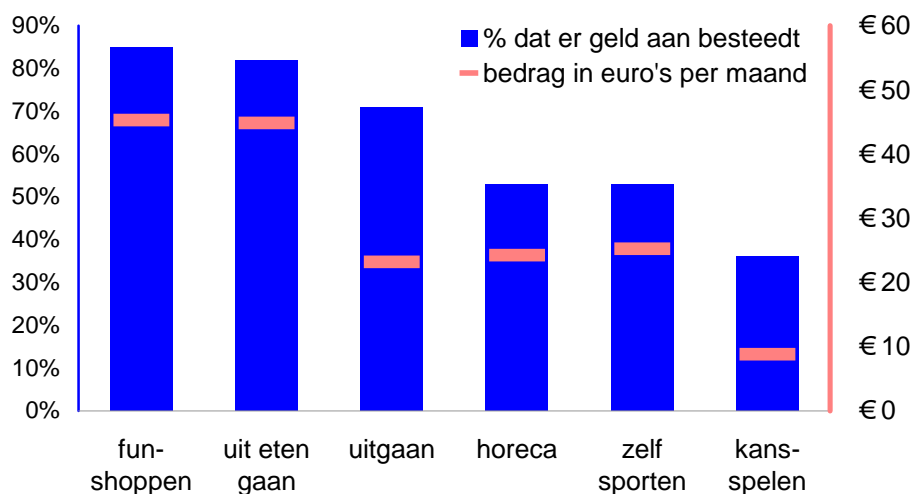
In de volgende tabel is te zien dat het laatste jaar het aandeel “participanten” het aan de verschillende activiteiten het afgelopen jaar vrijwel gelijk is gebleven. Het gemiddelde bedrag dat maandelijks wordt uitgegeven aan de diverse recreatieve of uitgaansactiviteiten is licht gedaald. Dit komt vooral omdat Rotterdammers minder geld uitgeven aan funshoppen.

Tabel 6.3 *Ontwikkeling van het aandeel Rotterdammers dat geld uitgeeft en van de gemiddelde bedragen per maand aan niet noodzakelijke maar wel leuke dingen op het gebied van recreatie en uitgaan (ruwe schattingen in €)*

	percentage Rotterdammers dat er geldt aan besteedt				gemiddeld bedrag van alle Rotterdammers				gemiddeld bedrag van hen die er geld aan besteden			
	2003	2005	2007	2009	2003	2005	2007	2009	2003	2005	2007	2009
uit eten gaan	83	80	84	82	44	42	47	45	53	52	56	55
horeca	62	59	60	60	27	24	26	24	44	40	43	40
uitgaan	70	67	70	71	24	21	24	23	34	31	34	33
zelf sporten	55	50	51	53	31	23	25	25	57	46	49	48
kansspelen	37	34	33	36	10	8	8	9	26	23	24	25
funshoppen	86	85	86	85	49	45	50	45	57	53	59	54
totaal					185	161	180	172				

Onderstaande figuur geeft voor de verschillende genoemde zaken nog eens overzichtelijk weer hoe groot het percentage Rotterdammers is dat er geld aan besteedt en hoeveel diegenen die er geld aan uitgeven daaraan gemiddeld per maand uitgeven.

Figuur 6.3 *Aandeel Rotterdammers dat geld besteedt aan genoemde zaken en gemiddeld maandbedrag dat besteed wordt door degenen die er geld aan uitgeven*

7 Recreatie in eigen buurt of deelgemeente

7.1 Recreatie in eigen buurt of deelgemeente in het kort

- De meest bezochte voorzieningen in de buurt of wijk zijn bibliotheken (41 procent) en zwembaden (38 procent)
- Eerdere jaren daalde het bezoek aan de meeste buurt- en wijkvoorzieningen, maar in 2009 stabiliseert dit ten opzichte van 2007. Het bezoek aan bibliotheken is zelfs gestegen van 36 procent naar 41 procent
- Jongeren en Rotterdammers van niet-westerse afkomst maken over het algemeen vaker gebruik van buurt- en wijkvoorzieningen
- Tweederde van de Rotterdammers bezoekt wel eens een openlucht recreatievoorziening in de buurt, parken en pleinen worden gemiddeld het vaakst bezocht

7.2 Bezoek aan overdekte buurt- en wijkvoorzieningen²³

In de volgende tabel wordt een aantal buurt- en wijkvoorzieningen genoemd. Daarvan zijn de bibliotheek en het zwembad de best bezochte. Vier op de tien Rotterdammers bezoekt wel eens een bibliotheek en 38 procent wel eens een zwembad. Deze twee voorzieningen en ook het clubhuis van een sportvereniging worden door 15 tot 25 procent van de Rotterdammers minstens eens per maand bezocht. Het clubhuis van een speeltuin wordt door 10 procent bezocht en dan ook nog eens met een lage bezoekfrequentie.

Tabel 7.1 Aandeel Rotterdammers dat wel eens buurt- en wijkvoorzieningen bezoekt en de frequentie van dat bezoek, in procenten

	zelden of nooit	een paar keer per jaar	eens per maand of vaker	totaal
bibliotheek	59	18	23	100
zwembad	62	20	18	100
clubhuis sportvereniging	78	5	17	100
wijkgebouw	80	12	8	100
buurthuis / clubhuis soc. cult. werk	85	8	7	100
clubhuis speeltuin	90	5	5	100

Het bezoek aan de meeste van deze voorzieningen was de laatste jaren licht aan het dalen, maar stabiliseert in 2009 ten opzichte van 2007. Het bezoek aan de bibliotheek is zelfs gestegen van 36 procent in 2007 naar 41 procent in 2009. Deze ontwikkeling in de tijd is te zien in de onderste regels van tabel 7.2.

De volgende tabel laat zien dat niet alle Rotterdammers in dezelfde mate buurt- en wijkvoorzieningen bezoeken. De invloed van inkomen en opleiding is hier een stuk kleiner dan bij andere vormen van tijdsbesteding. Ook uit andere analyses is wel gebleken dat hoger opgeleiden met een wat hoger inkomen wel meer aan bepaalde vormen van vrijetijdsbesteding doen, maar dat dat vaak weinig te maken heeft met het aanbod in de directe woonomgeving. Onder jongeren zijn meer bezoekers

²³ Het bezoek aan Lokale Cultuurcentra, die globaal genomen een deelgemeente als verzorgingsgebied hebben, wordt besproken in hoofdstuk 5 over cultuurdeelname.

aan deze voorzieningen te vinden dan onder ouderen, maar het wijkgebouw vormt daarop een uitzondering. Afgezien van het clubhuis van een sportvereniging geldt dat niet-westerse Rotterdammers wat meer in deze voorzieningen zijn te vinden dan hun stadsgenoten van westerse afkomst. De uitsplitsing naar deelgemeente laat enkele opvallende uitkomsten zien. In het Stadscentrum gaat men wat meer naar de bibliotheek (de Centrale Bibliotheek bevindt zich hier) en wat minder naar wijkgebouwen en buurt- of clubhuizen. Die laatste voorzieningen (genoemd in de drie rechter kolommen van de tabel) worden ook niet zo veel bezocht door inwoners van deelgemeente Noord. Ze worden juist relatief veel bezocht door Feijenoord en Charlois. De hoge score voor het bezoek aan wijkgebouwen in Hoek van Holland betreft misschien vooral het daar aanwezige MFA, een multifunctionele accommodatie met veel verschillende functies.

Tabel 7.2 Bezoek aan buurt- en wijkvoorzieningen naar enkele kenmerken, in procenten

	biblio- theek	zwembad	clubhuis sportver.	wijk- gebouw	buurt-/clubhuis soc. cult. werk	clubhuis speeltuin
man	35	33	27	19	15	10
vrouw	45	41	19	21	15	10
13-24 jaar	54	53	33	17	19	13
25-44 jaar	42	45	23	16	13	14
45-64 jaar	35	28	19	22	11	7
65-75 jaar	35	20	14	31	23	5
Laag opgeleid	34	34	19	21	19	12
Middelbaar opgeleid	46	41	23	25	17	12
Hoog opgeleid	49	42	27	15	11	8
sociaal minimum	47	40	21	25	23	15
minimum - modaal	42	37	18	23	18	10
modaal - 2x modaal	44	41	24	20	12	9
> 2x modaal	42	42	31	16	8	9
westers	37	35	23	19	11	7
niet-westers	49	44	21	24	24	18
Stadscentrum	49	36	23	13	8	8
Delfshaven	44	38	17	18	18	13
Overschie	38	34	23	14	8	13
Noord	47	36	23	9	9	3
Hillegersberg-Schiebroek	44	39	32	15	11	12
Kralingen-Crooswijk	42	33	25	15	16	8
Feijenoord	39	39	19	23	22	14
IJsselmonde	36	38	21	23	14	12
Pernis *	19	30	34	22	23	16
Prins Alexander	42	44	25	23	13	7
Charlois	36	39	20	31	17	13
Hoogvliet	35	31	18	16	16	12
Hoek van Holland	28	22	30	55	11	5
Alle Rotterdammers	41	38	22	20	15	10
idem 2007	36	40	23	19	13	9
idem 2005	38	39	22	20	14	9
idem 2003	41	44	20	24	14	9
idem 2001	42	47	25	26	15	11
idem 1999	51	44	22	27	20	15
idem 1997	42	39	21	19	14	11

* Uitkomsten voor Pernis zijn minder betrouwbaar vanwege het kleine aantal respondenten aldaar

7.3 Bezoek aan voorzieningen voor openluchtrecreatie in de buurt

Van alle Rotterdammers bezoekt ruim tweederde (69 procent) wel eens een openlucht buurtvoorziening. De volgende tabel toont het bezoek aan verschillende soorten voorzieningen voor openluchtrecreatie in de buurt. Bijna tweederde van de Rotterdammers bezoekt wel eens een park in de buurt. Dat doen zij gemiddeld 1,5 keer per maand. Het bezoek aan andere openlucht voorzieningen is minder populair. Zo gaat een derde wel eens naar een plein in de buurt of een kinderboerderij. Een speeltuin in de buurt wordt door 30 procent van de Rotterdammers bezocht en een speelveld door 23 procent. Het aantal bezoeken aan parken en pleinen is het hoogst, terwijl de Rotterdammers die wel eens naar een kinderboerderij gaan dat gemiddeld twee keer per jaar doen.

Tabel 7.3 Percentage Rotterdammers dat verschillende typen recreatievoorzieningen in de buurt in de afgelopen 12 maanden heeft bezocht en gemiddeld aantal bezoeken door bezoekers

	Niet	1 tot 10 keer	11 keer of meer	Aantal bezoeken
Park	35	39	26	18,7
Plein	65	21	14	11,5
Kinderboerderij	68	28	4	2,2
Speeltuin	70	19	11	6,2
Speelveld	77	14	9	5,7

De volgende tabel toont het bezoek aan verschillende soorten groene recreatieve voorzieningen naar persoonskenmerken. Vrouwen bezoeken vaker dan mannen een kinderboerderij en een speeltuin, waarschijnlijk samen met hun (jonge) kinderen. Jongeren tot 24 jaar gaan vaker dan gemiddeld naar een plein of een speelveld en 25 tot 44-jarigen maken van alle voorzieningen meer dan gemiddeld gebruik. Gezinnen met kinderen maken net als niet-westerse Rotterdammers vaker gebruik van verschillende voorzieningen in de buurt.

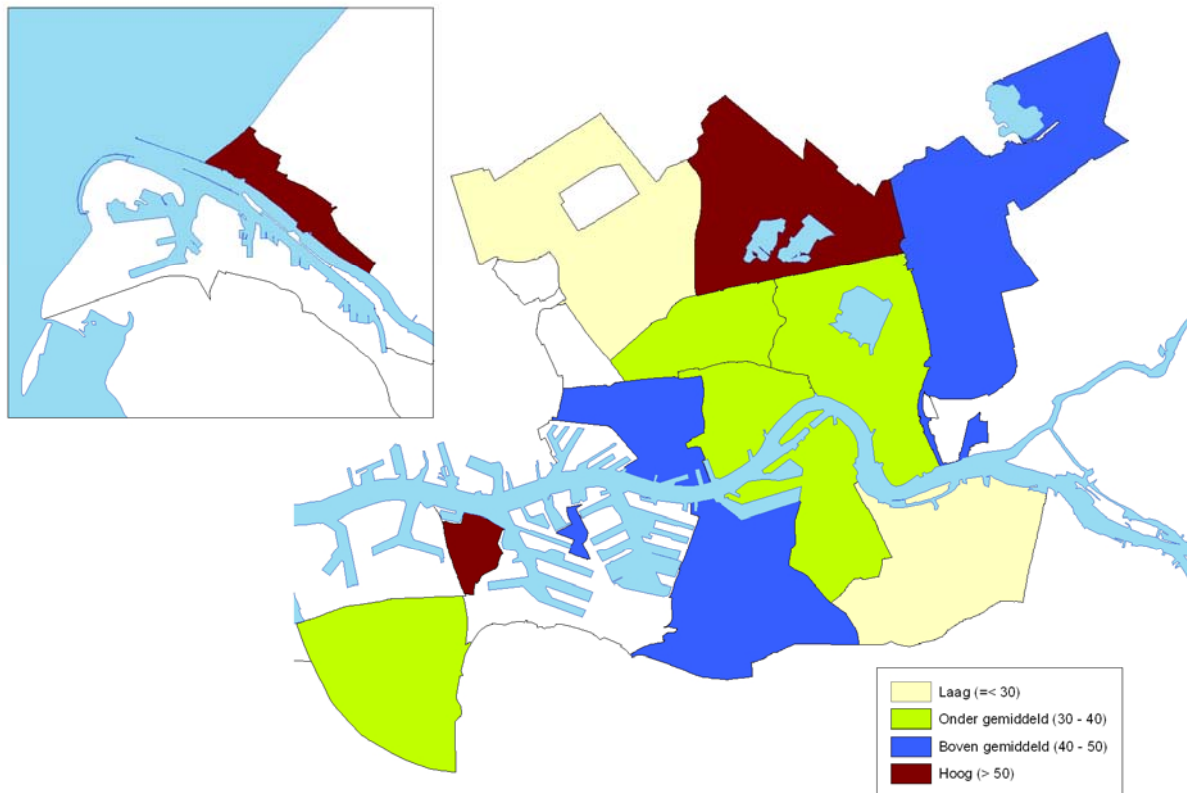
Tabel 7.4 Percentage Rotterdammers dat verschillende typen recreatievoorzieningen in de buurt niet, incidenteel of vaak heeft bezocht in de afgelopen 12 maanden, naar achtergrondkenmerken

aantal keer	park			plein			kinderboerderij			speeltuin			speelveld		
	0	1-10	11+	0	1-10	11+	0	1-10	11+	0	1-10	11+	0	1-10	11+
man	35	39	26	64	22	14	73	24	3	75	16	9	77	13	11
vrouw	34	39	27	67	20	13	65	31	4	67	21	12	78	15	7
13-24 jaar	45	34	21	60	21	19	80	19	1	70	19	11	68	18	15
25-44 jaar	28	45	27	62	22	15	60	35	5	59	22	18	70	19	11
45-64 jaar	35	38	27	69	21	10	72	24	3	78	17	5	86	11	4
65-75 jaar	38	33	29	72	17	11	65	30	4	82	13	5	88	5	7
westers	34	37	28	72	18	10	70	27	4	77	16	8	84	10	6
niet-westerse	36	44	21	49	28	22	66	31	3	55	27	18	61	24	15
sociaal minimum	36	40	24	54	27	18	69	27	3	63	24	13	70	19	11
minimum – modaal	38	38	24	67	18	14	70	25	5	73	18	10	78	13	9
modaal – 2x modaal	35	40	24	71	18	11	69	28	4	72	19	8	80	13	7
> 2x modaal	29	38	32	68	20	12	66	30	4	72	16	11	79	14	8
alleenwonend	39	41	21	72	19	9	80	18	2	84	13	2	89	8	3
2 volwassenen, geen kind(eren)	34	37	29	75	16	9	73	23	4	82	14	4	87	9	4
(echt)paar met thuiswonend(e) kind(eren)	32	39	29	55	24	21	56	39	5	52	26	23	62	21	16
één ouder met thuiswonend(e) kind(eren)	34	44	22	51	32	17	65	31	5	58	29	13	65	25	10
student/op kamers/inwonend	48	27	24	93	7	0	98	2	0	96	4	0	97	2	2
Laag opgeleid	42	35	23	62	21	17	69	27	4	67	20	14	75	15	10
Middelbaar opgeleid	37	38	26	64	21	15	68	28	4	70	20	10	76	15	9
Hoog opgeleid	27	43	30	70	20	10	69	28	4	74	17	9	81	12	6
Stadscentrum	36	45	19	64	23	13	86	12	2	79	13	7	84	13	3
Delfshaven	35	43	23	53	27	21	74	23	3	63	18	19	74	15	11
Overschie	42	34	24	75	21	4	78	18	4	70	20	10	83	12	6
Noord	32	47	22	68	18	14	81	18	1	78	13	9	82	8	9
Hillegersberg-Schiebroek	26	38	36	58	27	15	55	38	7	63	22	15	73	16	11
Kralingen-Crooswijk	28	36	36	73	18	9	73	24	3	79	15	6	81	13	5
Feijenoord	37	43	20	59	27	14	69	28	3	65	23	13	70	18	12
IJsselmonde	40	40	20	73	20	7	70	27	3	72	20	8	78	16	6
Pernis*	26	33	41	45	43	12	65	26	9	72	14	13	78	16	6
Prins Alexander	33	33	35	74	10	16	57	39	4	69	21	10	75	14	11
Charlois	34	39	27	58	23	18	61	34	5	68	22	10	77	16	7
Hoogvliet	49	32	18	78	18	4	64	29	7	72	23	5	81	13	6
Hoek van Holland	41	25	34	50	27	23	69	25	6	78	13	9	87	7	7
Totaal	35	39	26	65	21	14	68	28	4	70	19	11	77	14	9

* Uitkomsten voor Pernis zijn minder betrouwbaar vanwege het kleine aantal respondenten aldaar

In de volgende figuur is per deelgemeente weergegeven wat (ongeveer) de gemiddelde frequentie is van het bezoek aan deze vijf voorzieningen voor openluchtrecreatie samen. Hierbij zijn ook de nullen meegeteld van de niet-bezoekers. Hier valt nauwelijks een duidelijke conclusie uit af te leiden. In en rond het centrum van de stad ligt het gebruik redelijk laag, maar nog lager ligt het in IJsselmonde en Overschie. Het hoogst scoren de “Rotterdamse dorpen” Hoek van Holland, Pernis en Hillegersberg-Schiebroek.

Figuur 7.1 Gemiddeld aantal malen per jaar dat men gebruik maakt van de eerder genoemde voorzieningen voor openluchtrecreatie (met een verzorgingsgebied van een buurt of deelgemeente)

8 Hobby's en diverse soorten vrijetijdsbesteding

8.1 Hobby's en dergelijke in het kort

- Bijna alle Rotterdammers (92 procent) besteden tijd aan hobby's of vrijetijdsactiviteiten. Gemiddeld besteden Rotterdammers daar negentien uur per week aan
- 36 procent van de Rotterdammers leest minstens tien boeken per jaar
- Een vijfde van de Rotterdammers heeft thuis geen tuin, groot balkon of eigen (hobby)kamer
- Vier op de tien Rotterdammers heeft een tuin en een even groot aandeel heeft thuis een eigen (hobby) kamer, een derde heeft een dakterras of een groot balkon
- Het maken van auto-, fiets- of wandeltochten steeg iets in 2009, het maken van skeeler-tochten daalde licht

8.2 Hobby's

Bijna alle Rotterdammers (92 procent) besteden tijd aan een of meer van de onderstaande vrijetijdsactiviteiten en hobby's.

Tabel 8.1 Deelname aan diverse vrijetijdsactiviteiten en hobby's (in procenten) en gemiddelde tijdsbesteding van beoefenaars (in uren per week)

	deelnamepercentage			tijdsbesteding in uren per week ²⁴		
	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
computeren (niet voor het werk)	83	78	80	10,3	7,9	9,0
verzorgende hobby's (verzorgen van planten en dieren, tuinieren, klussen)	65	66	66	4,2	4,8	4,6
activiteiten rondom huis (hond uitlaten, ommetje, met kinderen spelen)	49	53	51	5,7	6,4	6,1
huiselijke hobby's, gezelschapsspelen (puzzelen, spelletjes, kaarten, verzamelen)	46	49	48	3,4	3,9	3,7
sportieve activiteiten thuis	29	29	29	5,6	3,8	4,6
creatieve en kunstzinnige activiteiten (tekenen, schilderen, musiceren, dans, toneel)	21	26	24	4,9	5,5	5,3
handvaardigheid (knutselen, kleding maken, handwerken, modelbouw)	10	25	19	4,3	4,1	4,1
Vissen	6	1	3	5,6	3,1	5,3

Gemiddeld besteden Rotterdammers negentien uur per week aan deze activiteiten. Het aandeel Rotterdammers dat tijd besteedt aan computeren blijft toenemen (sinds 2007 van 76 tot 80 procent). Mannen die computeren doen dit gemiddeld meer (10,3 uur per week) dan vrouwelijke computeraars (7,9 uur per week). Handvaardigheid is populairder onder vrouwen dan onder mannen en vissen blijft voornamelijk een mannenactiviteit.

²⁴ Beoefenaars die zeggen meer dan 99 uur per week te besteden (de "extreme scores") zijn buiten beschouwing gelaten. Rotterdammers in hun vrije tijd 2009/2010

Het aandeel Rotterdammers dat boeken leest is de laatste jaren nauwelijks veranderd, ondanks het toenemende aanbod van andere informatiedragers (zoals internet). Het verschil tussen mannen en vrouwen (vrouwen lezen meer) is niet nieuw, het bleek ook uit eerdere versies van de Vrijetijdsomnibusenquête. Hoger opgeleide en westerse Rotterdammers lezen een stuk meer dan lager opgeleide en niet-westerse Rotterdammers.

Tabel 8.2 *Percentage Rotterdammers dat incidenteel of regelmatig een boek leest voor het plezier, naar geslacht*

	(vrijwel) nooit	2 - 10 boeken per jaar	10 of meer boeken per jaar
mannen	41	32	27
vrouwen	24	34	42
Alle Rotterdammers (2009)	32	33	36
idem 2007	33	35	32
idem 2005	35	34	31
idem 2003	32	36	32
idem 2001	33	37	30
idem 1999	31	33	36
idem 1997	33	34	33

8.3 Ontspanningsruimte thuis

De Rotterdammers is gevraagd of zij thuis een tuin, dakterras/balkon of een eigen kamer/hobbyruimte voor zichzelf hebben.

Tabel 8.3 *Percentage Rotterdammers dat thuis een tuin, balkon of een eigen (hobby)kamer voor zichzelf heeft naar geslacht, leeftijd, opleiding, inkomen en etniciteit*

	Tuin	Dakterras of groot balkon	Eigen kamer of hobbyruimte	Geen van deze
man	44	36	51	11
vrouw	43	36	38	13
13-24 jaar	41	36	65	10
25-44 jaar	38	37	35	15
45-64 jaar	52	35	41	10
65-75 jaar	38	37	45	14
Laag opgeleid	38	39	41	12
Middelbaar opgeleid	45	33	45	11
Hoog opgeleid	46	39	45	12
sociale minima	29	37	41	16
minimum tot modaal	32	38	45	14
modaal tot 2x modaal	48	34	45	11
meer dan 2x modaal	63	38	44	6
westers	49	35	43	11
niet westers	29	39	45	15
Totaal	43	36	43	12

Een achtste van de Rotterdammers (12%) heeft thuis geen tuin, balkon of eigen (hobby)kamer. Iets minder dan de helft van de Rotterdammers heeft een tuin en een even groot aandeel heeft thuis een eigen (hobby) kamer. Tot slot heeft ruim een derde een dakterras of een groot balkon.

Tussen mannen en vrouwen is (zoals te verwachten) nauwelijks verschil in de beschikking over een tuin of balkon. Daarentegen hebben Rotterdamse mannen vaker de beschikking over een eigen ruimte dan vrouwen. Datzelfde geldt voor jongeren, die deels ook thuiswonend zullen zijn en hun eigen slaapkamer bedoelen. Rotterdammers met een hoog inkomen en Rotterdammers van westerse afkomst hebben vaker een tuin bij het huis dan andere groepen Rotterdammers. Uiteraard heeft dat te maken met woningtype en woonbuurt.

8.4 Tochtjes maken

Het maken van tochtjes voor het plezier werd in 2009 door meer Rotterdammers gedaan dan in de jaren daarvoor. Wandel-, fiets-, en autotochten werden in 2009 door wat meer Rotterdammers gemaakt dan voorheen en het aandeel Rotterdammers dat wel eens een skeelertocht maakt, daalde licht. De verschillen tussen groepen Rotterdammers blijken uit de volgende tabel.

Tabel 8.4 Percentage Rotterdammers dat wel eens een wandel-, fiets-, auto- of skeelertocht maakt voor het plezier naar geslacht, leeftijd, opleiding, inkomen en etniciteit

	wandeltochten			fietsochten			autotochten			skeeler-/ en skatetochten		
	zelden of nooit	een paar keer per jaar	1 of 2 keer per maand	zelden of nooit	een paar keer per jaar	1 of 2 keer per maand	zelden of nooit	een paar keer per jaar	1 of 2 keer per maand	zelden of nooit	een paar keer per jaar	1 of 2 keer per maand
man	37	27	36	40	29	31	57	23	20	92	6	3
vrouw	32	30	38	45	29	26	61	23	16	88	8	4
13-24 jaar	39	31	30	45	31	24	62	20	18	75	17	9
25-44 jaar	27	33	39	41	32	26	57	26	17	87	9	4
45-64 jaar	33	28	38	43	28	30	60	22	17	97	2	1
65-75 jaar	50	15	34	45	20	35	59	19	22	99	0	0
Laag (t/m lbo)	45	21	34	55	21	24	66	16	17	92	6	3
VMBO, mbo, havo, vwo	38	27	36	45	28	27	56	23	21	89	7	4
Hoog (hbo, wo)	21	39	40	30	39	32	59	28	13	89	8	3
sociale minima	42	21	37	58	21	21	70	15	15	89	7	5
minimum tot modaal	41	22	37	49	24	27	63	18	19	92	6	2
modaal tot 2x modaal	32	34	34	39	34	27	54	28	18	90	7	3
meer dan 2x modaal	23	37	39	27	38	35	54	30	17	89	9	3
westers	32	32	36	36	33	31	57	26	18	90	7	3
niet westers	39	22	39	61	19	20	65	16	19	89	6	4
Totaal 2009	34	29	37	43	29	28	59	23	18	90	7	3
idem 2007	38	33	29	44	32	24	60	24	16	87	9	4
idem 2005	41	27	32	51	25	24	64	19	17	87	8	5
idem 2003	48	27	25	53	26	21	62	22	16	89	7	4
idem 2001	37	33	30	45	32	23	56	27	17	83	11	6
idem 1999	34	31	35	42	30	28	50	26	24	-	-	-
idem 1997	35	29	36	44	30	26	54	25	21	-	-	-

9 Sociale contacten en lidmaatschappen

9.1 Sociale contacten en lidmaatschappen in het kort

- De meeste Rotterdammers (85%) gaan wel eens op visite, gemiddeld vijf uur per week
- Ruim de helft van de Rotterdammers brengt veel vrije tijd door met gezinsleden. De meeste Rotterdammers brengen regelmatig tijd door met vrienden/kennissen en familieleden, een kwart brengt veel vrije tijd alleen door
- 52 procent van de Rotterdammers is lid van een vereniging of organisatie. Dit aandeel is de afgelopen jaren gedaald
- 23 procent van de Rotterdammers is lid van een sportvereniging. Andere soorten organisaties waar relatief veel Rotterdammers lid van zijn, zijn organisaties op het gebied van natuur en milieu en werkgeversorganisaties/vakbonden

9.2 Sociale contacten

De meeste Rotterdammers (85 procent) gaan wel eens op visite bij burens, vrienden, familie en dergelijke. Gemiddeld besteden zij daar ruim vijf uur per week aan. Onder de mensen die niet op visite gaan bevinden zich relatief veel ouderen, lager opgeleiden en mensen met lage inkomens.

Onderstaande tabel laat zien hoeveel vrije tijd Rotterdammers doorbrengen met gezinsleden, vrienden/kennissen, familie en burens en hoeveel vrije tijd ze alleen doorbrengen. Ruim de helft van de Rotterdammers brengt veel vrije tijd door met gezinsleden en de meeste brengen regelmatig (niet veel, niet weinig) vrije tijd door met vrienden/kennissen en familieleden. Een kwart brengt veel vrije tijd alleen door.

Sinds 2007 lijkt het belang van gezin en familie in de vrijetijdsbesteding wat afgenomen. Het aandeel Rotterdammers dat veel vrije tijd doorbrengt met gezinsleden is met 6 procentpunt gedaald en het aandeel Rotterdammers dat weinig vrije tijd doorbrengt met familieleden is met 5 procentpunt gestegen.

Mensen met hoge inkomens brengen minder vrije tijd met burens door dan mensen met lage inkomens. Onder de lage inkomensgroepen is het aandeel mensen dat veel vrije tijd alleen doorbrengt relatief groot.

Tabel 9.1 De mate waarin Rotterdammers hun vrije tijd besteden met anderen, in procenten

	weinig	niet veel, niet weinig	veel	totaal
met gezinsleden	17	27	56	100
met vrienden/kennissen	20	53	26	100
met familieleden	28	47	25	100
alleen	37	36	26	100
met burens	67	28	5	100

9.3 Lidmaatschappen van een vereniging of organisatie

Het aandeel Rotterdammers dat lid is van één of meer verenigingen of organisaties is gedaald van 66 procent in 1995 tot 52 procent in 2009. Met andere woorden: nog net iets meer dan de helft van de Rotterdammers is lid van minstens één van de hier genoemde organisaties.

Onder de mensen die lid zijn van (twee of meer) verenigingen en organisaties bevinden zich relatief veel mannen, mensen vanaf 45 jaar, mensen met een westerse achtergrond en hoger opgeleiden.

Tabel 9.2 Lidmaatschap van verenigingen en organisaties naar persoonskenmerken, in procenten

	geen lidmaatschappen	één lidmaat- schap	twee of meer lidmaatschappen	totaal
man	44	35	21	100
vrouw	51	31	18	100
13 - 24 jaar	49	38	13	100
25 - 44 jaar	50	32	18	100
45 - 64 jaar	45	31	24	100
65 - 75 jaar	47	32	22	
westers	41	35	24	100
niet-westers	65	27	8	100
LBO of lager	62	29	9	100
VMBO-VWO	50	34	16	100
HBO-WO	32	34	34	100
Totaal	48	33	19	100

23 procent van de Rotterdammers is lid van een sportvereniging. Daarnaast zijn veel Rotterdammers lid van een organisatie op het gebied van natuur en milieu (14 procent) en/of een werkgeversorganisatie of vakbond (11 procent). Sinds 2007 is van alle soorten verenigingen en organisaties het aandeel leden op de bevolking afgenomen.

Tabel 9.3 Lidmaatschap van Rotterdammers van verschillende soorten verenigingen en organisaties, 1995 t/m 2009, in procenten²⁶

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
sportvereniging	27	28	21	26	25	24	26	23
organisatie op gebied van natuur en milieu	22	19	19	19	18	16	15	14
werkgeversorganisatie, vakbond e.d.	20	17	17	19	18	17	15	11
organisatie met specifiek maatschapp. doel	11	8	8	9	13	9	10	8
onderwijs- of schoolvereniging	6	5	5	7	7	8	7	5
politieke partij of vereniging	6	5	3	7	9	6	6	4
zang-, muziek- of toneelvereniging	4	5	5	5	6	5	5	3
hobbyvereniging	6	5	7	5	6	6	4	3
jeugdvereniging	3	4	2	4	3	3	3	2
vrouwenvereniging	3	2	1	3	4	2	2	1
ander soort vereniging of organisatie	11	7	7	10	6	7	7	6
geen lidmaatschap	34	41	41	39	40	41	44	48

²⁶ De percentages tellen op tot meer dan 100 omdat men lid kan zijn van meerdere organisaties.

10 Vrijwilligerswerk en informele hulp²⁷

10.1 Vrijwilligerswerk en informele hulp in het kort

- Na de daling in 2005 is de omvang van het totaal aan onbetaald werk in Rotterdam nu weer wat toegenomen: de informele hulp nam met 6 procent-punt toe tot 32 procent, en het vrijwilligerswerk bleef ongeveer gelijk (30 procent)
- Zo'n 145.000 tot 150.000 Rotterdammers doen aan informele hulp, en zo'n 140.000 Rotterdammers aan vrijwilligerswerk
- Slechts weinig Rotterdammers besteden echt veel tijd aan onbetaald werk, maar toch wordt in totaal zo'n 820.000 uur per week besteed aan onbetaald werk. Dat staat gelijk aan 20.000 tot 25.000 arbeidsplaatsen van 38 uur per week
- Bijna een kwart van de huidige vrijwilligers heeft eigenlijk geen tijd om vrijwilligerswerk te doen maar ze doen het wel: tijd kan je kennelijk ook maken
- Ruwweg doet ieder jaar zo'n 30 procent van de Rotterdammers aan vrijwilligerswerk, waarvan zo'n 23 procent "blijvers", en zo'n 7 procent "instromers", die een ongeveer even grote groep "uitstromers" compenseren
- Waarschijnlijk doet meer dan de helft van de Rotterdammers ooit in zijn leven wel eens vrijwilligerswerk

10.2 Deelname

45 procent van de Rotterdammers van 13 tot en met 75 jaar verricht wel eens een of meer vormen van onbetaald werk op vrijwillige basis. 32 procent doet wel eens aan informele hulp (los van een organisatie), en 30 procent verricht vrijwilligerswerk (in georganiseerd verband). Voor een deel gaat het hier om de zelfde mensen: 17 procent doet namelijk zowel aan vrijwilligerswerk als aan informele hulp. In de volgende tabel is de ontwikkeling van de deelname aan onbetaald werk in Rotterdam te zien.

Tabel 10.1 Deelname aan onbetaald werk op vrijwillige basis, in procenten²⁸

	1995	1997	1999	2001	2003	2005	2007	2009
informele hulp	30	27	-	27	29	28	26	32
vrijwilligerswerk	30	30	-	32	33	30	31	30
<i>alleen informele hulp</i>	17	14	-	14	14	13	12	15
<i>alleen vrijwilligerswerk</i>	16	17	-	19	18	15	17	13
<i>beide</i>	14	13	-	13	14	14	14	17
totaal onbetaald werk	46	44	-	46	47	43	43	45
geen van beide	54	56	-	54	53	57	57	55
Totaal	100	100	-	100	100	100	100	100

²⁷ Het COS heeft onlangs ook een aparte publicatie over vrijwilligerswerk uitgebracht.

²⁸ De gegevens over 1995 en 1997 zijn exclusief 13- tot en met 15-jarigen. Hoewel de omvang van het onbetaald werk bij deze leeftijdsgroep iets lager is dan bij oudere Rotterdammers, is de invloed hiervan op de totaalcijfers verwaarloosbaar. Over 1999 zijn geen gegevens beschikbaar.

Na de daling in 2005 (die zich vooral bij het vrijwilligerswerk manifesteerde) is de omvang van het totaal aan onbetaald werk in Rotterdam nu weer wat toegenomen. De informele hulp nam met 6 procent-punt toe, en het vrijwilligerswerk bleef ongeveer gelijk.

In totaal doen 145.000 tot 150.000 Rotterdammers aan informele hulp en zo'n 140.000 Rotterdammers doen aan vrijwilligerswerk.

De informele hulp bestaat in de meeste gevallen uit het geven van informatie en advies (16 procent van de Rotterdammers), lichamelijke of huishoudelijke hulp (zoals het verzorgen van zieken of boodschappen doen; 15 procent), het verrichten van diensten (14 procent) en de opvang van kinderen (11 procent). Vrijwilligers zijn van oudsher het meest actief in een sportorganisatie (8 procent) en in religieuze of levensbeschouwelijke organisaties (eveneens 8 procent). Ook in organisaties voor hulp aan zieken, bejaarden of gehandicapten (7 procent) in het onderwijs (5 procent) wordt traditioneel veel vrijwilligerswerk gedaan.

De toename van de informele hulp vond op ieder terrein plaats. Bij nadere vergelijking met 2007 valt de forse toename op van de informele hulp bij mensen met betaald werk en de forse afname van het vrijwilligerswerk bij jongeren en bij alleenstaande ouders. Bij alleenstaande ouders, waarbij in 2007 sprake was van een forse stijging tot het gemiddelde niveau, is de deelname weer "terug bij af".

Ook in hun verdere sociaal-maatschappelijke gedrag verschillen informele helpers en vrijwilligers van andere Rotterdammers: ze participeren meer dan gemiddeld in sociaal-maatschappelijke georganiseerde verbanden, doen vaker aan sport en komen vaker wel eens in wijkgebouwen en buurt- of clubhuizen van sociaal-cultureel werk.

10.3 Tijdsbesteding aan onbetaald werk

Slechts weinig Rotterdammers besteden echt veel tijd aan onbetaald werk. Een op de vijf mensen die onbetaald werk verrichten, besteedt hier minder dan een uur per week aan, en 57 procent besteedt er niet meer dan twee uur per week aan. Slechts 9 procent besteedt er meer dan tien uur per week aan. Gemiddeld besteden de hierin actieve Rotterdammers naar schatting zo'n 4,1 uur per week aan onbetaald werk. Per Rotterdammer is dat zo'n 1,8 uur per week. In totaal wordt in Rotterdam zo'n 820.000 uur per week besteed aan onbetaald werk. Dat staat gelijk aan 20.000 tot 25.000 arbeidsplaatsen van 38 uur per week. Het gaat daarbij voor ruim een derde (zo'n 310.000 uur) om informele hulp en voor bijna tweederde (zo'n 510.000 uur) om vrijwilligerswerk.

Van de vrijwilligers doet ruim dertig procent dit werk minder dan eens per maand. Anderzijds is ruim veertig procent minstens een keer per week bezig. Driekwart van de huidige vrijwilligers kan de hoeveelheid tijd die wordt besteed aan vrijwilligerswerk zelf bepalen; een op de vijf kan dit een beetje, en een op de twintig kan dit niet.

Van de huidige vrijwilligers heeft bijna een kwart eigenlijk geen tijd om vrijwilligerswerk te doen maar ze *doen* het wel. Tijd kan je kennelijk ook maken.

10.4 Potentiële groei van het vrijwilligerswerk, beginners en stoppers

13 procent van de Rotterdammers zegt wel onbetaald werk voor een organisatie te willen doen als men daarvoor gevraagd werd, en nog eens 43 procent weet het (nog) niet. De bereidheid komt vooral van Rotterdammers die nu ook al aan vrijwilligerswerk doen (21 procent 'ja', 27 procent 'nee' en 51 procent 'weet niet'); van de Rotterdammers die nu nog geen vrijwilligerswerk doen, staat 10 procent hier positief tegenover, en zegt 51 procent al bij voorbaat 'nee'. Ook bij de Rotterdammers die nu nog geen vrijwilligerswerk doen, weet bijna de helft (40 procent) het (nog) niet.

Als die 10 procent die nu nog geen vrijwilligerswerk doet maar zegt dat wel te zullen doen als ze er voor gevraagd zouden worden "over de streep getrokken zouden kunnen worden", zou het aantal vrijwilligers in Rotterdam kunnen toenemen van zo'n 140.000 tot zo'n 170.000; een toename met bijna een kwart. En daarnaast is er ook nog een groep van zo'n 125.- à 130.000 Rotterdammers die nu nog niet aan vrijwilligerswerk doet, maar daar niet bij voorbaat negatief tegenover zegt te staan ('weet niet').

Vergeleken met de huidige vrijwilligers zouden de mensen uit de potentiële aanwas (vooral de nieuwelingen onder hen) wat minder vaak echt veel tijd aan het vrijwilligerswerk besteden, maar voor enkele uren per week zijn ze wel veel vaker te porren.

In totaal zou door de potentiële aanwas zo'n 175.000 uur per week aan vrijwilligerswerk meer worden verricht. Dat is gelijk aan een kleine 5.000 arbeidsplaatsen van 38 uur per week, oftewel een toename met ongeveer een vijfde.

Ruwweg lijkt het er op, dat ieder jaar zo'n 30 procent van de Rotterdammers aan vrijwilligerswerk doet, waarvan ieder jaar zo'n 23 procent "blijvers", en zo'n 7 procent "instromers", die een ongeveer even grote groep "uitstromers" compenseren. Overigens is de dynamiek daarbij waarschijnlijk nog wel wat groter dan hij zo lijkt, want het is heel goed mogelijk dat een deel van die "blijvers" een jaar eerder *ander* vrijwilligerswerk deed. Waarschijnlijk doet meer dan de helft van de Rotterdammers ooit in zijn leven wel eens vrijwilligerswerk.

In eerste instantie zou de omvang van het vrijwilligerswerk in Rotterdam in de toekomst dus niet wezenlijk moeten veranderen; instroom en uitstroom hielden elkaar in het verleden immers ook aardig in evenwicht. De dynamiek is echter groot, en dat maakt zo'n "voorspelling" toch wel gevoelig voor veranderingen in de bevolkingssamenstelling. In dat opzicht loopt Rotterdam risico's met de te verwachten toename in de relevante levensklassen van de nu nog erg jonge tweede generatie niet-westerse allochtonen (want bij hen is de participatie momenteel laag). Ook zal veel afhangen van de mate waarin draagkrachtige en hoog opgeleide mensen voor de stad worden behouden of zelfs naar de stad worden getrokken (want bij hen is de participatie hoog).

In de herinnering en interpretatie van de respondenten zou zeker 35 procent ten minste één ouder hebben die vroeger wel eens vrijwilligerswerk deed. Van de kinderen van vrijwilligers doet 43 procent momenteel zelf ook vrijwilligerswerk, en van de kinderen van overige ouders 22 procent; een verschil van een factor twee. Goed voorbeeld doet dus goed volgen.

11 Gelukkig in Rotterdam, waardering voor Rotterdam

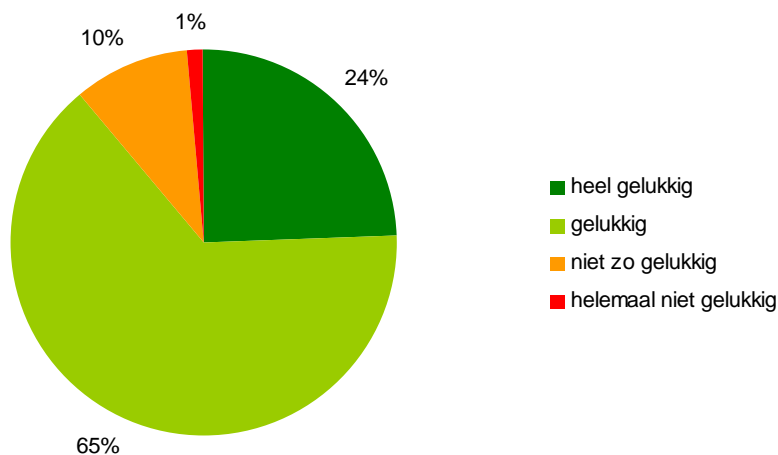
11.1 Gelukkig in Rotterdam en waardering voor Rotterdam in het kort

- 89 procent van de Rotterdammers is alles bij elkaar gelukkig of heel gelukkig
- Sinds 1997 is er per saldo niet veel veranderd in het percentage (heel) gelukkige mensen
- Geluk hangt samen met opleidingsniveau en inkomen (hoe hoger, hoe groter de kans dat men gelukkig is)
- Van de WAO-ers en uitkeringsgerechtigden is een relatief groot deel niet (zo) gelukkig
- 83 procent van de Rotterdammers vindt dat er (heel) veel te beleven is in Rotterdam
- Het aandeel Rotterdammers dat vindt dat er in Rotterdam (heel) veel te beleven is, is in de afgelopen jaren per saldo gegroeid
- 64 procent van de Rotterdammers is trots en 28 procent is een beetje trots op hun stad
- Het aandeel Rotterdammers dat volmondig zegt trots te zijn op de stad schommelt sinds 1997 tussen de 61 en 65 procent, met uitzondering van 2003

11.2 Bent u alles bij elkaar gelukkig?

Verreweg de meeste Rotterdammers zijn alles bij elkaar (heel) gelukkig. Een minderheid van 11 procent is niet zo of helemaal niet gelukkig.

Figuur 11.1 Mate waarin Rotterdammers gelukkig zijn

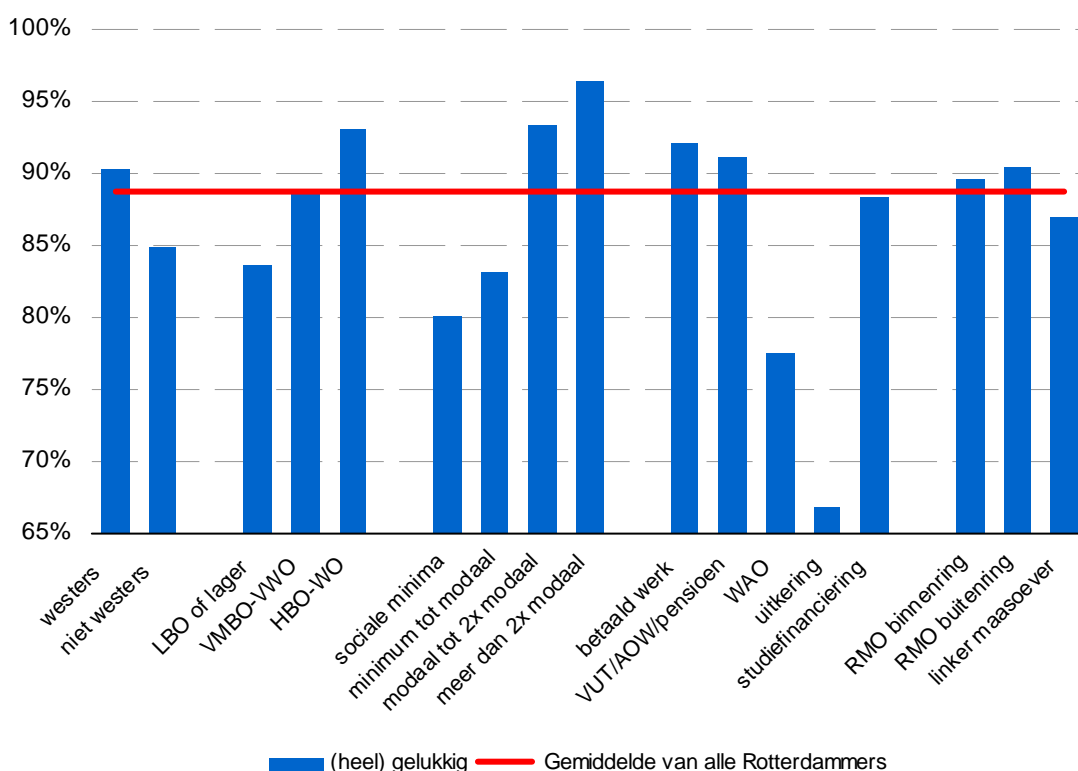
De volgende tabel geeft de ontwikkeling weer van de mate waarin Rotterdammers gelukkig zijn, sinds 1997. Hieruit blijkt dat er per saldo weinig veranderd is.

Tabel 11.1 Ontwikkeling van de mate waarin Rotterdammers gelukkig zijn, in procenten

	heel gelukkig	gelukkig	niet zo of helemaal niet gelukkig	totaal
1997	22	64	14	100
1999	25	62	13	100
2001	24	62	13	100
2003	21	68	11	100
2005	23	63	14	100
2007	23	68	9	100
2009	24	65	11	100

In de volgende figuur is voor verschillende groepen Rotterdammers het aandeel (hele) gelukkige mensen te zien. Geluk hangt duidelijk samen met opleidingsniveau en inkomen (hoe hoger, hoe groter de kans dat men gelukkig is). Van de WAO-ers en uitkeringsgerechtigden is een relatief groot deel niet (zo) gelukkig. Het aandeel gelukkige mensen is groter onder westerse dan onder niet-westerse mensen en op de rechter maasoever iets groter dan op de linker. Verschillen naar geslacht en leeftijd zijn zeer gering en worden daarom niet getoond.

Figuur 11.2 Mate waarin verschillende groepen Rotterdammers gelukkig zijn, in procenten

11.3 Attractiviteit van Rotterdam

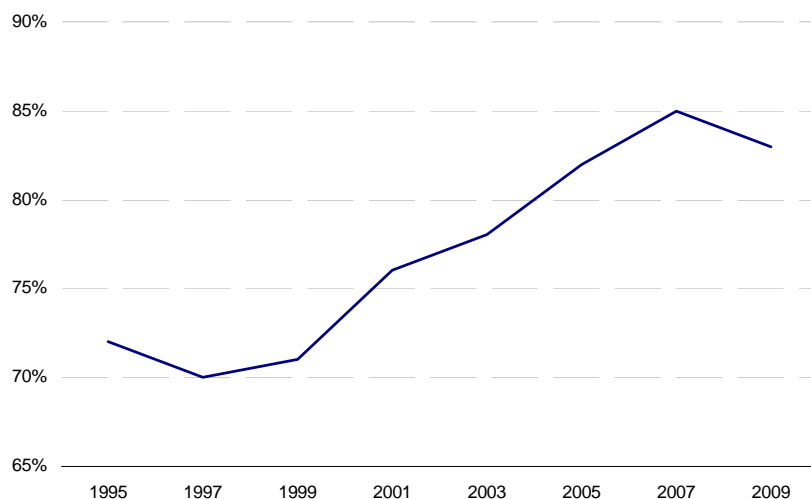
Verreweg de meeste Rotterdammers (83 procent) vinden dat er (heel) veel te beleven is in Rotterdam. Onder de Rotterdammers die dit *niet* vinden, bevinden zich relatief veel mensen jonger dan 45 jaar, lager opgeleiden, mensen uit de lagere inkomensgroepen, niet-westerse allochtonen, WAO-ers, uitkeringsontvangers en ontvangers van studiefinanciering. Studenten en de wat 'kansarmere' Rotterdammers zijn dus relatief kritisch over hoeveel er in Rotterdam te beleven is.

Tabel 11.2 Tevredenheid over hoeveel er te beleven is in Rotterdam, in procenten

	heel veel	veel	niet zo veel	veel te weinig	Totaal
mannen	14	68	16	2	100
vrouwen	15	68	15	1	100
13-44 jaar	14	66	18	2	100
45-64 jaar	16	70	12	1	100
65-75 jaar	14	72	11	3	100
LBO of lager	15	61	22	2	100
VMBO-VWO	14	67	17	2	100
HBO-WO	15	77	8	0	100
sociale minima	15	56	26	3	100
minimum tot modaal	17	64	17	1	100
modaal tot twee keer modaal	13	75	11	1	100
vanaf twee keer modaal	16	77	7	0	100
westers	15	73	11	1	100
niet-westers	14	58	26	3	100
mensen met betaald werk	15	72	12	1	100
ontvangers pensioen/VUT/AOW	15	72	11	2	100
WAO-ers	16	61	23	1	100
uitkeringsontvangers	15	60	20	5	100
ontvangers studiefinanciering	12	64	22	2	100
alle Rotterdammers (2009)	15	68	15	2	100

Het aandeel Rotterdammers dat vindt dat er in Rotterdam (heel) veel te beleven is, is in de afgelopen jaren per saldo gegroeid. In 1995 vond 72 procent van de Rotterdammers dat er in Rotterdam (heel) veel te beleven is. Nu is dat 83 procent.

Figuur 11.3 Ontwikkeling aandeel Rotterdammers dat vindt dat er in Rotterdam (heel) veel te beleven is

11.4 Trots op Rotterdam

64 procent van de Rotterdammers is trots en 28 procent is een beetje trots op Rotterdam. Van de 65-plussers is een opvallend groot deel (71 procent) trots op de stad. Onder de groep sociale minima zijn juist relatief weinig mensen trots op Rotterdam (58 procent). De mate waarin men trots is op Rotterdam houdt niet of nauwelijks verband met geslacht, opleidingsniveau en etniciteit. Het aandeel Rotterdammers dat volmondig zegt trots te zijn op de stad schommelt sinds 1997 tussen de 61 en 65 procent, met uitzondering van 2003 (wat wellicht het gevolg is van de politieke ontwikkelingen in het begin van de twintigste eeuw).

Tabel 11.3 Mate waarin Rotterdammers trots zijn op Rotterdam, in procenten

	ja	een beetje	nee	totaal
alle Rotterdammers (2009)	64	28	8	100
idem 2007	64	31	5	100
idem 2005	61	31	8	100
idem 2003	56	36	8	100
idem 2001	65	27	7	100
idem 1999	65	28	7	100
idem 1997	62	31	7	100

12 Rotterdammers in soorten en maten

12.1 Leeswijzer

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het gebruik van minder traditionele manieren om mensen in te delen in min of meer homogene groepen. De mogelijkheden, beperkingen en bruikbaarheid daarvan worden besproken. In de volgende paragraaf wordt kort uiteengezet welke traditionele manieren van het indelen in groepen er zijn. De volgende paragraaf bespreekt een wat nieuwere vorm van het indelen van groepen. Daarna wordt er stilgestaan bij de extra mogelijkheden die de gemeente Rotterdam in huis heeft maar tot nu toe weinig gebruikt. Ten slotte worden enkele onderzoeksuitkomsten gepresenteerd met drie verschillende indelingen: op basis van traditionele, nieuwere en extra aanvullende achtergrondkenmerken.

12.2 Traditionele achtergrondkenmerken voor het indelen van groepen

De gemiddelde Rotterdammer bestaat niet. Althans, niet in de werkelijkheid. Het is een abstract begrip. En over dat niet werkelijk bestaande abstracte begrip wordt maar al te vaak gesproken bij onderzoeksuitkomsten. Zelfs de gemiddelde laag opgeleide Surinaamse vrouw, ouder dan 65 jaar bestaat niet (om maar een willekeurig voorbeeld te noemen).

Mensen worden in dit rapport en in vele andere onderzoeksrapporten vaak in groepen ingedeeld om te laten zien dat in de ene groep een veel groter aandeel aan sport doet (of trots is op de stad, etc.) dan in de andere groep. In feite is dat een toepassing van de tak van wiskunde die kansrekening heet: Voor een Rotterdamse die deel uitmaakt van de groep “laag opgeleide Surinaamse vrouwen ouder dan 65 jaar”, is de kans vrij groot dat zij niet zo vaak een museum bezoekt. Behoort zij tot de groep “hoog opgeleide 65-plussers van Nederlandse afkomst” dan is de kans dat zij regelmatig een museum bezoekt een stuk groter.

Van oudsher worden deze groepen respondenten vaak ingedeeld op grond van socio-demografische of geografische kenmerken, zoals:

- Geslacht
- Leeftijd
- Huishoudenssamenstelling
- Etniciteit
- Deelgemeente of buurt waar men woont
- Opleidingsniveau
- Inkomensniveau en voornaamste bron van inkomsten

Ook kunnen deze met elkaar worden gecombineerd. Immers: een alleenstaande student met een laag inkomen is toch weer anders dan een alleenstaande bijstandsmoeder met een laag inkomen. En een combinatie van leeftijd en geslacht of etniciteit levert heel aardige verschillen in bijvoorbeeld sportdeelname op. Ook werd in de rapportage *Rotterdammers in hun vrije tijd 2005* een indeling gemaakt in drie doelgroepen voor het gemeentelijk beleid: de Young Urban Potentials, Young Urban Families, de Zilveren Golf en de Creatieve Klasse. Ook dat werd ge-

baseerd op een combinatie van traditionele achtergrondkenmerken: leeftijd, huishoudensamenstelling, inkomensniveau en de branche waarin men werkzaam is.

12.3 Nieuwere vormen van het indelen in groepen

Meer recent zijn er verschillende modellen ontwikkeld om mensen op andere gronden in te delen in groepen. Vaak worden daarbij termen gebruikt als *waarde-oriëntatie* of *leefstijl*. Als voorbeeld wordt verderop in dit hoofdstuk gebruik gemaakt van een indeling die is ontwikkeld door het bedrijf Smart Agent Company. Zij onderscheiden *belevingswerelden*, *samenlevingsidealen* en *woonmilieus*. Dit wordt bijvoorbeeld gebruikt in de Grote Woontest en een onderzoek naar gebruik en waardering van groenvoorzieningen, in opdracht van de dienst dS+V. Bij deze dienst is de indeling in vier kleuren van de vier belevingswerelden al bijna een begrip.

Andere voorbeelden van deze minder traditionele indelingen:

(1) Het model *Mentality* van het bedrijf Motivaction; een vrij bekende, maar wordt niet of nauwelijks gebruikt in opdracht van de gemeente Rotterdam. Personen worden ingedeeld in zogeheten mentalitymilieus, zoals cosmopolieten, traditionele burgerij of opwaarts mobilen. Dit is een van de bekendere indelingen, maar wordt niet of nauwelijks toegepast ten behoeve van Rotterdams gemeentelijk beleid. Het is ook niet “zomaar” te gebruiken. Uiteraard kan Motivaction – tegen betaling – worden ingeschakeld. De vraag is dan overigens met welke mate van precisie het reeds uitgevoerde onderzoek nog wel “verrijkt” kan worden met dit model.

(2) De indeling op basis van het model *Mosaic* van het bedrijf Experian, momenteel gebruikt voor *doelgroepsegmentatie* in de culturele sector (door Stichting Rotterdam Festivals), onder andere in opdracht van de dienst Kunst en Cultuur. Mosaic mag alleen tegen betaling worden gebruikt. De Stichting Rotterdam Festivals heeft een licentie om dit model te gebruiken, maar uitsluitend voor de *culturele sector*. Zij passen dit model ook toe op uitkomsten van het onderhavige COS-onderzoek en rapporteren daarover in eigen publicaties.

Het model van de Smart agent Company wordt al wel gebruikt, met name bij de dS+V. Het COS heeft bovendien toestemming om dit model te koppelen aan eigen onderzoeksbestanden. Het idee van al deze indelingen is dat de mensen die samen in één groep zitten niet per definitie op elkaar lijken wat betreft de traditionele achtergrondkenmerken, maar dat zij *wel* op elkaar lijken als het gaat om andere zaken. Een voorbeeld daarvan is “welke zaken men belangrijk vindt in het leven” die leiden tot wat je zou kunnen noemen een waardenoriëntatie. Het ontstaan van deze indelingen ligt vaak in de marketing. Opdrachtgevers wilden bijvoorbeeld weten via welke media de (potentiële) klanten van hun product het best bereikt konden worden.

Deze nieuwere indelingen worden soms gebaseerd op de antwoorden die de persoon geeft op een aantal enquêtevragen, maar soms wordt dit ook gebaseerd op de postcode waar de persoon woont. In dat laatste geval is er eigenlijk bij de indeling van groepen al sprake van kansrekening: wie woont in postcode 1234 AB heeft een grote kans om tot leefstijl X te behoren en een kleine kans om tot leefstijl Y te behoren. Soms wordt voor het gemak zelfs simpelweg gesteld: wie woont in postcode 1234 AB heeft (in het onderzoeksbestand) automatisch leefstijl X.

Omdat in dit hoofdstuk de indeling in *belevingswerelden* van de Smart Agent Company wordt gebruikt, volgt hier een toelichting op deze indeling. De vier belevingswerelden worden aangeduid met een kleur. De onderstaande toelichting op die kleuren is overgenomen uit de publicatie over de Rotterdamse uitkomsten van de Grote Woontest 2008 van The SmartAgent Company.³¹

Rood: vrijheid en flexibiliteit:

De rode consument is een consument met een vrije, eigenzinnige geest die onafhankelijkheid boven alles stelt. Men heeft een actieve manier van leven waarbij er naast werk voldoende tijd over moet blijven voor culturele ontwikkeling en reizen. Rood heeft een stedelijke oriëntatie, zonder dat men daadwerkelijk ook stedelijk hoeft te wonen.

Blauw: ambitie en controle:

In blauwe wereld is presteren een kernbegrip. Deze groep is zeer intensief en gedreven met zijn carrière bezig. Status wordt belangrijk gevonden en dat blijkt ook uit het keuzegedrag op de woningmarkt: statusrijke gebieden (Kralingen-Oost, Wilhelminapier) en concepten (villawijk) worden aantrekkelijk gevonden. Blauw is gericht op controle. Carrièreplanning is dan ook echt iets voor blauw, terwijl de eveneens hoog opgeleide rode wereld zich meer laat leiden door de waan van de dag. Blauw richt zich vooral op rustige, ruim opgezette woonmilieus, maar ook op (hoogwaardige) stedelijke locaties.

Geel: betrokkenheid en harmonie:

Geel kent een sterke groepsoriëntatie en hecht veel waarde aan sociale contacten in de buurt. De gele wereld heeft een open instelling. Het gezin (of het streven daarnaar) neemt een centrale positie in in het leven van deze consumenten. De kwaliteit van een woning of woonmilieu wordt dan ook per definitie beoordeeld door de 'ogen van een kind' (is het er veilig, zijn er voldoende speelgelegenheden, et cetera). Let wel: ook in de rode en blauwe wereld zijn er volop gezinnen met kinderen, maar voor deze groep geldt dat de komst van een kind werk en hobby's niet ineens minder belangrijk maakt. De gele consument richt zich vooral op de woonwijken en is gecharmeerd van traditioneel en knus wonen.

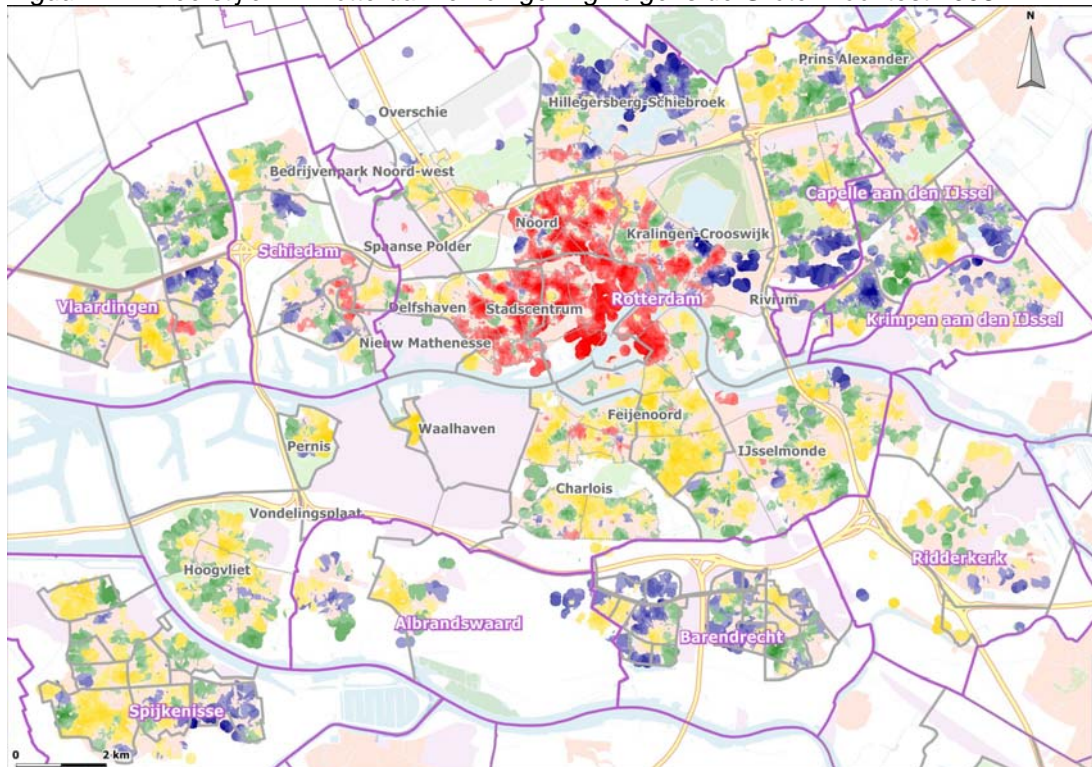
Groen: geborgenheid en zekerheid:

De groene wereld is groepsgericht, maar kent een veel minder open karakter. De wereld is voor deze consumenten niet zo groot; men beweegt zich in een kleine kring met familie en buren waarmee men intensieve contacten heeft. De groenen vinden het belangrijk om zich terug te trekken in de woning. De woonambities zijn bescheiden en bovenal eenvoudig: doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg.

In Rotterdam wonen veel mensen met een rode belevingswereld (27%). Echter in vergelijking met andere grote steden, zoals Amsterdam of Utrecht, is Rotterdam een groepsgerichte stad (groen-geel) In de volgende afbeelding zijn de verschillende leefstijlen weergegeven in geografisch perspectief. Te zien zijn Rotterdam en enkele buurgemeenten. Uit de kaart blijkt duidelijk het rode karakter van de noordkant van Rotterdam. Rotterdam Zuid heeft daarentegen een meer groen-geel karakter, net als een groot deel van de regiogemeenten. De blauwe leefstijl zien we met name in Hillegersberg-Schiebroek, Barendrecht en in delen van Capelle aan den IJssel.

³¹ The SmartAgent Company: *Woonbeleving Regio Rotterdam 2008. Samenvatting*; Leusden, 14 oktober 2008.

Figuur 12.1 Leefstijlen in Rotterdam en omgeving volgens de Grote Woontest 2008.

12.4 Andere (externe) gegevens als verklarende variabelen

Het is ook mogelijk om extra kenmerken van een persoon of van zijn of haar buurt als achtergrondvariabelen aan het onderzoeksbestand te koppelen. Kenmerken waarnaar niet in de enquête werd gevraagd, maar die uit andere bronnen bekend zijn. Deze kunnen worden gekoppeld aan het enquêtebestand om te bezien of op grond daarvan een zinvolle indeling in groepen Rotterdammers te maken is. Gegevens die het COS kan koppelen aan het enquêtebestand zijn onder andere:

Op persoons- of adresniveau (naast de eerder genoemde traditionele achtergrondkenmerken):

- Duur dat men in Nederland woont (wellicht interessant bij niet-Nederlanders)
- Woontuur op het huidige adres
- Burgerlijke staat
- Aantal kinderen (onder en boven de twaalf jaar) in het huishouden
- Plaats van respondent binnen het huishouden (bijvoorbeeld: ouder of kind)
- Woningkenmerken: waarde van de woning volgens de WOZ, eigendom van de woning (bijvoorbeeld: eigen woning, woningcorporatie, particuliere verhuurder), bouwjaar, oppervlakte en aantal kamers van de woning
- Ontvangt de respondent of een huisgenoot een uitkering via de gemeentelijke dienst SoZaWe?
- Heeft de persoon in het enquêtejaar een Rotterdampas? Of hebben een of meer anderen op het adres van de respondent in het enquêtejaar een Rotterdampas?
- Hoe vaak is door de respondent en hoe vaak door anderen op het adres de Rotterdampas gebruikt in het enquêtejaar?

Op buurtniveau:

- Aandeel dat tevreden of zeer tevreden is over de eigen buurt
- Aandeel hoge, midden- en lage inkomens
- Aandeel middelbaar en hoger opgeleiden
- Opkomst bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen
- Aandeel stemmers op bijvoorbeeld PvdA en Leefbaar Rotterdam bij die verkiezingen
- Buurtscore van de Sociale Index en van de deelcomponenten (capaciteiten, leefomgeving, meedoen en sociale binding)
- Score van het buurtsignaleringsinstrument: potentiële probleemcumulatie (op het niveau van bouwblokken)

Het lijkt op het eerste gezicht weinig zinvol om bijvoorbeeld het aandeel hoge inkomens in de woonbuurt te gebruiken wanneer we al weten of de respondent zelf een hoog inkomen heeft. Toch is daar wel reden toe. Zo blijkt volgens sommige onderzoeken dat de sociaal-economische status van de buurt waar iemand woont meer voorspellende waarde heeft voor het al dan niet sporten dan de sociaal-economische status van de persoon zelf. We kunnen nu nagaan of dat in het onderhavige onderzoek ook zo is. Ook kan worden nagegaan of bijvoorbeeld laagopgeleiden met veel laagopgeleide buurtgenoten minder aan museumbezoek doen dan laagopgeleiden die in een buurt wonen waar veel mensen hoog opgeleid zijn.

12.5 Onderzoeksuitkomsten met verschillende achtergrondkenmerken

In deze paragraaf worden enkele uitkomsten gepresenteerd van het onderhavige vrijetijdsonderzoek, uitgesplitst naar drie typen achtergrondkenmerken: de traditioneel gangbare, de “leefstijl”-kenmerken en de extra aanvullende informatie uit externe bronnen. De onderzoeksuitkomsten die steeds gebruikt worden, betreffen vijf variabelen waarin veel informatie is samengevat. Het gaat om de thema’s beweging, cultuurdeelname, uitgaan (financiële uitgaven daaraan) en maatschappelijke participatie. Tevens is er nog een samenvatting van deze vier thema’s met als zeer algemene aanduiding “deelname totaal”.

De volledige tabellen met de uitkomsten van deze analyses zijn terug te vinden in bijlage III. In deze paragraaf worden alleen drie figuren gepresenteerd: van elk van deze drie analyses is een voorbeeld van de uitkomsten grafisch weergegeven.

De cijfers geven voor elke groep aan hoe hoog het aandeel mensen is dat relatief veel doet aan de verschillende onderwerpen. Bijvoorbeeld: 42 procent van de Rotterdammers doet in relatief hoge mate iets binnen het thema “beweging”. Voor mannen is dat 47 procent en voor vrouwen 30 procent. Ook de leeftijd, de etnische achtergrond, inkomen en opleiding zijn in verklarend voor het vrijetijdsgedrag. De doelgroepen voor beleid die enkele jaren geleden eens geformuleerd zijn, scoren op sommige aspecten hoger dan “de gemiddelde Rotterdammer”. (zie bijlage III).

Ook is een zelfde uitsplitsing gemaakt, maar nu naar de minder traditionele achtergrondkenmerken “belevingswereld” (in vier kleuren) en “samenlevingsideaal”. Beide zijn aan het onderzoeksbestand gekoppeld met behulp van informatie uit de *Grote Woontest* van de Smart Agent Company.³²

Rotterdammers met een gele belevingswereld doen kennelijk minder aan veel soorten vrijetijdsactiviteiten. De blauwe belevingswereld scoort hoog op beweging en de rode meer op cultuur en uitgaan (twee thema's die overigens vaker samen opgaan). Van de samenlevingsidealen valt alleen op dat mensen die een “ongedwongen samenleving” als ideale samenleving zien, wat meer aan bewegingsactiviteiten doen.

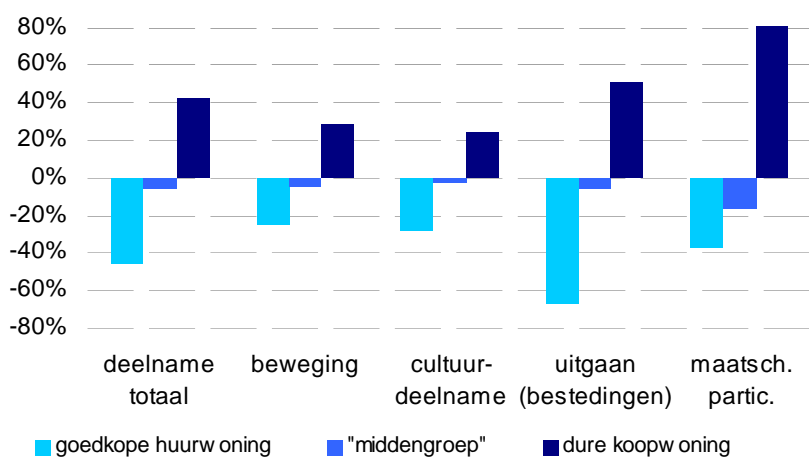
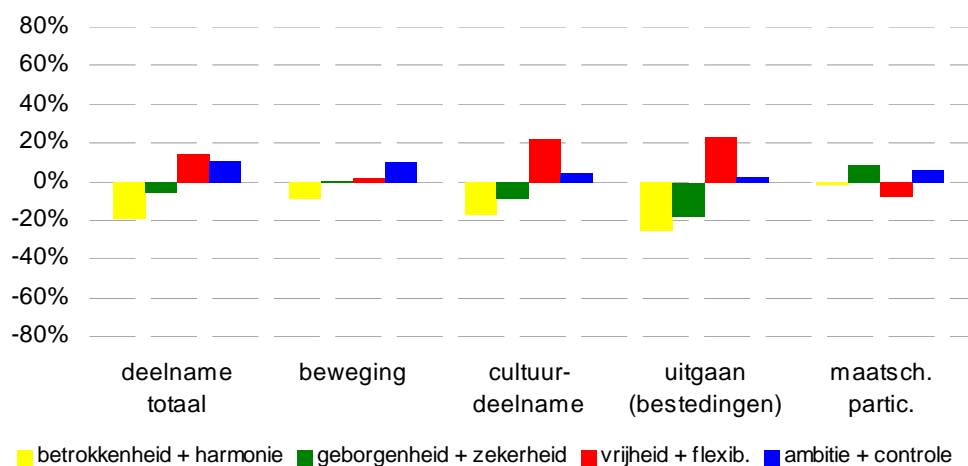
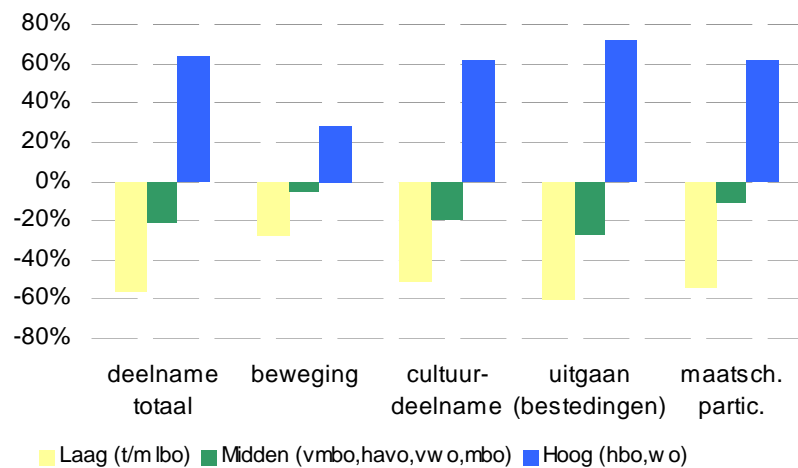
Deze indeling lijkt al met al weinig te differentiëren. De percentages in deze figuur zijn een stuk lager dan bij de andere twee van deze drie figuren. De afwijkingen van het totaalgemiddelde zijn hooguit 25%, terwijl die in de beide andere figuren een stuk hoger zijn. Maar hier moet bij worden opgemerkt dat deze informatie niet op persoonsniveau kon worden gekoppeld. Dit is gedaan op het niveau van de vijf-positie-postcode (vier cijfers plus de eerste letter). In de figuur is bijvoorbeeld voor “geel” (betrokkenheid en harmonie) de score op de verschillende thema's te zien van respondenten die *in een postcode wonen waar relatief veel mensen* een gele belevingswereld hebben. Of de *respondent zelf* ook die belevingswereld heeft, weten we dus niet, maar de kans daarop is wel vrij groot. Ook is in deze eerste exercitie gekozen voor vrij brede verzameltermen als “cultuurdeelname” of “beweging”. Wanneer er specifiek wordt ingezoomd op bijvoorbeeld “bezoek aan opera” of “deelname aan fitness” zijn er wellicht duidelijkere verschillen tussen de belevingswerelden te zien.

Een andere opvallende constatering: in tegenstelling tot de andere twee van deze drie figuren, blijkt dat in deze indeling de groepen die op het ene aspect laag scoren niet automatisch ook op het andere aspect laag scoren. De groene belevingswereld scoort weliswaar vrij laag op uitgaan en cultuurdeelname, maar is ongeveer gemiddeld als het gaat om beweging en scoort bovengemiddeld als het gaat om “maatschappelijke participatie”, een categorie die voornamelijk bestaat uit vrijwilligerswerk. Voor de rode belevingswereld geldt grofweg het tegenovergestelde.

Ten slotte is nog dezelfde analyse gedaan met gegevens die vanuit andere bronnen beschikbaar zijn bij het COS. Te zien is dat ook die soms verschil uitmaken in de deelname van Rotterdammers aan vrijetijdsactiviteiten. Overigens zijn niet *alle* beschikbare gegevens in de bijlage opgenomen. Enkele conclusies: Het aantal maanden of jaren dat niet-westerse allochtonen in Nederland wonen, geeft weinig extra informatie naast de al bekende informatie of iemand überhaupt als niet-westerse mag worden beschouwd. Het bouwjaar van de woning speelt geen duidelijke verklarende rol. Dat geldt wel voor de WOZ-waarde van de woning, of het een eigen woning is of niet en een combinatie van die beide gegevens (zoals te zien bij de driedeling die in onderste van de volgende drie figuren is weergegeven: goedkope sociale huurwoningen, dure koopwoningen en een brede middengroep daar tussen).

³² Dat is dan alleen mogelijk via een omweg op het niveau van de vijf eerste posities van de postcode. In het onderzoeksbestand van de Grote Woontest is nagegaan in welke mate de belevingswerelden per postcode voorkomen. Dat percentage voor elke belevingswereld werd op postcodeniveau gekoppeld aan de Vrijetijdsenquête van het COS. Tegen betaling kan de Smart Agent Company een exactere koppeling van onderzoeksdata aan hun model leveren.

Figuur 12.2 Deelname aan enkele clusters van vrijetijdsbesteding naar (1) opleidingsniveau, (2) beleavingswereld en (3) woningwaarde
Weergegeven is de relatieve afwijking van het totaalgemiddelde

In de bijlage zijn nog andere (achteraf gekoppelde) achtergrondkenmerken van persoon, huishouden, woning of buurt gebruikt om deze vormen van vrijetijdsdeelname te “verklaren”. Enkele interessante uitkomsten: In buurten waarover men over het algemeen wat tevredener is, doet men wat meer aan beweging. Een hoge opkomst bij de gemeenteraadsverkiezingen (op buurniveau) hangt samen met een hoge score op vrijetijdsactiviteiten. Waar veel op Leefbaar Rotterdam wordt gestemd, doet men relatief weinig aan cultuurdeelname.

Een opmerkelijke uitkomst lijkt misschien dat de houders van een Rotterdampas minder aan uitgaan doen, maar dat is goed verklaarbaar: het thema uitgaan betekent in dit geval namelijk *bestedingen* aan uitgaan. Die uitgaven zijn kennelijk lager voor houders van een Rotterdampas. Die pas geeft immers korting. De meeste samenhang is er tussen het gebruik van deze pas en het thema cultuurdeelname. Vooral Rotterdammers die de pas *vaak* gebruiken, doen meer dan gemiddeld aan cultuurdeelname.

13 Vergelijkingen met landelijk onderzoek

13.1 Vergelijkingen met landelijk onderzoek in het kort

- Bij het vergelijken van Rotterdams onderzoek met landelijk onderzoek is sprake van haken en ogen, maar toch kan een vergelijking nuttige inzichten opleveren
- De sportdeelname in Rotterdam is lager dan in andere grote gemeenten, voornamelijk verklaarbaar door de bevolkingssamenstelling (etniciteit en opleidingsniveau)
- De groei van de sportdeelname die in Rotterdam blijkt, wordt ook op andere plaatsen geconstateerd
- De populairste sporten zijn landelijk *en* in Rotterdam: fitness, zwemmen en hardlopen
- De cultuurdeelname ligt in Rotterdam globaal genomen ongeveer even hoog als landelijk maar ligt daarmee onder het niveau van andere grote steden als Utrecht en Amsterdam
- Het opleidingsniveau van de verschillende steden lijkt ook voor de cultuurdeelname een belangrijke verklarende factor; in Den Haag (een stad die net als Rotterdam vrij veel laagopgeleiden heeft) ligt het festival bezoek iets *lager* dan in Rotterdam.
- Bij de deelname aan onbetaald werk is de vergelijking met landelijke cijfers al helemaal merkwaardig: twee landelijke onderzoeken laten nogal verschillende uitkomsten zien. Rotterdam scoort jaar in jaar uit precies tussen die beide uitkomsten in

13.2 Rotterdams en landelijk onderzoek: appels met peren vergelijken?

In dit hoofdstuk wordt getracht de uitkomsten van dit onderzoek te vergelijken met uitkomsten van landelijk onderzoek of onderzoek in andere grote steden. Aan die vergelijking kleeft altijd een aantal haken en ogen. Die haken en ogen hebben onder andere te maken met het feit dat de verschillende onderzoeken niet volledig gelijk zijn wat betreft:

- onderzoeksperiode
- onderzoeksmethode (met name de veldwerkmethode)
- formulering van de enquêtevraag
- opbouw van de steekproef of respons (bijvoorbeeld naar leeftijd)

Ondanks deze bezwaren kan het toch zinvol zijn om de uitkomsten van verschillende onderzoeken naast elkaar te leggen. De conclusies zullen weliswaar niet spijkerhard zijn, maar wellicht biedt zo'n vergelijking toch nuttige inzichten.

In de volgende paragrafen worden voor enkele aspecten van vrijetijdsbesteding de Rotterdamse onderzoeksuitkomsten vergeleken met uitkomsten van landelijk onderzoek. De thema's die worden besproken, zijn deelname aan sport, cultuur en onbetaald werk.

13.3 Sportdeelname vergeleken

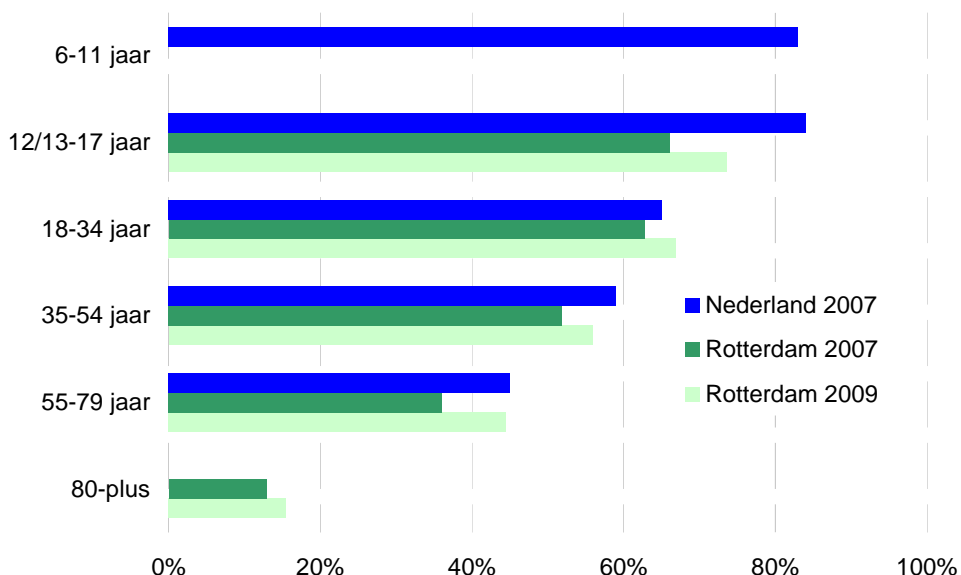
Voor de vergelijking met landelijk sportonderzoek wordt gebruik gemaakt van onderzoek door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP)³³. In hun onderzoek zijn overigens ook kinderen

³³ Annet Tiessen-Raaphorst (2010). *Factsheet Sportdeelname in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Het SCP onderscheidt onder anderen 6-11 jarigen en 12-17 jarigen. Die laatste worden hier vergeleken met de 13-17 jarigen in Rotterdam.

meegenomen. De volgende figuur kon worden gemaakt dankzij medewerking van het SCP, die de cijfers per leeftijdsgroep aanleverde. De Rotterdammers zijn ingedeeld in leeftijdsgroepen die in het SCP-onderzoek worden gebruikt. Hoewel daar verder niet over wordt gesproken, is in het Rotterdamse onderzoek ook de tijdsbesteding van 75-plussers onderzocht. De sportdeelname van kinderen is wel landelijk maar niet in het Rotterdamse onderzoek meegenomen.

Uit de volgende figuur blijkt dat in 2007 de sportdeelname van Rotterdammers in alle drie de leeftijdsgroepen die goed te vergelijken zijn, lager lag dan de landelijke sportdeelname. Wel is in elke leeftijdsgroep sprake van een toenemende sportdeelname van Rotterdammers, maar er zijn nog geen recentere landelijke onderzoeksuitkomsten beschikbaar. We kunnen dus niet vaststellen of de Rotterdammers hun achterstand wat betreft de sportdeelname aan het inlopen zijn. Een wel heel voor de hand liggende conclusie is dat met het stijgen van de leeftijd de sportdeelname afneemt, zowel landelijk als in Rotterdam.

Figuur 13.1 Sportdeelname in Nederland en Rotterdam, percentage dat minstens 12 keer per jaar aan sport doet

Overige vergelijkingen van sportdeelname in Nederland en Rotterdam

Nog enkele vergelijkingen tussen Nederland en Rotterdam:

- Landelijk staan fitness, zwemmen en hardlopen in de top drie van meest beoefende sporten, in Rotterdam is dat ook zo.
- Van de teamsporten is veldvoetbal de populairste sport, zowel in heel Nederland als in Rotterdam.
- Landelijk was in Nederland 54 procent van de sporters lid van een sportvereniging. In Rotterdam was dat in 2007 34 procent en in 2009 35 procent. Landelijk zijn echter vooral de sportende *kinderen* bijna allemaal lid van een vereniging en kinderen zijn in het Rotterdamse onderzoek niet meegeteld.

Sportdeelname in andere grote steden

In 2009 heeft het W.J.H. Mulier Instituut een vergelijkende analyse gemaakt van de sportdeelname in een aantal grote Nederlandse gemeenten³⁴. Onderstaande tabel laat enkele uitkomsten daarvan zien. De onderzoeksbestanden van diverse gemeentelijke onderzoeken zijn zo veel mogelijk vergelijkbaar gemaakt en volgens dezelfde methode geanalyseerd. De beste vergelijking tussen steden is te maken voor het aandeel mensen dat minstens een maal per jaar aan sport doet in de leeftijdsgroep 18 tot en met 70 jaar. De volgende tabel geeft eerst de “gewone” uitkomsten en vervolgens de uitkomsten wanneer er wordt gecorrigeerd voor de samenstelling van de bevolking naar etniciteit en naar etniciteit plus opleidingsniveau.

Tabel 13.1 Sportdeelname (percentage dat minstens een maal aan sport deed in afgelopen twaalf maanden) in zes grote Nederlandse gemeenten, op basis van onderzoeken gehouden in de jaren 2006 tot en met 2008, 18 t/m 70 jarigen

	Ongecorrigeerd	Gecorrigeerd voor etniciteit	Gecorrigeerd voor etniciteit en opleidingsniveau
Amsterdam	72	73	71
Rotterdam	68	69	70
Den Haag	67	68	65
Utrecht	78	75	69
Eindhoven	78	77	74
Almere	65	64	63
Gemiddelde van zes steden	71	71	69

Bron: W.J.H. Mulier Instituut, gebaseerd op gemeentelijke onderzoeksbestanden, bewerking: COS

In de ongecorrigeerde vergelijking komt Rotterdam er niet zo best vanaf, maar wanneer wordt gecorrigeerd voor enkele bevolkingskenmerken, eindigt Rotterdam bovengemiddeld in de top drie van deze zes steden. Deze correctie houdt in dat de sportdeelname wordt vergeleken voor de hypothetische situatie waarin alle zes steden exact dezelfde bevolkingssamenstelling zouden hebben wat betreft etniciteit en opleidingsniveau. Uiteraard is dat slechts een theoretische exercitie, want in praktijk bestaan die verschillen nu juist wel en is de sportdeelname in Rotterdam (daardoor!) ook lager dan in steden met veel hoog opgeleiden zoals Amsterdam, Utrecht en Eindhoven.

Stijging van sportdeelname ook elders gemeten

Zoals al eerder in dit rapport werd geconstateerd, is de sportdeelname van Rotterdammers duidelijk gestegen. Ook in andere steden is dat het geval. Utrecht en den Haag melden een duidelijke stijging. Het SCP meldt voor het hele land een stijging, maar dan in de jaren 2003-2007. Recentere cijfers zijn er niet voor de landelijke sportdeelname. Alleen Amsterdam lijkt in dit opzicht af te wijken: de sportdeelname daalde daar licht tussen 2006 en 2009, maar dat verschil lijkt vooral te zitten in de activiteiten die wel binnen de brede definitie maar niet binnen de enge definitie van “sporten” vallen (zoals wandelen en denksporten).³⁵

³⁴ Remco Hoekman en Remko van den Dool (2009). *Sportdeelname in grote steden: een wereld van verschil?* 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut

³⁵ Drs. Manuel Chiou en dr. Willem Bosveld (2010). *Sportmonitor 2009, inzicht in het sportgedrag van Rotterdammers in 2009*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek

13.4 Cultuurdeelname vergeleken³⁶

In 2009 heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau cijfers gepubliceerd over cultuurparticipatie in Nederland op basis van het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (avo) 2007³⁷. Dit zijn voorts nog de meest recente betrouwbare cijfers over cultuurparticipatie op landelijk niveau. De cijfers zijn niet één op één vergelijkbaar met de uitkomsten van de VTO, onder andere door verschillen in de manier van bevraging, gehanteerde categorieën van cultuurparticipatie en onderzoekspopulatie (de avo-gegevens hebben grotendeels betrekking op mensen van zes jaar en ouder, de VTO-gegevens alleen op mensen van 13 tot en met 75 jaar). De gegevens in de volgende tabel moeten daarom met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

Uit de tabel blijkt dat de cultuurparticipatie in Rotterdam ongeveer even groot is als in Nederland, waar het gaat om bezoeken aan bioscopen/filmhuizen, musea, monumenten, archieven, galerieën en klassieke concerten. Het aandeel kunstzinnig actieve personen was in 2007 in Nederland aanzienlijk groter dan in Rotterdam. Dat geldt ook voor het aandeel bezoekers van toneelvoorstellingen. In Rotterdam is sinds 2007 de cultuurparticipatie op het terrein van kunstzinnig actief zijn en bezoek aan toneelvoorstellingen gegroeid tot onder nabij het niveau van Nederland in 2007. Op de andere gebieden loopt de cultuurparticipatie in Rotterdam nog steeds achter.

Tabel 13.2 Gegevens cultuurparticipatie landelijk en in Rotterdam³⁸, in procenten

	Nederland 2007 (avo)	Rotterdam 2007	Rotterdam 2009
kunstzinnig actief	49	37	48
bioscoop/filmhuis	56	61	58
museum	41	40	40
monument	45	42	44
archief	4	3	3
galerie	21	20	21
toneel	27	20	25
ballet	5	9	9
cabaret	15	19	22
klassiek concert	14	13	14
popconcert	34	27	22

De cultuurdeelname is gemiddeld genomen hoger onder westerse mensen dan onder niet-westerse mensen. Ook blijkt dat cultuurdeelname in het algemeen toeneemt met opleiding en inkomen. Dat in Rotterdam westerse mensen, hoger opgeleiden en mensen met een hoger inkomen relatief minder sterk vertegenwoordigd zijn dan in Nederland als geheel, zal dus waarschijnlijk een drukkend effect hebben op de cultuurdeelname in Rotterdam in vergelijking met cultuurdeelname landelijk. Daar staat tegenover dat Rotterdam een jonge bevolking heeft en dat (volgens de VTO) het aandeel deelnemers aan diverse cultuurvormen relatief groot is onder jonge mensen (van 13 tot en met 24 jaar).

³⁶ Gebaseerd op de rapportage *Cultuurparticipatie van Rotterdammers, 2009* van het COS

³⁷ Cultuurbewonderaars en cultuurbeoefenaars, SCP, Den Haag, 2009.

³⁸ 'Monument', 'galerie' en 'ballet' in het avo zijn vergeleken met respectievelijk 'bezienswaardige gebouwen, dorpen of stadsdelen', 'galerie/atelier' en 'ballet/dans' in de VTO. 'Cabaret' is in de VTO 2007 'Cabaret/kleinkunst' en in de VTO 2009 'Cabaret/stand up comedy/kleinkunst'. 'Popconcerten' is in de VTO 2007 'pop-/wereldmuziekconcerten' en in de VTO 2009 'pop-/rockconcerten'. De avo gegevens hebben betrekking op mensen van zes jaar en ouder, behalve die over bioscoop/filmhuis en archieven (16 jaar en ouder).

Ook de hoge mate van stedelijkheid van Rotterdam (en de daarmee samenhangende grote hoeveelheid culturele voorzieningen) zou een positief effect kunnen hebben op cultuurdeelname in Rotterdam. Uit cijfers van het CBS blijkt dat in zeer sterk stedelijke gebieden in Nederland 26 procent van de bewoners in 2008 drie of meer musea heeft bezocht, terwijl van alle Nederlanders 16 procent in 2008 drie of meer musea bezocht (uit de VTO 2009 volgt een percentage van 22 procent, alleen voor 13 tot en met 75 jarigen).

Er is ook informatie over cultuurparticipatie door inwoners van Amsterdam³⁹ en Utrecht⁴⁰. Ook hier geldt dat de gegevens niet één op één vergelijkbaar zijn met die van Rotterdam. Toch kan met zekerheid gesteld worden dat de cultuurparticipatie in Amsterdam en Utrecht aanzienlijk groter is dan in Rotterdam, gezien de soms enorme verschillen tussen de uitkomsten van Rotterdam enerzijds en die van Amsterdam en vooral Utrecht anderzijds. Een redelijke vergelijking tussen de steden is mogelijk voor het aandeel bezoekers van films, musea, popconcerten, dansavonden/houseparties, toneeluitvoeringen, klassieke muziekconcerten, cabaret, musical, ballet en opera.

Utrecht scoort op al deze aspecten veel hoger dan Rotterdam. Amsterdam scoort op de meeste aspecten veel hoger. Bij bezoek aan films, toneel, cabaret en musicals is het verschil relatief minder groot (op musicals scoort Rotterdam zelfs iets beter).

Dat de cultuurparticipatie in Amsterdam en Utrecht veel groter is dan in Rotterdam, hangt ongetwijfeld samen met de samenstelling van de bevolking. In Amsterdam en Utrecht zijn mensen gemiddeld beter opgeleid en hebben ze meer te besteden.

De cultuurdeelname in Rotterdam ligt al met al wat lager dan in veel andere grote steden. Hoewel dat niet op alle punten blijkt uit de vergelijking met landelijk onderzoek, scoort Rotterdam bijvoorbeeld wel een stuk lager dan Amsterdam en Utrecht. Dat lijkt tegenstrijdig met de nabijheid van veel cultuuraanbod in Rotterdam, maar de verklaring ligt waarschijnlijk in de bevolkingsopbouw.

Voor al het opleidingsniveau speelt een grote rol⁴¹, en Rotterdammers zijn relatief laag opgeleid. Over het algemeen geldt wel degelijk dat stedelingen meer aan cultuur deelnemen dan niet-stedelingen. Het lage opleidingsniveau van Rotterdammers doet dat effect van die stedelijkheid helemaal teniet.

Een andere grote stad die net als Rotterdam vrij veel *laagopgeleiden* heeft in de bevolking, is Den Haag. Bestaand onderzoek naar cultuurdeelname van Hagenaars is op veel punten niet zo goed vergelijkbaar met het onderhavige Rotterdamse onderzoek, maar op één punt is het dat wel: het festivalbezoek. Ook in Den Haag is aan de inwoners een lijst met festivals voorgelegd met de vraag of men die in het afgelopen jaar heeft bezocht. De uitkomsten van het Haagse en het Rotterdamse onderzoek worden samen weergegeven in de volgende figuur.

³⁹ Amsterdam in Cijfers 2009, Dienst Onderzoek en Statistiek Gemeente Amsterdam, 2009.

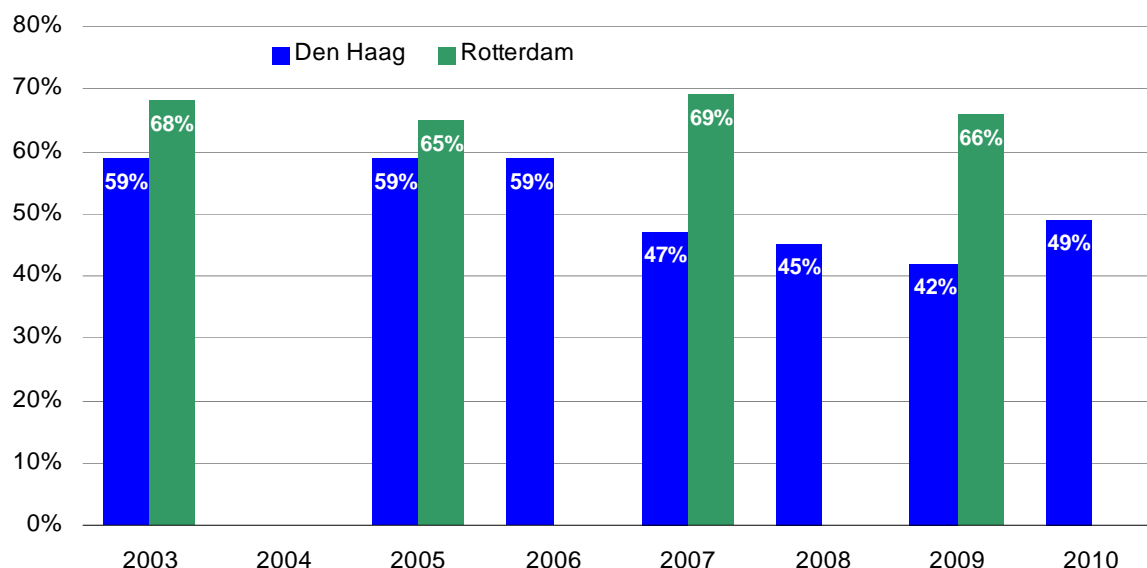
⁴⁰ Utrecht Monitor 2010, Bestuurs- en Concerndienst Gemeente Utrecht, 2010.

⁴¹ Zie onder andere:

- (1) *Het Actieplan Cultuurbereik en Cultuurdeelname, een empirische evaluatie op landelijk niveau*, SCP werkdokument 117, Den Haag (juli 2005)
- (2) *Cultuurminnaars en cultuurmijders*, A. van den Broek, J. de Haan en F. Huysmans (2005)
- (3) *Meer en ander publiek? Op zoek naar de effecten van het Actieplan Cultuurbereik 2001-2004*, IVA, T. IJdens, (juni 2005)

Weergegeven is het aandeel van de bevolking dat bezoekers één of meer festivals heeft bezocht in het jaar voorafgaand aan de enquête. Uit de figuur blijkt dat het aandeel festivalbezoekers in Rotterdam in alle weergegeven jaren voor Rotterdam iets hoger ligt dan voor Den Haag.

Figuur 13.2 Festivalbezoek (in eigen stad) door Hagenaars en Rotterdammers, in procenten

13.5 Deelname aan onbetaald werk vergeleken⁴²

Bij eerdere pogingen om vergelijkingen te maken tussen de deelname aan onbetaald werk en de ontwikkeling daarin in Rotterdam en landelijk, bleek het hachelijk om gegevens over vrijwilligerswerk en informele hulp uit de VTO's te vergelijken met die uit andere bronnen; daarvoor is waarschijnlijk de wijze van enquêteren en de formulering van de vragen te bepalend voor de uitkomsten, terwijl ook nog wel eens verschillende definities werden gehanteerd. Verschillende bronnen kwamen dan ook altijd tot verschillende niveaus van, en soms zelfs ook tot andere ontwikkelingen in, de omvang van met name het vrijwilligerswerk.

De meest bruikbare landelijke gegevens komen nu uit het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland (CV) en het frequentere en omvangrijkere Permanent Onderzoek LeefSituatie (POLS) van het CBS. De meest recente gegevens zijn in november 2009 door het SCP beschreven in het hoofdstuk 'Maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid' in *De Sociale Staat van Nederland 2009*⁴³.

Net als in Rotterdam is ook landelijk de deelname aan vrijwilligerswerk redelijk constant. Volgens het POLS zou landelijk in 2008 een lichte daling hebben plaatsgevonden (net als in 2009 voor Rotterdam in de VTO is waargenomen); de meest recente landelijke CV-meting (een gecombineerde meting voor 2008/2009) suggereert echter juist een marginale stijging.

Een andere conclusie is de weinig bevredigende constatering dat de beide landelijke onderzoeken nogal verschillende uitkomsten hebben en dat het Rotterdamse cijfer er tussenin ligt.

⁴² Gebaseerd op de rapportage *Vrijwilligerswerk en informele hulp in Rotterdam 2009* van het COS

⁴³ Sociaal en Cultureel Planbureau (2009). *De sociale staat van Nederland 2009*. p. 248-249 en 262-265. Den Haag.

Bijlagen

Bijlage I De betekenis van de percentages; significantie

II.1 Betekenis van percentages en significantie in het kort

- De betrouwbaarheidsmarges van het gehele onderzoeksbestand liggen rond de 1 procent.
- Kleine verschillen of afwijkingen (rond de 1 procent) kunnen dus niet als werkelijke verschillen worden beschouwd, maar kunnen evengoed door het toeval zijn veroorzaakt.
- Bij deelgroepen (alleen de mannen, alleen inwoners van een bepaalde deelgemeente) zijn de betrouwbaarheidsmarges wat groter.
- De lezer hoeft zich hier niet steeds mee te vermoeien: als een verschil niet significant is, wordt het in dit rapport niet als zodanig besproken en als een verschil wel besproken wordt is, is het significant.

I.2 Percentages

In de tabellen in dit rapport staan de uitkomsten in percentagevorm weergegeven. Dit is gedaan omdat percentages gemakkelijker te vergelijken zijn dan aantallen, dat is met name het geval wanneer het totale aantal respondenten van twee te vergelijken groepen verschilt, bijvoorbeeld bij de vergelijking van leeftijdsgroepen.

Metingen via een steekproef leveren een schatting van de werkelijkheid. Het toevalskarakter van de steekproef heeft als consequentie, dat schatting en werkelijke waarde ten gevolge van het toeval kunnen afwijken. (*Daarnaast* zijn ook afwijkingen mogelijk ten gevolge van andere zaken dan het toeval, zoals onder- en oververtegenwoordigingen van bepaalde categorieën respondenten, bijvoorbeeld door selectieve non-respons, zie hierover bijlage II.) De mogelijke afwijkingen ten gevolge van het toeval kunnen worden uitgedrukt in betrouwbaarheidsmarges. Gangbaar is een uitdrukking in 95 procent-betrouwbaarheidsmarges.

De 95 procent-betrouwbaarheidsmarge geeft aan hoe groot het verschil tussen de geschatte waarde en de werkelijke waarde *zou kunnen* zijn ten gevolge van het toeval. De betekenis van zo'n marge is dat, indien de steekproef en de meting vele malen zouden worden herhaald, de werkelijke waarde zich in 95 van de 100 gevallen binnen de betrouwbaarheidsmarge zal bevinden.

Een betrouwbaarheidsmarge (dus: de onnauwkeurigheid) is kleiner naarmate de steekproef groter is, maar verschilt ook met het gemeten percentage: percentages van rond de 50 procent hebben de grootste onnauwkeurigheid. Hoe verder het percentage van de 50 procent af zit, des te kleiner is de onnauwkeurigheid.

De volgende tabel geeft voor in steekproeven of delen daarvan gemeten percentages de betrouwbaarheidsmarges voor een meting van 50 procent (dus voor het ongunstigste geval), en ter illustratie ook voor een meting van 10 procent en van 90 procent.

Figuur I.1: De 95%-betrouwbaarheidsmarges van gemeten percentages.

Bij een aantal respondenten van:	moet een meting van 10% worden opgevat als:	moet een meting van 50% worden opgevat als:	moet een meting van 90% worden opgevat als:
100	tussen 4 en 16 %	tussen 40 en 60 %	tussen 84 en 96 %
500	tussen 7 en 13 %	tussen 46 en 54 %	tussen 87 en 93 %
1.000	tussen 8 en 12 %	tussen 47 en 53 %	tussen 88 en 92 %
2.500	tussen 9 en 11 %	tussen 48 en 52 %	tussen 89 en 91 %
6.835	tussen 9 en 11 %	tussen 49 en 51 %	tussen 89 en 91 %
4.522 (VTO 2009)	tussen 9 en 11 %	tussen 49 en 51 %	tussen 89 en 91 %

Een leesvoorbeeld: als in het respondentenbestand van de VTO 2009 (4.522 respondenten) 10 procent een bepaald antwoord geeft, moet dit gelezen worden als 10 procent plus of min 0,87 procent, ofwel: een uitkomst die ligt tussen de 9 en de 11 procent⁴⁴.

I.3 Vergelijkingen

Ook bij de vergelijking van percentages of verdelingen (bijvoorbeeld: tussen mannen en vrouwen, of tussen de laatste en de voorgaande VTO) is het mogelijk dat een gemeten verschil wordt veroorzaakt door het toeval. Het gemeten verschil wordt in dat geval 'niet significant' genoemd. Om te bepalen of het verschil tussen twee gemeten percentages significant is, bestaat een wiskundige techniek: de zogeheten t-toets. De uitkomsten van zo'n toets zijn niet eenvoudig weer te geven zoals met betrouwbaarheidsmarges is gedaan in de voorgaande tabel. Wel kan gesteld worden, dat de grens tussen 'significant' en 'niet-significant' wat kleiner is dan het totaal van de beide betrouwbaarheidsmarges. Een voorbeeld: iets is niet aantoonbaar toegenomen als het in de VTO 2009 50 procent was en in de VTO 2009 51 procent. Een stijging van 5 procent naar 6 procent is overigens wel weer significant. (Bij deze gemeten waarden zijn de marges wat kleiner.)

De boodschap is dan ook dat verschillen of afwijkingen van rond de 1 procent niet als verschillen mogen worden beschouwd, maar evengoed door het toeval kunnen zijn veroorzaakt. De lezer hoeft zich over dit soort zaken echter niet druk te maken, want in de tekst van dit rapport is hiermee rekening gehouden. Als een verschil niet significant is, is het niet genoemd en als een verschil genoemd is, is het significant.

⁴⁴ Bij het berekenen van de betrouwbaarheidsmarge bij percentages kan worden uitgegaan van de volgende benaderende formule: de absolute 95%-betrouwbaarheidsmarge is $1,96 \times \sqrt{p(100-p)} / \sqrt{(n-1)}$, waarbij p het gemeten percentage is en n de omvang van de (deel-) steekproef.

Een percentage van 50% heeft in de VTO 2009 dus een betrouwbaarheidsmarge van $1,96 \times \sqrt{(50 \times 50)} / \sqrt{4.521} = 1,46\%$.

Bij een percentage van 1% hoort in de VTO 2009 een betrouwbaarheidsmarge van $1,96 \times \sqrt{(1 \times 99)} / \sqrt{4.521} = 0,29\%$.

Bij een percentage van 50% onder alleen de 2.025 mannen wordt dat $1,96 \times \sqrt{(50 \times 50)} / \sqrt{2.024} = 2,18\%$.

I.4 Gemiddelden

Ook om te bepalen of het verschil tussen twee gemeten gemiddelden (bijvoorbeeld het verschil tussen twee rapportcijfers) significant is of slechts veroorzaakt is door het toeval kan een t-toets worden verricht. Hoewel ook hier het precieze resultaat van geval tot geval verschilt, en met name ook afhangt van de gemeten waarden en de spreiding rond de gemiddelden, geldt in de praktijk in het algemeen, dat verschillen in rapportcijfers van 0,2 en hoger significant zijn. Bij een meting over een *deel* van de steekproef –bijvoorbeeld over alleen de mannen in de VTO 2007– ligt deze grens hoger.

Ook hier is in de tekst van dit rapport rekening mee gehouden. Als een verschil niet significant is, is het niet genoemd en als een verschil genoemd is, is het significant.

Bijlage II Onderzoeksopzet, respons en representativiteit

II.1 Onderzoeksopzet, respons en representativiteit in het kort

- Het responspercentage van de Vrijtijdsomnibussenquête 2009 was aanzienlijk lager dan dat van voorgaande edities.
- De representativiteit is echter heel behoorlijk; minstens zo goed als in voorgaande edities.
- Ook wat betreft de opzet van het veldwerk verschilt de VTO 2009 van voorgaande edities, wat wellicht een van de oorzaken is van de lagere respons. Het voornaamste verschil is dat voor het eerst een internetvragenlijst werd ingezet.

II.2 Organisatie van het veldwerk

In eerste instantie ontving aan aantal Rotterdammers een brief van burgemeester Aboutaleb met het verzoek om de vragenlijst in te vullen op internet. Door gebruik te maken van persoonlijke inlogcodes werd ervoor gezorgd dat alleen de Rotterdammers in de aselect getrokken steekproef de vragenlijst op internet kon benaderen en tevens dat iedere respondent de vragenlijst slechts één keer kon invullen. Degenen die de internetvragenlijst niet invulden, kregen na enkele weken opnieuw een brief van de Burgemeester, nu vergezeld van een vragenlijst op papier. Na enkele weken volgde nogmaals een herinnering inclusief postvragenlijst. Ook kon men al die tijd nog steeds kiezen voor het invullen van de internetvragenlijst.

Al direct aan het begin van de veldwerkperiode is begonnen met het face to face enquêteren van Rotterdammers die behoren tot een van de vooraf benoemde groepen niet-westerse allochtonen (Surinamers, Antillianen/Arubanen, Turken, Marokkanen en Kaapverdianen). Hiervoor werd een aparte steekproef getrokken. Deze Rotterdammers ontvingen een brief van de Burgemeester dat zij *misschien* bezoek zouden krijgen van een enquêteur. “Misschien”, want het face to face veldwerk stopte zodra de vooraf vastgestelde streefaantallen per etnische groep en per deelgemeente waren gerealiseerd. Zij kregen de vragenlijst niet van te voren te zien.

Toen bleek dat de respons van het veldwerk via internet en post tegenviel, is ervoor gekozen om een *aanvullende steekproef* te trekken en deze mensen uit te nodigen voor het invullen van de internetvragenlijst. Zij kregen geen papieren vragenlijst toegestuurd en aan hen is geen herinnering gestuurd.

II.3 De steekproef

Op basis van de GBA (Gemeentelijke Basisadministratie) is een aselecte steekproef getrokken van Rotterdammers in de leeftijd vanaf 13 tot en met 75 jaar. Daarnaast is op verzoek van een van de opdrachtgevers een steekproef getrokken onder Rotterdammers in de leeftijd van 75 jaar en ouder. Op één kenmerk was de steekproeftrekking echter niet aselect. Er is namelijk vooraf gekozen voor bepaalde aantallen *per deelgemeente*. Binnen elke deelgemeente was de steek-

proeftrekking dan wel weer aselekt, dat wil zeggen dat binnen een deelgemeente iedere inwoner in de genoemde leeftijdsklasse evenveel kans had om in de steekproef terecht te komen.

Deze basissteekproef bevatte overigens ook allochtone Rotterdammers in de eerder genoemde etnische groepen, dus de “face to face steekproef” was een *extra* steekproef. Hierdoor zijn dus *per saldo* in verhouding iets meer niet-westerse Rotterdammers benaderd dan zou zijn gebeurd zonder dit face to face veldwerk. Omdat juist deze groepen vaak wat minder responderen, was de verwachting dat dit voor de uiteindelijke samenstelling van de respons alleen maar gunstig zou uitpakken.

Zoals hierboven al werd beschreven, is nog een extra steekproef getrokken vanwege de tegenvallende respons. Vanwege de beperkte opzet (alleen op internet, niet per post) en de kortere doorlooptijd voor deze aanvullende steekproef, is bij deze aanvullende steekproef een lagere respons gerealiseerd dan bij de eerste steekproef.

Rozenburg

In dit onderzoek is de (deel)gemeente Rozenburg niet meegenomen. Op het moment van het veldwerk (najaar 2009) was Rozenburg nog geen onderdeel van de gemeente Rotterdam. Sterker, op het moment dat het veldwerk startte stond deze gemeentelijke herindeling nog niet eens vast. De Eerste Kamer heeft daar pas later mee ingestemd.

II.4 Respons

De uiteindelijke respons op de VTO 2009 bedraagt 21 procent. In de tabel hieronder wordt de respons binnen de verschillende steekproeven weergegeven. De basissteekproef kende een tegenvallende respons van 25 procent. Dat geldt ook voor de aanvulling op de basissteekproef met Rotterdammers van boven de 75 jaar.

Voor het berekenen van de respons bij het face to face veldwerk is uitgegaan van het aantal geslaagde enquêtes ten opzichte van het aantal geslaagde contactpogingen. Het responspercentage is dan ook vrij hoog. Wanneer ergens wordt aangebeld terwijl er niemand thuis is, is dat geen geslaagde contactpoging. Tellen we al die niet geslaagde pogingen er ook bij, dan daalt de totale respons nog een procentje.

Voor het veldwerk per post en per internet zijn *alle* contactpogingen meegeteld in het steekproef-aantal, dus wanneer een vragenlijst onbestelbaar retour kwam, werd dat meegeteld als non-respons. Zouden we dat niet doen, dan stijgt het responspercentage bijna een procent maar blijft deze afgerond hetzelfde. Als respons via internet zijn ook de *deels* ingevulde vragenlijsten meegeteld. Worden alleen de volledig ingevulde vragenlijsten meegeteld, dan daalt de respons uiteraard nog een stukje, maar dat zou niet geheel terecht zijn. Ook per post worden deels ingevulde vragenlijsten geretourneerd en ook deze worden meegeteld in de respons.

De mensen in de *aanvullende* steekproef hadden slechts ongeveer een maand de tijd om te reageren (waarvan ongeveer de helft in de kerstvakantie viel). Zij konden de vragen *alleen* op internet invullen. Deze steekproef bevatte relatief veel niet-westerse allochtonen. Deze mensen kregen slechts één uitnodiging (in plaats van drie). Door al deze oorzaken kent de aanvullende steekproef een lagere respons dan de basissteekproef. Dit brengt de *totale* respons uiteraard ook naar beneden, van 25 procent naar 21 procent (75-plussers niet meegeteld).

Tabel II.1 Respons op de Vrijtijdsomnibusenquête 2009

	A Eerste steek- proef exclu- sief 75-plussers	B 75-plussers (in eerste steekproef)	C Aanvullende steekproef	D Face to face steekproef	A+B+C+D Totaal incl. 75-plussers	A+C+D Totaal excl. 75-plussers	A+D Totaal excl. 75-plussers en aanvullen- de steekproef
benaderd	13.903	1.583	7.233	356	23.075	21.492	14.259
respons	3.361	380	897	239	4.877	4.522	3.600
respons %	24%	24%	12%	67%	21%	21%	25%

Bij deze responspercentages moet worden bedacht, dat ieder formulier dat om welke reden dan ook niet ingevuld is geretourneerd tot de non-respons is gerekend; dus ook formulieren voor mensen die intussen niet meer bereikbaar zijn door bijvoorbeeld verhuizing of overlijden. Veel onderzoeksbureaus tellen zulke mislukte contacten niet mee bij de bepaling van het responspercentage. Hoewel de totale respons toch wel tegenvalt, is deze niet dramatisch te noemen voor een lange schriftelijke enquête in een grote stad als Rotterdam. Het CBS kampt bijvoorbeeld bij haar landelijke enquêtes juist in de grote steden met een relatief slechte en selectieve respons, en overal kampen markt- en opinieonderzoeksbureaus met een dalende responsbereidheid.

II.5 Stratificatie en ophoging van de steekproef en weging

In het vervolg van deze bijlage wordt aan de hand van een aantal persoonskenmerken de representativiteit van de uiteindelijke netto steekproef (de respons) besproken. Daartoe worden kenmerken van de respondenten vergeleken met die van de totale Rotterdamse bevolking van 13 tot en met 75 jaar. Bij nagenoeg alle inhoudelijke analyses van onderzoeksuitkomsten van de VTO worden de 75-plussers buiten beschouwing gelaten (75-plussers zijn in eerdere jaren ook niet meegenomen in de analyses). Ook in deze analyse van de representativiteit worden zij daarom buiten beschouwing gelaten.

Een van de opdrachtgevers van de VTO heeft verzocht om per deelgemeente uitspraken te kunnen doen over sportdeelname van de bevolking. Daarbij was het voor sommige deelgemeenten belangrijker dan voor andere om daar een groot aantal respondenten te krijgen. Om die reden (en omdat in de ene deelgemeente meer mensen wonen dan in de andere) is een gestratificeerde steekproef getrokken. Dit houdt in dat een inwoner van de ene deelgemeente meer kans heeft om een vragenlijst te ontvangen dan een inwoner van de andere deelgemeente.

Tegen het einde van de veldwerkperiode bleek de respons tegen te vallen en is een aanvullende steekproef getrokken. Daarbij is ervoor gekozen om het aandeel niet-westerse allochtonen enigszins op te hogen. Hun aandeel in de respons tot dan toe viel namelijk nog wat tegen. Hierdoor en doordat de face to face enquêtes werden afgenomen onder een *extra* steekproef van allochtonen is het aandeel *benaderde* Rotterdammers met een niet-westerse achtergrond iets hoger dan hun aandeel in de bevolking. Omdat deze groepen meestal iets minder responderen, was de verwachting dat hierdoor hun aandeel in de respons juist meer in overeenstemming zou komen met hun aandeel in de bevolking. Dit is inderdaad het geval gebleken. Het aandeel niet-westerse Rotterdammers is in de respons nog steeds wat lager dan in de bevolking, maar het aandeel is vergelijkbaar met de vorige editie van de VTO (zie ook de volgende paragraaf).

Het respondentenbestand van de VTO vormde aanvankelijk nog geen juiste afspiegeling van de Rotterdamse bevolking naar *deelgemeente*. Om toch uitspraken te kunnen doen over de gehele Rotterdamse bevolking, is bij de analyses een weging toegepast. Dat betekent dat de 'scheve' verdeling naar deelgemeente in het respondentenbestand met behulp van een weegfactor is teruggebracht naar de verdeling zoals die is in de bevolking van Rotterdam. Daardoor vormt het respondentenbestand (gewogen) een goede afspiegeling van de Rotterdamse bevolking. Sterker nog: het gewogen aandeel van elke deelgemeente is exact gelijk aan dat aandeel in de bevolking.

Daarnaast is er natuurlijk nog wel enigszins verschil te zien tussen de verdeling in het respondentenbestand en in de bevolking, wanneer we kijken naar andere kenmerken, zoals geslacht, leeftijd of etniciteit. De volgende paragraaf gaat daarop in.

Het toevoegen van 75-plussers aan de steekproef heeft voor de meeste uitkomsten geen gevolgen omdat die meestal buiten beeld blijven. Ook in eerdere edities van de VTO zijn die immers niet meegeteld. Alleen voor specifieke doeleinden kunnen zij worden meegeteld (en dan moeten zij uiteraard in de juiste verhouding worden meegewogen).

II.6 Representativiteit naar verifieerbare kenmerken

In de volgende tabel is de verdeling naar geslacht weergegeven van de respondenten van de VTO en van de Rotterdamse bevolking op 1 januari 2009. Vrouwen blijken oververtegenwoordigd. Dat vrouwen beter responderen is traditioneel en kwam ook voor in de vorige VTO.

Tabel II.2: Verdeling van de respondenten en van de bevolking in Rotterdam (per 1-1-2009) van 13 tot en met 75 jaar naar geslacht, in procenten

	VTO 2007 (gewogen)	VTO 2009 (gewogen)	Bevolking 2009 (13 t/m 75 jaar)
Man	44	44	50
Vrouw	56	56	50
Totaal	100	100	100

De volgende tabel geeft de verdeling naar leeftijd weer van de respondenten van de VTO 2007 en van de Rotterdamse bevolking op 1 januari 2009. De jongste twee groepen zijn enigszins ondervertegenwoordigd en de oudste twee enigszins oververtegenwoordigd. In voorgaande edities was vooral de jongste groep vaak slecht vertegenwoordigd, maar dat valt nu mee. Al met al zijn er wel verschillen tussen de verdeling in de respons in de VTO 2009 en in de bevolking maar deze zijn niet erg groot.

Tabel II.3: Verdeling van de respondenten en van de bevolking in Rotterdam van 13 tot en met 75 jaar naar leeftijd, in procenten

	VTO 2007 (gewogen)	VTO 2009 (gewogen)	Bevolking 2009 (13 t/m 75 jaar)
13 t/m 24 jaar	17	19	20
25 t/m 44 jaar	39	34	39
45 t/m 64 jaar	34	35	31
65 t/m 75 jaar	10	12	10
Totaal	100	100	100

De volgende tabel toont de verdeling van de respondenten en van de Rotterdamse bevolking van 13 tot en met 75 jaar naar etniciteit.

Tabel II.4: Verdeling van de respondenten en van de bevolking in Rotterdam van 13 tot en met 75 jaar naar etniciteit, in procenten

	VTO 2007 (gewogen)	VTO 2009 (gewogen)	Bevolking 2009 (13 t/m 75 jaar)
Suriname	7	7	9
Ned.Antillen/Aruba	2	3	3
Kaapverdië	2	2	3
Turkije	6	7	8
Marokko	5	6	6
overig niet-westers	5	6	7
<i>Subtotaal niet westers</i>	<i>27</i>	<i>31</i>	<i>36</i>
autochtoon	63	61	53
EU (25 landen)	5	4	6
overig westers	4	4	5
<i>Subtotaal westers</i>	<i>73</i>	<i>69</i>	<i>64</i>
Eindtotaal	100	100	100

Het duidelijkste verschil tussen de verdeling in het respondentenbestand van de VTO en die in de bevolking is de oververtegenwoordiging van autochtonen (dat wil zeggen dat de beide ouders van de respondent in Nederland zijn geboren). Het subtotaal van niet-westerse Rotterdammers dat ruim een derde van de bevolking uitmaakt is wat mager vertegenwoordigd met bijna een derde in het respondentenbestand. Overigens is dit aandeel nu wel iets beter dan in de vorige editie van de VTO. Per afzonderlijke etnische groep zijn de verschillen steeds slechts een of soms twee procent. Dat geldt ook voor de beide groepen westerse allochtonen. Al met al komt de verdeling naar etniciteit van het respondentenbestand in de editie 2009 weer iets beter overeen met die in de bevolking maar zijn de verschillen met de verdeling in eerdere edities van de VTO ook weer niet te groot.

De verdeling naar *deelgemeente* is in het gewogen respondentenbestand exact goed, omdat de weging juist daarvoor zorgt.

II.4 Representativiteit: conclusie

Voor zover op verifieerbare kenmerken valt na te gaan, is de respons op de Vrijetijdsomnibussenquête 2009 voldoende representatief voor de totale Rotterdamse bevolking van 13 tot en met 75 jaar. Dit ondanks het feit dat vrouwen, Rotterdammers boven de 45 jaar en autochtonen wat zijn oververtegenwoordigd en mannen, Rotterdammers tot 45 jaar en niet-westerse allochtonen wat zijn ondervertegenwoordigd. Dit is in grote lijnen overeenkomstig de eerdere reeksen van de VTO, waardoor er geen grote trendbreuken als gevolg van verschil in representativiteit zullen ontstaan in tijdreeksen.

De geconstateerde representativiteit is een belangrijke nuancering bij de tegenvallende responspercentages. Immers: het responspercentage is op zichzelf niet zo heel belangrijk, zo lang de respondenten maar een goede afspiegeling vormen van de populatie (de Rotterdammers). De representativiteit is hier echter alleen weergegeven voor de *verifieerbare* kenmerken. Het is goed mogelijk dat een teruglopende responsbereidheid ook leidt tot een grotere selectiviteit (voor minder gemakkelijk te verifiëren kenmerken). Voor deze selectiviteit kan een aantal verklaringen worden bedacht, die impliceren dat het verhelpen daarvan niet zo simpel is. Zo zijn frequent verhuizende mensen moeilijk te achterhalen, evenals mensen die niet wonen op het adres waar ze volgens de gemeentelijke basisadministratie wonen. Dit houdt in een aantal opzichten ook een selectiviteit in.

Daarnaast valt niet te vermijden, dat – ondanks de moeite die gedaan wordt om de vragen in de enquête zo begrijpelijk mogelijk te formuleren – een dergelijke vragenlijst voor een aantal mensen toch te hoog gegrepen is. Dat geldt met name voor mensen die de Nederlandse taal slecht beheersen. En tenslotte moet ook gevreesd worden, dat de grote stad een aantal inwoners heeft die steeds minder ontvankelijk zijn voor vormen van maatschappelijke participatie zoals het deelnemen aan een gemeentelijke enquête. In dat opzicht is wellicht ook een vergelijking te trekken met de selectieve opkomst bij verkiezingen.

Al met al moet worden geconcludeerd, dat de Vrijetijdsomnibussenquête 2009 een beperkte mate van selectiviteit in zijn respons kent, die grotendeels moeilijk tot niet te voorkomen is en waarmee bij de interpretatie van resultaten rekening moet worden gehouden. De mate waarin deze selectiviteit uitkomsten beïnvloedt, moet echter ook niet overschat worden. Zo valt eenvoudig na te rekenen, dat als bijvoorbeeld 50 procent van de autochtonen (inclusief westerse allochtonen) het eens is met een bepaalde stelling, en 25 procent van de allochtonen uit niet-westerse landen, hiervoor in de enquête voor de totale Rotterdamse bevolking 42 procent zal worden gemeten, terwijl dit 41 procent had moeten zijn. In dit voorbeeld hadden de niet-westerse wat zwaarder moeten meetellen en het totaalgemiddelde wat naar beneden moeten brengen. Een dergelijk verschil ligt in de orde van grootte van de betrouwbaarheidsmarge van de enquête (zie Bijlage I. In zo'n geval is het wellicht interessanter om te weten dat autochtonen en allochtonen zo sterk verschillen, dan te weten hoeveel het totale gemiddelde *precies* bedraagt.

Bijlage III Uitkomsten van de analyses behorend bij hoofdstuk 12

In deze bijlage drie tabellen met uitkomsten, die in paragraaf 12.5 besproken worden. De cijfers in de tabellen zijn percentages. Weergegeven is het aandeel dat relatief veel doet aan het genoemde soort vrijetijdsbesteding en bij uitgaan is dit het aandeel dat relatief veel geld uitgeeft aan uitgaan. Bij een afwijking van het totale Rotterdamse gemiddelde van groter dan vier procentpunten, is het cijfer groen gekleurd (hogere score) of rood gekleurd (lagere score).

Tabel BIII.1 Deelname (percentage) aan enkele categorieën van vrijetijdsbesteding, uitgesplitst naar een aantal traditioneel gangbare achtergrondkenmerken

		deelname totaal	beweging	cultuur- deelname	uitgaan (uitgaven)	maatsch. participatie
Totaal	Alle Rotterdammers (13-75 jaar)	23	42	29	8	6
Geslacht	man	25	47	28	13	7
	vrouw	22	39	29	5	5
leeftijd	13-24 jaar	22	48	31	4	4
	25-44 jaar	26	45	31	12	4
	45-64 jaar	22	39	25	9	7
	65-75 jaar	20	34	27	4	8
etniciteit	Westers	26	46	31	10	7
	Niet-westers	16	34	23	5	3
huishoudensinkomen	sociale minima	14	31	24	2	3
	minimum tot modaal	14	38	23	4	4
	modaal tot 2x modaal	26	43	30	8	7
	meer dan 2x modaal	38	59	38	22	8
opleidingsniveau	Laag	14	35	17	5	4
	Midden	22	43	29	7	4
	Hoog	39	55	47	15	9
Enkele combinaties: "oude" doelgroepen van Rotterdams beleid ⁴⁵	Young.Urban Potentials	26	50	34	8	4
	Young Urban Families	25	52	29	6	6
	Zilveren Golf	29	42	29	10	10
	Creatieve Klasse	40	53	46	20	6

⁴⁵ Young Urban Potentials: onder den 30 jaar, minstens MBO voltooid of volgt nog MBO of hoger.
 Young Urban Families: gezinslid met kinderen; onder 40 jaar; bovenmodaal gezinsinkomen.
 Zilveren Golf: 55+, geen kinderen (meer); bovenmodaal gezinsinkomen.
 Creatieve klasse: respondent met een creatief beroep.

Tabel BIII.2 *Deelname (percentage) aan enkele categorieën van vrijetijdsbesteding, uitgesplitst naar belevingswereld en samenlevingsideaal*

		deelname in totaal	beweging	cultuur- deelname	uitgaan (uitgaven)	maatsch. participatie
Totaal	Alle Rotterdammers (13-75 jaar)	23	42	29	8	6
Belevingswerelden: postcodes (5 posities) met relatief veel:	geel	17	38	21	6	6
	groen	21	41	25	8	5
	blauw	25	48	29	9	6
	rood	27	43	36	12	5
Samenlevings- idealen: postcodes (5 posities) met relatief veel:	Huiselijk	23	43	28	10	6
	Exclusief	24	44	29	8	5
	Gesloten	25	44	28	9	6
	Gezellig	21	39	27	8	7
	Dynamisch	23	44	28	8	6
	Ongedwongen	25	47	30	10	5

Tabel BIII.3 *Deelname (percentage) aan enkele categorieën van vrijetijdsbesteding, uitgesplitst naar extra (gekoppelde) achtergrondgegevens*

		deelname in totaal	beweging	cultuur- deelname	uitgaan (uitgaven)	maatsch. participatie
Totaal	Alle Rotterdammers (13-75 jaar)	23	42	29	8	6
vestigingsduur in Nederland	niet-westers kort in NL.	17	33	27	6	2
	iets langer in NL.	14	37	22	2	3
	lang in Nederland	18	31	23	8	4
	westers	26	46	31	10	7
Bouwjaar van woning	vooorlogs	25	41	32	10	6
	1940-1980	23	42	25	7	6
	na 1980	22	44	28	8	5
WOZ waarde van woning	WOZ < 120.000	15	34	22	4	4
	WOZ 120 - 200.000	20	39	26	8	4
	WOZ > 200.000	32	53	35	12	9
eigendom van woning	sociale verhuur	12	32	20	4	4
	overige verhuur	29	47	36	10	4
	eigen woningbezitter	30	50	34	12	8
combinatie van twee voorgaande	goedkope huurwoning	13	32	21	3	4
	"middengroep"	22	41	28	8	5
	dure koopwoning	34	55	36	13	10

Tabel BIII.3 Deelname (percentage) aan enkele categorieën van vrijetijdsbesteding, uitgesplitst naar extra (gekoppelde) achtergrondgegevens (vervolg)

		deelname	beweging	cultuur	uitgaan	maatsch.part.
Totaal	Alle Rotterdammers (13-75 jaar)	23	42	29	8	6
aandeel in de buurt dat tevreden is met de eigen buurt	laag	16	35	25	6	4
	eingszins laag	22	38	29	7	7
	eingszins hoog	25	48	32	9	5
	hoog	28	48	28	11	7
opkomst op 3 maart 2010 in de buurt	laag	17	34	24	6	4
	eingszins laag	17	36	21	5	7
	eingszins hoog	28	46	37	10	6
	hoog	32	54	33	13	6
aandeel stemmers op PvdA in de buurt	laag	31	55	32	12	7
	eingszins laag	21	40	26	6	7
	eingszins hoog	23	39	30	7	5
	hoog	17	34	26	7	4
aandeel stemmers op Leefbaar Rotterdam in de buurt	laag	23	39	33	9	4
	eingszins laag	29	45	36	12	5
	eingszins hoog	21	43	24	8	5
	hoog	19	42	21	4	8
aandeel middelbaar of hoger opgeleiden in de buurt	laag	15	33	22	5	5
	eingszins laag	17	40	21	5	6
	eingszins hoog	28	46	33	9	7
	hoog	33	51	40	15	5
aandeel lage inkomens in de buurt	laag	31	52	34	15	5
	eingszins laag	24	46	26	7	8
	eingszins hoog	22	38	30	7	6
	hoog	15	34	24	6	4
aandeel hoge inkomens in de buurt	laag	15	33	22	5	5
	eingszins laag	17	36	26	6	4
	eingszins hoog	28	50	29	8	8
	hoog	30	49	36	14	5
score "potentiële probleemcumulatie" volgens buurtsignalering	laag	29	53	25	11	8
	eingszins laag	24	43	31	7	5
	eingszins hoog	20	38	30	7	4
	hoog	20	35	28	7	4
buurtscore op sociale index	laag	15	34	23	5	4
	eingszins laag	24	39	33	8	5
	eingszins hoog	26	47	33	9	6
	hoog	26	49	26	10	7
Respondent Rotterdampashouder?	niet pashouder	22	42	27	9	5
	wel pashouder	27	42	36	5	9
Mate waarin respondent zelf een Rotterdampas gebruikte in het onderzoekjaar	niet pashouder	22	42	27	9	5
	0-2 keer	20	35	30	4	9
	3-5 keer	27	50	31	3	9
	6+ keer	38	44	54	8	10
Mate van gebruik Rotterdampas op adres van respondent	niet pashouder	22	42	27	9	5
	0-3 keer	25	43	29	7	9
	4-8 keer	23	38	33	4	7
	9+ keer	29	45	39	5	9

Bijlage IV Publicatieoverzicht COS

Deze publicaties zijn gratis te downloaden op www.cos.rotterdam.nl

Vrijtijdsbesteding, Recreatie, Cultuur

Quickscan Clubcircuit Rotterdam	2010
Cultuurparticipatie van Rotterdammers, 2009 (verschijnt najaar 2010)	2010
Quickscan Rotterdamse jongeren in hun vrije tijd, 2009 (verschijnt najaar 2010)	2010
Rotterdammers over de buitenruimte	2010
Vrijwilligerswerk en informele hulp in Rotterdam 2009. Resultaten uit de Vrijtijdsomnibussenquête 2009	2010
Bezoekersenquête Midden-Delflanddag 2010	2010
Mantelzorgers in Rotterdam 2007 - 2009	2010
Bezoek en waardering wijkparken Rotterdam	2010
Cultuurdeelname in Rozenburg	2010
Evenementen in Hoek van Holland 2009	2009
Op zoek naar een verklaringsmodel voor vrijwilligerswerk	2009
Nadere analyses vrijwilligerswerk in Rotterdam	2009
Cultuurparticipatie in deelgemeenten	2009
Ruimte voor creativiteit. Onderzoek naar de bedrijfshuisvestingsvraag van creatieve ondernemers in Rotterdam	2008
Belangstelling voor opera in Rotterdam 2008. Resultaten uit de Omnibussenquête 2008	2008
Vrijwilligers(organisaties) in Hoogvliet. Mening en behoeften	2008
Klanttevredenheid SKVR	2006
Recreatief bezoek van Rotterdammers aan Rotterdam 2005	2006
Rotterdammers en de bibliotheek 2005	2005

Sociaal beleid, Welzijn en Volksgezondheid

Feitenkaart Participatie en Burgerschap 2009	2010
Tijdsbesteding van Rotterdamse ouderen	2010
Wijkmonitor Overschie 2008	2009
Jonge moeders in Rotterdam. Stand van zaken 2008	2008
Werken bij Roteb	2008
Maatschappelijke opvang in Rotterdam	2008
Subsidiering van welzijnsinstellingen door deelgemeenten en gemeentelijke diensten in Rotterdam, 2007	2007
Sterfte in Rotterdam tijdens de hittegolven in juli 2006	2006

Ruimtelijke ordening en verkeer

Rotterdammers over het verkeer 2010. Resultaten uit de Omnibussenquête 2010	2010
Mobiliteit in Rotterdam, de stadsregio en Nederland 2004-2008	2010
Vervolgenquête Fiets in de metro. Evaluatie van de pilot 'Fiets in de metro in de daluren'	2009
Evaluatie Rotterdams Restauratiefonds 2006	2008
Tevredenheidsonderzoek Evenementenparkeerregeling 2007	2007
Rotterdammers over het openbaar vervoer 2007. Resultaten uit de Omnibussenquête 2007	2007
Masterplan Lijnbaanhoven	2007
Draagvlakmeting parkeren onder de Noorderhavenkade	2006
Belevingsonderzoek groene golf Schiekade/Schieweg	2006
Rotterdammers over imagobepalende plekken in de openbare ruimte	2005

Wonen

Woonruimteverdeling in Vlaardingen in 2009	2010
Monitor woningbouwafspraken stadsregio Rotterdam 2009	2010
Kans van Slagen. Monitor woonruimteverdeling stadsregio Rotterdam. 2009 kwartaal 4	2010
Monitor woonruimteverdeling stadsregio Rotterdam 2009	2010
Feitenkaart Aandachtsgroepen volkshuisvestingsbeleid Rotterdam en regio 2007	2010
Komen en Gaan. Selectieve migratie in Rotterdam in 2009.	2010
Evaluatie Huisvestingsvergunning Rotterdam, juli 2006 - juli 2009	2010
Woonruimteverdeling Voorne-Putten en Rozenburg juli 2008 - juli 2009	2009
Woningbehoefte stadsregio Rotterdam 2010 - 2020	2009
Kansen op de Schiedamse woningmarkt 2007	2008
Monitor Gentrification in pilotgebieden	2007
Bewoners over het nieuwe dure huursegment	2006
Rotterdammers over de verkoop van huurwoningen 2006	2006
Rotterdammers over herstructurering 2006	2006
Bewonersonderzoek Nesselande	2005

Algemeen

Feitenkaart Omnibussenquête 2010	2010
Staat van Rotterdam 2010	2010
Kerncijfers & trends Rotterdam 2009	2009
Binnenstadmonitor 2009 - De staat van de Rotterdamse binnenstad	2009
Aandachtsgebieden in beeld 2007	2008
Monitor Prins Alexander 2007	2008
Handleiding voor het opstellen van meetbare doelstellingen	2006

Rotterdammers in hun vrije tijd 2009/2010

Politiek en bestuur

Analyse opkomst gemeenteraadsverkiezingen 2010	2010
Analyse gemeenteraadsverkiezingen 2010	2010
Rotterdamers over burgerparticipatie 2007. Resultaten uit de Omnibusenquête 2007	2007
Feitenkaart Het oordeel van Rotterdamers over het gemeentebestuur voorjaar 2007	2007
Opkomen voor Rotterdam	2006
Skyline op ooghoogte	2006

Demografie

Feitenkaart Bevolkingsmonitor 3e kwartaal 2010	2010
Bevolkingsprognose Rotterdam 2010-2025	2009
Feitenkaart Prognose huishoudens 2025	2008
Trendprognose Rotterdam 2020	2006
Chinezen in Rotterdam	2006
Monitor allochtone ouderen IJsselmonde	2005

Onderwijs

VVE-monitor Rotterdam 2009, 4de meting	2010
Leerlingprognoses Primair Onderwijs Rotterdam 2007-2022	2008
Integratie in het primair onderwijs Rotterdam	2005
Wonen en leren van volwassenen in de regio	2005

Arbeid en Inkomen

Feitenkaart Rotterdamse kantorenmarkt per 1 januari 2010	2010
Monitor lage inkomens Westland 2010	2010
Monitor Lage inkomens Delft 2010	2010
De Rotterdamse marktbezoeker 2010	2010
Monitor bedrijventerreinen stadsregio Rotterdam 2010	2010
Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam en regio 2007	2010
Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente- en buurniveau 2007	2010
Rotterdam voor afgestudeerden. Binding van afgestudeerde bestuurskundigen met Rotterdam	2008
Monitor Gemeentelijke Lastendruk Rotterdam, 2003-2006	2006
Rotterdamers over werken bij de gemeente 2005	2005
Feitenkaart economie en arbeidsmarkt in Rotterdam	2005

Communicatie en klanttevredenheid

Rotterdamers over de gemeentelijke dienstverlening 2010	2010
Lezersonderzoek 65 Magazine	2010
Evaluatie pilot klantgericht werken in het Haven- en Industriegebied	2010
Klanttevredenheid Team Horeca & Evenementen	2010
Waardering dienstverlening parkeren 2008	2009
Kijk- en Luisteronderzoek SLOR 2008	2009
Rotterdamers over bouwoverlast in het centrum van Rotterdam. Resultaten uit de Omnibusenquête 2008	2008
Het digitaal bewonerspanel Prins Alexander over het evenementenbeleid	2008
Het digitaal bewonerspanel Prins Alexander over de deelgemeentegids	2008
Tevredenheidsmeting Feijenoord 2007	2007
Gebruik en waardering JOS Intranet	2006
Stadswinkel op voorhand	2006
Rapportage Mediagebruik Rotterdamse Ambtenaren	2005
Communicatie wijkveiligheid. Effectmeting maart 2005. Tussendijken	2005
Communicatie wijkveiligheid. Effectmeting maart 2005. Middelland	2005

Leefbaarheid en Veiligheid

Vervolgmeting monitor CO2-uitstoot Rotterdam, Woningen. Versie mei 2010	2010
Rotterdamers over het milieu 2009. Resultaten uit de Omnibusenquête 2009	2009
Energieverbruik door Rotterdamse huishoudens 2004	2009
Dak- en thuislozenopvang Vlaardingen. Nulmeting 2007	2008
Monitor hot spots Rotterdam, vijfde meting (2007)	2007
Rotterdamers over singels, sloten en vijvers. Resultaten uit de Omnibusenquêtes 2002 - 2007	2007
Effectmeting overlast Oude Noorden	2007
Beleving luchtkwaliteit onder Rotterdamers 2006	2006

*Bovenstaand overzicht is een greep uit het publicatieaanbod van het Centrum voor Onderzoek en Statistiek.
Een compleet publicatieoverzicht is te raadplegen op www.cos.rotterdam.nl*